

MB
168.726

VASY GÉZA

Nagy László

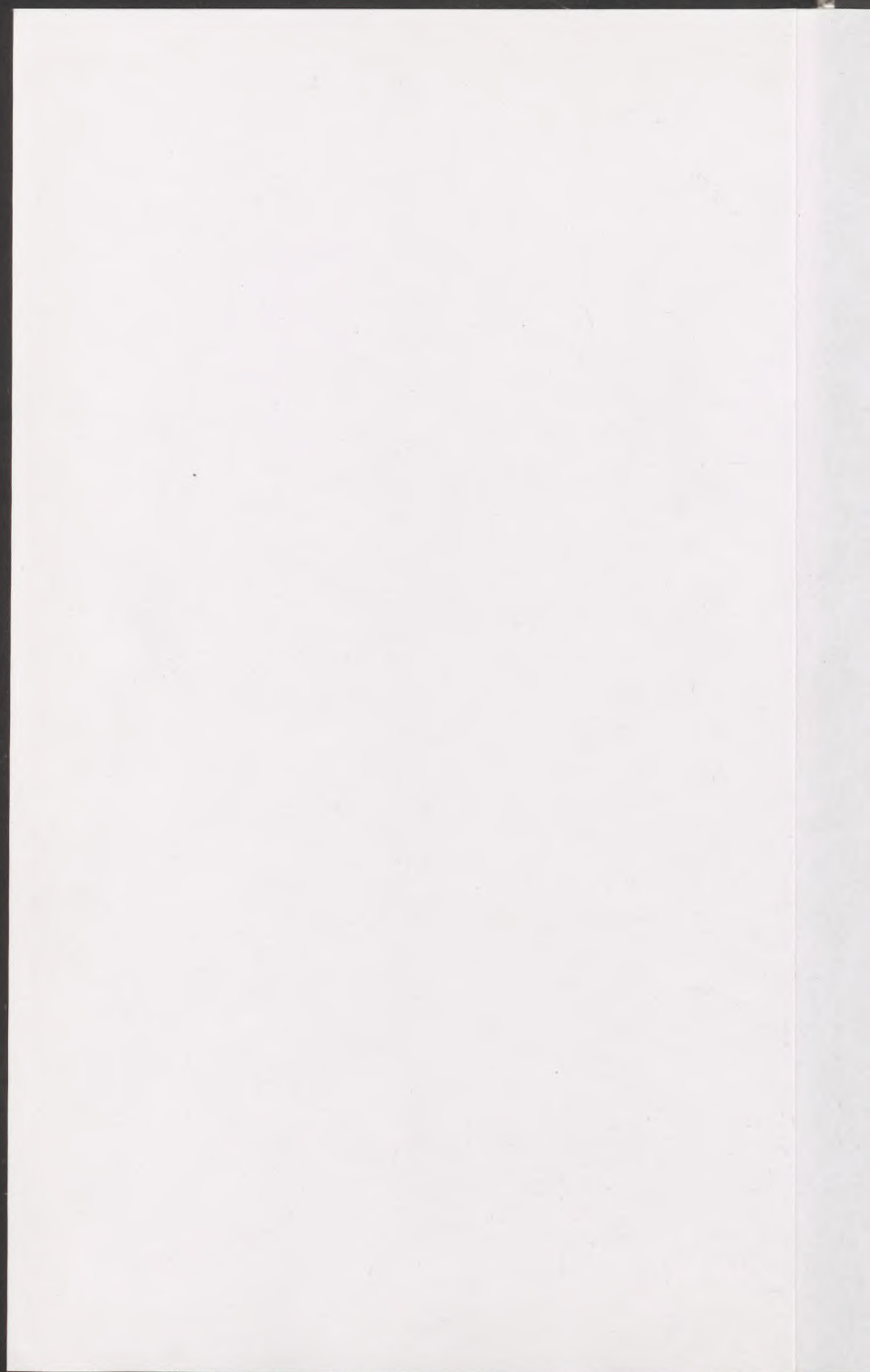
ÉLET-KÉP SOROZAT

Elektra
Kiadóház

A könyv megjelenését
a Magyar Könyv Alapítvány támogatta.

A sorozatot szerkeszti:

FRÁTER ZOLTÁN

VASY GÉZA

Nagy László

ÉLET-KÉP
SOROZAT

Elektra Kiadóház

372189

MB 168. 726

1989

© Vasy Géza, 1999

© Elektra Kiadóház, 1999

Szülföld, család, gyerekkor

A huszadik századi magyar irodalom egyik meghatározó költője, nemes hagyományok örököse és megújítója, Nagy László 1925-ben született Felsőiszkázon. Ez a kis falucska Veszprém megyében található, a Somló-hegy szomszédságában, attól mintegy öt kilométerrel nyugatra. A középkorban egymás közelében három falu alakult ki, véglegesült nevük szerint Alsó-, Közép- és Felsőiszkáz. A falunévvel fennmaradt első oklevél 1212-ből származik. Felsőiszkáz 1488-ban Mindszent Iszkáz, 1542-ben Egyházás Iszkáz, 1544-ben Apácaiszkáz, 1564-ben már Felsőiszkáz néven szerepelt. Ez időben bencés, majd premonstrei apácák birtoka volt a falu 18 és háromnegyed jobbágytelkével, később a pozsonyi klarisszák kolostorához tartozott. A török veszedelem miatt megfogyatkozott és elszegényedett a lakosság, s császáriak, törökök elől a mocsaras-erdős területekre, a Kuruttyóra menekült családjával és jószágával mindenki.

Az Iszkáz elnevezést szláv eredetűnek, de tisztázatlannak tartja a tudomány. Logikusnak mutatkozik a szláv skaz – látomás, rém és a finn-ugor iz – lélek fogalmakból eredeztetni, s ha esetleg vitatható is, a névvarázs mitikus tartalma és az iszkázi költő-testvérpár – Nagy László és Ágh István – művészetének jellege vonzóvá teszi ezt a

fajta értelmezést. Nagy László vallomása szerint „Átkozott és babonás, konzervált, őskori szokások közé születtem a Bakonyalján. Ott nevelődtem mesék és balladák közt, a bájolók parancsoló ritmusában, a házra támadó regösénekek niagarájában. Verseim néhány vonása innen való.” (Interjú, 1965) Ágh István is többször felidézi a kísértetességet, a regöléseket: „Voltunk félpogányok mi is, hangunkon múlt ki a régi szokás gyermekkoromban.”

Felsőiszkáz plébániája Árpád-kori, iskolája már a 17. században volt. A török idők után sem vált túl népessé, a múlt század közepén 300 lakosa volt. Ez a szám később se nagyon változott: 1910-ben 335, 1930-ban 318 lakost számláltak, s ezek közé már Nagy László is odatartozott. Az apácák által építtetett kőtemplom a múlt század közepére erősen romossá vált, ezért Pap János földesúr akaratából újat emeltek, amelynek szentélyében Rafaello Madonnájának másolatát helyezték el. Addig Mindenszentek napjára esett a búcsú, ettől kezdve Mária napján, a szeptember 12-e utáni vasárnap tartották meg.

Alsó- és Középiszkáz egyházi katonai nemesfalu volt a középkorban. A három helységet 1947-ben egyesítették Iszkáz néven. Ekkor mintegy 1100 lakosa a téesszervezések következtében folyamatosan fogyatkozott: 1960-ban 890, 1980-ban 697 lelket számláltak össze. A három falu legendáriumának nevezetessége még Savanyó Jóska, a híres betyár (1845–1907), aki egy közeli községben született, de később Középiszkázon laktak szülei, s 1879-ben a búcsú napján meglátogatta őket. A három betyár közül egyet megöltek, egyet megsebesítettek a pandúrok, de Savanyónak sikerült megszöknie. Szabadulása után visz-

szatért szülőföldjére, de betegsége miatt hamarosan öngyilkos lett. Viszont Nagy László apja még láthatta őt az úton baktatva egyik faluból a másikba: az ő apja mondta meg, ki az a kis öregember.

Ágh István családtörténeti kutatásaiból tudható, hogy a 17. század végéről maradtak fenn a legrégebbi adatok az iszkázi Nagy családról. Nagy János és felesége, Varga Ilona a Felsőiszkáz 18-ban lakott, s itt született a költők édesanyja is. Nagy János Ferenc fia 1720-ban született, felesége, Mike Anna esztendővel lehetett fiatalabb nála, 1795-ben halt meg 74 évesen, Az ő Ferenc fiuk 1750-ben született, s 1814-ben még élt. Felesége, Szalai Katalin, 1813-ban halt meg, 53 évesen. Ugyancsak Ferenc nevű fiuk 1780–1846 között élt. Felesége Horváth Margit. Kilenc gyermekükből ötöt neveltek fel, a legkisebb, Ferenc, a költők dédapja 1826-ban született. Ő bognár lett, s foglalkozása ettől kezdve a család mellékneve. A családi emlékezet szerint ezermester volt, megtalálta a szórórostát. 1848-ban népfőlkelőnek állt be, Kismartonig űzte az ellenséget. Az ő felesége Sidó Julianna. Hat gyerekek közül csak kettő érte meg a felnőttkort, de Imre tüdőbajban meghalt. István, a költők nagyapja, 1855–1915 között élt.

A nagyapa 1879. január 9-én házasodott, felesége Németh Mária Kisszőlősről. Négy gyereket neveltek fel, a legkisebb Béla, a költő édesapja. „Nagyapám teremtette meg azt a birtokot, amire már én is mondhattam, a mienk. Lehetett ez 24-25 kataszter a 19. század végi olcsó földárakból, házassági érdekből: hozta nagyapám a somlai szőlőt, hozományul a földre költhető pénzt. Dédapám 1880-as 13 és egyharmad katasztere így gyarapodott a csősi és középiskázi mezők-

kel. Apám csak annyit vásárolt, amennyit az örökösök kihasítottak." (Ágh István) Ő építette a ma is álló házat 1908-ban a falu legszélén, a régi jobbágytelek rá maradt részén, a Kiscsösz és Pápa felé vezető országút jobb oldalán. Az épület az akkori szokásokhoz képest modern szemléletre utalt, öt ablakkal nézett az utcára. Nagy Istvánt agyvérzés érte a mezőn, meghalt, így fia, mint családfenntartó, leszerelhetett.

Nagy Béla 1889-ben született. 1901-ben fejezte be a helyi katolikus népiskolát. Jó tanuló lehetett. Apja később, a tanító javaslatára elküldte a pápai gazdasági iskola téli tanfolyamára: „... a legény erre a képzettségre olyan büszke lett később, mintha akadémiaát végzett volna. Nemcsak a munka fortélyaira, gazdasági gondolkodásra is taníthatták. Emiatt különbözött a faluban, s még polgárias kis bajuszával is; bajszukat legénytársai oldalra pödörték, szájszögletük alá kókasztották; kalapja csapott karimájú, a szekrényben pantalló a sunkanadrág mellett, a kamrában rúdra akasztott csizmájától távol a tiszta szobában fekete, magas szárú cipő; különben is a csizmában enyhén görbe lába eléggé kitetszett. Ünneplőjét szabónál csináltatta, misére nyakkendőt kötött. Lakodalmakban Habána szivart füstölt, szivarkának mondta cigarettáját, míg mások cseréppipájuk mögül kiköptek, bagóztak. Efféle különбözősége önbizalmat adott alacsony természetéhez.” (Ágh István) 1909 farsangján a falusiak előadták Szigligeti Ede *Csikós* című színművét, amelynek a címszerepét Nagy Béla játszotta. A 19-es gyalogezred gépfegyvereseként került a frontra. Fiumében egy társával lelőtt egy olasz léghajót, amely bombázni jött, de kitüntetést csak a tisztjük kapott. Az orosz fronton megbok-

rosodott lova majdnem egy patakba fullasztotta. Losoncon volt kórházban, s betegsége is segítette, hogy leszereljék. 1920. április 11-ére meghívták a Vérmezőre mint kisközös parasztküldöttet, hogy lássa, amint a hadsereg fölesküszik a kormányzóra. Nagy Béla gúnyolódva emlegette később, hogy a kormányzó még magyarul sem tud.

1922 szeptemberében a somlói szüreten vendégeskedett egy 17 éves nyárádi lány, Vas Erzsébet. Nagy Béla megszólította, a szőlősi búcsúban táncolt vele. A nyárádi pap korábban Felsőiszkázon volt káplán, a legény nála érdeklődött a lány felől, s vele kérette meg a kezét. Az esküvő 1923. január 2-án volt Nyárádon, a lakodalom – a nyárádiak nélkül – Iszkázon, esős napon.

A nyárádi Vas család is a feltörekvőek közé tartozott. A dédapa, Vas István 12 holddal kezdte a gyarapodást. Kisbíró, bíró, törvénybíró volt harminc éven át, míg 1924-ben ökrei beleavadultak a kiáradt Bitva-patakba, s őt elvitte 82 évesen a tüdőgyulladás. Nagy Julianna árvalányt vette feleségül. Géza fiuk 1901-ben házasodott. Felesége, Stenger Anna egy 62 holdas kisközségi gazda lánya, a költők „jó nagymamája”. Hamarosan már 50 holdas a nyárádi gazdaság. Vas Géza azonban a falu első hősi halottja lett, 1914. szeptember 8-án esett el Lublinnál. Magas termete lett a veszte, lelőtték. Felesége öt gyerekekkel maradt magára. Erzsébetnek is sokat kellett dolgoznia. „Anyám, nagynénéim, nagybátyáim már kiskorukban sokat dolgoztak azon a földön, amit nagyrészt dédapánk szerzett. Takarékos ember volt, ha bement Pápára, még egy féldeci pálinkát sem ivott. Meg akarta venni a téglagyárat vagy a malmot, a kocsmát a gróftól, de jött a háború, a pénzt hadikölcsönökbe fizették és elúszott. A há-

rom-négy gazda közös cséplőgépén a családtagok dolgoztak. Anyám kévét vágott, töreket hordott. A mezőn maradt krumplit szedték össze, és abból vettek maguknak flanell- vagy kartonruhát. De azért anyáknak volt nyaklánca, fülbevalója, gyűrűje, amiket aztán eladott, amikor tanulunk." (Fábián Lászlóné Nagy Izabella) „Nekem dolgoznom köllött, sok földünk volt, a legnagyobb adófizetők voltunk az egész nagyközségben. Pista gulyás volt, én meg hordtam ki a munkásoknak a fejemen az ebédet, volt egy tekercs, ami lenyomta a fejet, azon egy kosár. (...) Sok orosz volt a gazdáknál, oda szoktak összejönni minálunk a diófa alá, tavasztól ősziig lehetett nekik dolgozni, aztán visszavitték őket. Soványan jöttek, de úgy meghíztak nálunk! Én azoktól megtanultam oroszul, ott beszéltek a fa alatt, megértettem, akkor olyan tizenkét éves körül voltam." (Vas Erzsébet – Ágh István)

Hiába volt jóeszű a lány, a falusi elemi iskolánál csak annyival jutott tovább, hogy Pápán szabni és varrni tanult. Családi helyzete szabta meg jövőendő sorsát, az udvarlók közti választást is: „Elengedték azokba a búcsúba, ahol közeli rokon lakott. Feleségül akarta venni a szőlősi jegyző, de nem volt katolikus. »Egy győri kocsmáros is el akart venni, nem tudtam neki szólni, mert csók közben megharapta a kezemet, megharapta itt e, tudja fene, mért, a dobai búcsúban, de az olyan szép ember volt, ültünk, aztán akkor harapta meg. Akkora haragba jöttem, hogy nem jött ki egy szó se a számon. Annyira bántam ... milyen szép ember volt, szép magas, fekete hajú, nem is igen lehet olyan szép embert látni. Aztán írt, de hát édesanyám nem akart nekiadni, mert féltette a vagyont. Öregapám akarta, hogy a Bé-

lához menjek. A nyárádi tanító mindig utánam járt, mentünk kendert mosni, meglátott az ablakon. Játszott hangszeren. Feleségül akart venni. Különbek akadtak, mint apád. Masináltam, és eljött a tanító utánam. A kenderáztatónál is csak úgy kerülgetett. Valakinek mondta, ha magánúton végeznék négy polgárit, elvenne. Szép volt a Jóska, de szegény már az is meghalt. Nem jártam el a faluból, csak egyszer voltam Somlón szüreten. Nyárádon volt egy műszerész, volt autója, elvitt volna, menjek el vele a salamoni búcsúba, édesanyámnak a szemére vetette, hogy nem adta oda a lányát. A templomban a lányok középen álltak két sorával, karácsonykor a templomban volt, azt mondják, hogy nem vette le a szemét rólam. Tudja fene, hány kérőm nem volt.” (Vas Erzsébet – Ágh István)

A szinte még kamasz fiatalasszony a faluszéli, de rangos iszkázi portára került. Milyen is volt ez? Érzékletesen leírta kisebbik fia: „Elöl két szoba és konyha. Az északit Nagymama Szobájának hívtuk, a déli volt a Szoba, mellette a csöpp spájz, szemben az a helyiség, ami lehetett nyári konyha, lakószoba, de legtöbbször raktára a lesózott húsoknak, savanyított káposztának. Sötétítette az akácos, sohasem érte nap, nyirkosította a földes alja, idegenül bújta a többi helyiség között, akár a sír; efféle érzésünket okozhatta még, hogy ott halt meg nagyanyánk 1948 szeptemberében, búcsú táján, nyolcvanhét éves korában. A fordulóban keletnek a kamra, utána a kocsiszín kemencével, húsfüstölővel, aztán a húsz állatnak elégséges istálló, s a tyúkól, amit *hí*-nak mondtunk, a disznóól beépítve a házba, a *hí* alatt és kívül téglából és lebetonozva. Hátról keresztben a pajta. A kúttól keletre kétrészes hidas a hízónak,

ellő kocáknak. S az egész udvar, a gyümölcsös, az akácos, lejjebb a nyáros és a fűzfák az árokparton.

A Nagymama Szobájában megmaradtak nagyszüleink sötétbarna, már nem parasztos, tonett ívű ágyai, szekrényei, a sublót, a házzal egyidősek; a régi Prokrusztész ágy, melyben apám is született, fölkerült a Somlóra; szűkös ágy a kicsi pinceszobába. (...) A Szobában díszes cserépkályhát rakattak nagyszüleim, alkalmanként fűtöttek be a ritka téli vendégeknek. (...) A Szobában születünk, ide fektették halott apánkat 1969 júliusában. Születés meg halál között itt folyt az élet ritka, ünnepélyesebb fele, a szeptemberi búcsúk dohányfüstös, szelíd borozgatása, testvéreim itt szórakoztak barátaikkal, asztalt táncoltattak, karácsonykor ezek elé az ablakok elé álltak a regőlők, hogy jókedvvel, ugratva párosítsák össze a bentieket. Szerenád is hallatszott nyári éjszakákon nagynéném és nővéreim méltatlankodásba rejtett öröme. (...) Sokkal előbb a konyha. A kémény szögletéhez épített, sárgaréztulipán-koszorús, rézfogantyús tűzhelyet kiskoromban lebontották, rosszul működött a sütője, alul leégett, fölül sületlen kalács, rétes, nőiszeszély éktelenkedett a tepsiben. Az ajtótól balra ágyak, mögöttük az asztal két egymásba illő, támlás, karfás sarki paddal, szemben a másik oldalon a kredenc. Mindegyik helybeli asztalosmunka. A padlat vörös, hepehupás, négyzetes téglá, anyánk gyötrője, hiszen olyan nehezen moshatta föl, redveiben megállt a kosz, a fölmosólé és állandóan takarítani kellett, ide hordták a sarat, a havat, a latyakot az utcáról, mezőről, az udvarról becsoszogó lábak, csizmák, bakancsok, cipők. S mennyire örültünk tiszta szagának, mennyire jólesetek az ételek, melyeket anyánk szorgalma szen-

telt meg! Itt az emlékek mindennapibbak, befedi őket az ételek gőze és a szokásos gond." (...) A hosszú folyosón, a kamraajtó melletti kiszögélésben étkeztünk nyaranta. Innen gondolhatom vissza azokat az ebédeket, melyeket bátyám vidámsága, viccelődése annyiszor nevetésbe fullasztott. Apám falhoz támasztotta az ostort fegyelmezésül. (...) Jövő's kedvvel lakott a család akkor. Az utcai ablakok előtt fenyősor; mára egyetlen maradt, mintha fehér hajó lenne a ház, s kikötve hozzá. A kapu egyik felén a nagyapánk ültetett fenyő, a másikon vadgesztenye volt, a telek sarkában a párja: gyermeki magasles valamennyiünknek." (Agh István)

Itt járt háztájnézőben, majd ide került 1923 elején asszonynak Vas Erzsébet, hogy aztán rögtön a háztartás és a gazdaság rabszolgájává váljon. Hiába jött vele hozományul öt és fél hold föld, bútor, két tehén, cselédeskedett szinte anyósának akaratából: „Egyszerre nem főztem, csak szolgáltam. A szolgálólányt mindjárt elküldték, olyan időslányféle volt. Nem tudtam még főzni annyira, tizennyolc éves voltam, még annyi se, hiszen augusztusban születtem. Babot, krumplilevest, ilyesmit megfőztem, azt főztem később, amit tanultam öreganyátoktól. Mindig ott köllött lenni mellette, kezire adni ezt is, azt is, most edényt, most poharat, tüzet rakni, most petrezselymet vigyek be. Azt mondta énnem, hogy itt abban a nagy kertben majd találsz petrezselymet, mondom ágylásban van? Nem, azt mondja, széjjel a kertben, majd meglátod; de van olyan petrezselyemforma, ha az ember megszagolja, vadpetrezselyem, abból is vittem be, nem ismertem meg, aztán elhíresztelte a faluban, hogy még a petrezselymet sem ismerem meg. (...) Öreganyád úri-

nő volt, nem csinált semmit, sétált kinn a fák alatt, a virágok között, mert azokat szerette ám! Mikor megjöttek a disznók, nemhogy beeresztette volna a disznókat, mert én a testvéreiddel, nem tudom, melyik volt a kocsiban, takarítottam a konyhában, akkor el köllött mennem a disznót keresni, ő meg sétált, nemhogy a gyerekhöz jött volna be. Nem, nem csinált semmit. Egy ronda boszorkány volt." (Ágh István)

Vas Erzsébet négy évtizeddel a halála után sem bocsátott meg anyósának. S vallomásának már idézett részletéből láthattuk, férjének emlékével sem békélt meg, pedig több mint 46 évet éltek együtt. Nagy Béla a hozományba kapott föld helyett természetesen iszkázi birtokot vásárolt, de azt nagyobbreszt a maga nevére iratta. Aztán féltékeny is volt, a szolgálkkal gyanúsítgatta, így aztán csak öreg szolgálók lehettek. A férj alacsony termete is oka lehetett a féltékenységeknek, méginkább az, hogy anyja állandóan bujtogatta. „Anyámat, a 17 éves Vas Erzsébetet héjagyorsósággal ragadta magához apám, a 34 éves Nagy Béla. Mindkettő túlságosan érzékeny lévén, szinte naponta civakodtak. A korkülönbség, tán a kölcsönös féltékenység meg a gazdálkodás rossz menete is oka volt a veszekedésnek. (...) »Te szacsi.« Mérgében így nevezte apám anyámat. Szamarat akart mondani, de csacsivá szelídítette. Szitkai teteje volt: »A Krisztusát a pofádnak!« Teljes barna, szikár, sasorrú, mindig lapos hasú, jó ivó férfi volt, csak nagyon ritkán részeg. Jártában szikrázó sarkú, és mindig hirtelen természetű. Csak ritkán voltak kedvesek egymáshoz. Egyetlenegyszer láttam: egymás kezét fogva mennek haza a mezőről, míg én cirokhegedűvel követem őket." (Életem)

Hiába a nagy gazdaság, a takarékoskodás, ha nem is szegényen, de szegényesen éltek. A hozomány értéke mellett hitelbe is vettek földet, öt holdat az árverésre került Apponyi-birtokból. Azt kellett törleszteni, a kamatokat fizetni. Végül csak a második világháború után, az infláció idején sikerült felszámolni a tartozás utolsó részletét. S közben az anyós, hiába lakott Béla fiával, a többi gyereket támogatta Béla vagyonából. A boltban az ő nevükben vásárolt, a kamrából vitte az élelmet, de még birtokügyekben is fia ellen foglalt állást, írt alá okmányokat. S közben Vas Erzsébetnek még arra sem jutott ideje, hogy a vasárnapi misére elmehessen.

László így emlékezett az anyai sorsra: „Mostanában egyre inkább úgy jelentkezik anyám emlékezetemben, mint aki mindig szalad. Emlékszem, ahogy a vadgesztenyefák alatt elszalad és ahogy a levelek súrlódnak a kapától. Látom, ahogy kapával a vállán fut ki az udvarból, és valóban ilyen is volt. A mezőről szaladt haza főzni, az állatetetés is futtában történt. Jó munkás és gyors munkás volt, mindenben. És ha néha hazamegyek: a sietséget most is látom rajta. Ha valahova megy, akkor nagyon-nagyon iparkodik.”
(*Szívemhez anyám közelít...*)

„Egy pár cipőm volt, télen gumicsizmában jártam, de mindig olyan volt a lábam! piros papucsra húztam a gumicsizmát, ünnepi nemigen volt. Később is, mikor Bella esküdött, bolond voltam, hogy legalább egy ruhát nem vettem magamnak, az igen régi ruhámat föstöttem be, azt vettem föl, az meg fölhasadt, ráhúztam a kötényt, hogy a hasadás ne lásson. Apádnak sok nyakkendője, ingei meg ruhái is... Mikor elment Pestre, azt mondta, most vesz egy szürke ruhát. Annak

mindennek meg köllött lenni, cigaretta. Meg is ölt volna azért a cigarettáér, ha nincs." (Vas Erzsébet – Ágh István)

Ennek a világnak nagyon hamar részesei lettek a gyerekek is. Izabella 1924. február 17-én, László 1925. július 14-én, Mária 1927. március 11-én, végül István 1938. március 25-én született.

László születési dátuma egyébként bizonytalan. Az anyakönyvi kivonat július 17-ét rögzít, az édesanyai emlékezet viszont július 14-ét, s nemcsak utólag, hiszen László is meglepődött, amikor először került az okmány a kezébe. Az igazság ma már kideríthetetlen. Az aratási munkák sokasága is magyarázhatja, hogy elvették a dátumot, egy esetleges késedelmes bejelentés napja pedig a kézírás automatizmusából következően is születésnappá változhatott. Ám az édesanya is megérdemli, hogy neki legyen igaza, s a költő is, hogy ezzel kapcsolatos megjegyzése érvényes lehessen: „Születésemkor aratás volt, szent munka, éjszakák, nappalok egybeestek, az én dátumom pedig elveszhetett a sok tennivaló között. Mégis, ha a Bastille-börtönt 14-én döntötték le, illett volna ezen a napon születnem.” (*Életem*) Az emlékezés szerint „Anyám a kamrát, padlást sározta-sikálta az új gabonának. Hordta a magasba a nehéz anyagot, kínlódta át magát a gerendákon. Úgy elfáradt, hogy szerinte a szüléshez nem maradt ereje. Vállam is igen széles volt, ezért jöttem nehezen a világra. Sok vért vesztett, s ha nincs a jó bába néni, már akkor meghalok. Kínjáért hálaképpen jó gyerek voltam, míg lábra nem álltam.” (*Életem*)

A gyerekkorról, a kisiskolás évekről mind a család, mind a költő emlékezetében inkább csak mozaikok, képek, ismétlődő élethelyzetek ma-

radtak meg. Édesanyja úgy emlékezett, hogy László egyéves kora előtt már beszélt, egyévesen járt. László legrégebbi emlékei a kisgyerek-kori játszadozásokra, csínyekre meg az ünnepekre vonatkoznak. Az ügyes kezű mama nemcsak varrt, de a falvédőket is kihímezte. A karácsonyfára szarvasokat mintázott tésztából, borsot tett a szemük helyére. Fia megörökölt egy kis palatáblát, attól kezdve a legnagyobb dolog-időben is unszolta anyját, hogy rajzoljon neki. Főleg lovak kerültek a táblára, így a gyerek azokat másolgatta, variálta. Mesélt is a mama, s mondta az iskolában tanult, s el nem felejtett verseket. Fiai Eötvös József, Czuczor Gergely műveit, a Jávorfácska-balladát idézik fel emlékezéseikben.

Az idősebb nővér is felidézte az első életszakaszt: „Gyerekkorunkban sokat játszottunk és sokat dolgoztunk is. A ház melletti akácosban bújócskáztunk, utat vágtunk, szobát rendeztünk be, a fiúk figyelőállást csináltak a fákra. A pajtában a gerendára kötelet kötöttünk, a saroglyával hintáztunk, két-három gyerek fölülhetett, a többiek lökték. A nagykert utcai végén a gesztenyefákra fészket raktunk, mikor már érett a gesztenye, onnan háborúztunk. Még a hidas is egyik játszóhelyünk lett, kimeszeltük, fölsikáltuk, képeket raktunk a falra. Sok gyerek fordult meg nálunk (...) Nagyon szerettük a Somlót, nagy élmény volt a vár, lementünk a kútjába, a kilátóból jó időben látszott a Balaton. A hegyről még mostanában is mindig megkeresem az iszkázi templom tornyát, kimagaslik az összes torony közül. Egy időben Somlővári Nagy Izabellának írtam magam a leveleimre feladóként. Pisti magáénak képzelte, mintha ő lenne a várúr. Nagykorunk-

ban örömmel szüreteltünk a Hermi néninek, muzsikus cigányok jártak, a Sétabanda Devecserből meg a kertaiak. Koldultak a sümegi barátok.” (Fábián Lászlóné Nagy Izabella)

Nagy László legrészletesebben az *Életemben* idézte fel a gyermekéveket: „Tíz esztendeig futkostam itt, utánózva embert, állatot, madarat. Fogamra véve a játékszabolát még büszke is voltam, hogy szám erejével hurcoltam társaimat. Ha már ló, legyen tüzes. Fészkét raktam az öreg fákra, kőtojásokat költögettem. Egyik fáról a másikra a koronán egyetlen ágacska irgalmával is átlendültem. Éltem a félvad életet, nehezen törtem be az iskolába. A fegyelmet tán azért tűrtem, mert nagy volt bennem a kíváncsiság. (...) Iskolából sokszor kikért apám, például, ha malacokat szoktattunk a községi kondához. Ilyenkor én futkostam a kanász helyett. Mikor a kiscsikó először ment anyjával a mezőre, én kísérgettem. A pásztorkodás kitöltötte egész nyaramat. Ősszel a délutánok is ezzel teltek a havas esőig. Szép és kegyetlen sors volt a pásztorkodás. Hőben, hidegben, szélben, esőben mennem kellett. Egyszer a kiskutya elhurcolta egyik cipőmet, sokáig nem leltük. Mezítláb kellett járnom az őszi sarat és pocsétákat. A pásztorkodás külön iskola volt. Óra nélkül is megmondtuk az időt, megismertük a füveket, virágokat, játszottuk az ősi játékokat: medvézést, hatludazást, kurtázást meg a zsványozást. Simi vezérnek neveztek el. Kígyófejű ostort fontunk, s kötöttünk parittyát. Az ostorokra fölakasztottuk egymást, játzsásiból. Kegyetlenül birkóztunk. Átestünk sok-sok próbán.” Ezek közé tartozott a szexuális ismeretszerzés is. Öt éves kora táján egy lánypajtásával próbálgatta a szerelmet, de meglepték őket, s lánytestvérei

ezért jól kicsúfolták. „Szomorú lélekkel éltem sokáig, s ha gondoltam ilyen cselekedetre, nem mertem elkezdni jó ideig. Ilyen korán vesztettem el az édent, mondhatnám, a boldog gyerekkort is. Az erkölcsi követelmények nagyon kemények voltak nálunk.” (*Életem*) Dühös volt a leányke akkor is, midőn ezidőben a regölők Kiss Ellust, a tanító lányát regölték neki. Testvérei leginkább azzal csúfolták, hogy „Lackó, pipadohányzacskó!”

Kényessé, érzékennyé, ugyanakkor kifelé fizikailag és lelkileg is erőssé nevelkedett a fiú. Kényességét bizony nehezen érthették meg szülei. Iszonyodott a vértől, a frisstől, a feketére süttőtől is. Nem viselte el a sárga színt sokáig, így a nyers tojást, a tojástól sárgálló süteményt sem. A réce tollától megbüdösödtek ujjai, nem volt hajlandó megenni a levest. Megalkotta az első versét: „Réce, réce, kanréce / nem köll nekem ebédre!” Megszökött az asztaltól, ám a verést nem kerülhette el. Ha apja megbüntette, a verést szóltanul tűrte, de bocsánatot nem kért. Hatéves kora tájt marhapásztorkodás közben elaludt a mezőn. „Alkonyatkor ébredtem föl – már tudom, az alkonyati ébredés szomorú –, hirtelen arra gondoltam, hogy meg kell halnom. Sírtam, bögtem, ordítottam, kikeltem teljesen magamból, még az álatok is bámultak rám. A haláltól mindig féltem, de ilyen hatalmas indulatot nem váltott ki belőlem azóta sem.” (*A költő nem tévedhet*)

Mint a legtöbb apró gyermek, László is többször elindult a világba, ha magára hagyták. Édesanyja is említett egy téli emléket, amikor a Somlóra indult kocsit után ment el a gyerekek. A *karácsonyfás ember* című vers a hetvenes évekből egy másik téli kalandot idéz fel „a hóban mezítláb,

egy szál ingben". Későbbi emlék, hogy László egy kölcsönkapott hangszeren hegedülni próbál-gat a tüdőbajban haldokló Kis Piroskának. Őt si-ratja el egy prózavers, az *Első özvegységem*.

Lászlót, amikor eljött az ideje, 1931-ben be-iratták a községi katolikus elemi népiskolába. Kiss Jenő tanító úr az osztatlan iskolában a hat osztály ötven-hatvan gyerekével foglalkozott. A fiú nem különösebben tűnt ki; leginkább a raj-zolásban, a szép- és helyesírásban jeleskedett. De olyannyira fegyelmezett volt, hogy amikor egy órán egy gombostű átszúrta az ujját, nem szólt, a többiek kiabáltak a tanítónak az óra után.

Már kisgyerekként figyelte a mesterembere-ket, korán megmutatkozott ezermesterkedő haj-lama: „Szeretet és hajlam az alapvető mestersé-gek iránt, mint gyermekben, már erősen élt ben-nem. Szerettem a fölhasított fát, a rezet, a bőrt, a szép piros és zöld vesszőket. Ajándékkal ért fel, ha nézhettem, hogyan dolgozik a kovács, a bog-nár, az asztalos vagy a szíjgyártó. Törvény volt nálunk, mint minden szántóvetőnél, hogy sok mindenhez értsünk, mert jaj volt az ügyetlenek-nek, még azoknak is, akik az időjárást nem szí-matolták ki előre, mint a kutya! A kényszer vitt rá, hogy otthon, még diákkoromban is, szer-számokat gyártsak, fazekat foltozzak, vödöröt fenekeljek, hogy háború után új cipőt csináljak öcsémnek, vagy a szekérbe kereket. (Interjú, 1965)

László élete 1935 augusztusában vett váratlan fordulatot. A marhák őrzése közben magas láz, hideglelés tört rá. Este már félrebeszélt, ijesztő lázálmai voltak. Bal lába nagyon fájt. „Csak na-pok múlva hívtak orvost. Ő megvádolt, hogy zöld almát ettem. Izzasztást ajánlott, vasbort írt

receptre. Tíz napig izzasztott anyám. Csak ritkán voltam ésnél a láztól. A pápai doktorok levágták volna a lábam. Rokonunk, aki ott lakott, autót szerzett. Pest felé egy csárdánál apám hozott egy hideg fröccsöt, különben meghaltam volna. Verebély-klinika, éjszaka, főzik a műszereket. Lekötnek, éteres kosár alatt számoltatnak. Reggel fölébredve tapasztalom, hogy megvan a lábam. Szomszédom, tán egyetemista, faggat, s leírja a tőlem hallott furcsa szavakat. Apám belopakodik: Nem fáj a bábó? (a láb). Elmondja, csontvelőgyulladás volt, hogy erős a szívem, azért bírtam ilyen sokáig, hogy ebbe egy bivaly is beledőglött volna a professzor szerint. Lábadozva, a vízcsaphoz ültem, csodáltam, sokáig ott pancsoltam, míg rám nem szóltak. Másik szomszédom, egy rabbi, többször megkínált rákszemcukorral.”
(Életem)

A gyerek gyorsan gyógyult, iskolába ment, októberben már szaladgált. November végén azonban újra megbetegedett. „Csak decemberben, a hóesésben nyargalt velem a kehes ló az állomásra. Pesten megvéstek újra, tán az idegeket is elmetélték. Csak behajtani tudtam a lábamat, kifeszíteni nem. Madzagot kötöttem a lábfejemre, rángattam, hogy helyrehozzam. A doktor azt mondta: kár. Azóta járok járógéppel.” (Életem)
Nővére is felidézte a szomorú eseményeket: „Újra operálták a Fővárosi Gyermekkórházban. Holt szilánkok jöttek a lábából, ahogy vésték a csontot. A harmadik műtét végén skarlátot kapott, elvitték a Stefánia úti járványkórházba. A lába megbénult, csak géppel tudott járni. Anyám sírva jött haza, mert durván beszéltek vele az orvosok. Közben tönkrementünk, egy-egy operáció 300 pengő, egy tehén ára, 10 pengő volt

a napidíj. A természeti csapás sem maradt el, sorra pusztultak a teheneink. Minden pénz elfogyott és Lackó megint belázasodott, könyörgött, hogy csak még egyszer vigyék orvoshoz. Anyám liliomlevelet rakott a meggyűlt lábra, ami annyira megszívta, hogy másnapra kitisztult. Valamikor feküdt a devecseri kórházban is, férfiak között, akik nagyon szerették, kényeztették. Onnan írta a lapon: Sárga virág a réten, választ várok a héten. Pünkösdhétfőn meglátogattuk. Devecserben elektromos kezelést kapott, naponta szénapelyvába fűrésztötték.” (Fábián Lászlóné Nagy Izabella)

Betegsége miatt László az ötödik osztályt csak 1938-ban végezte el, kitűnő eredménnyel. Az apa még a paraszti munkát lehetetlenné tevő betegség után sem akarta, hogy a fia továbbtanuljon. Ennek feltehetően nem az volt az elsődleges oka, hogy a bankadósság és a kórházi kezelések igen súlyos anyagi terhet jelentettek a családnak. Inkább a hagyományosabb paraszti életszemlélet lehet a magyarázat. Ennek az évnek márciusában megszületett István, a második fiú, s az egykori elképzelések szerint nyilván rá várt volna a gazdaság majdani átvétele. Egy évvel korábban, 1937-ben azonban döntő fordulat történt a Nagygerekek sorsában. „Anyám agy délután eldobta a kapát, mondván, kezébe veszi a gyerekei sorsát. Ha már földünk s mindenünk a Banké, a jövőnk ne legyen azé. Elnyargalt 15 kilométert Nyárádra nagyanyánkhöz, rászedte, költözzön Pápára, hogy ott unokái, mind az öt ágon, polgáriba jár hassanak. Így került két nővérem oda, a nyárádi gyerekek, s majd én is.” (Életem)

Nagy Béla a házasság utáni években mind elismertebb gazda lett. Körülbelül tíz holdja mellé

újabb ötöt vett feleségének hozományából és hitelre, s 1945-ig további néhány holdat bérelt a paptól. Nagy társalgó, politizáló ember hírében állott. 1929-ben bíró lett, s volt elöljáró, hitelszövetkezeti, faluszövetségi elnök, hegybíró is. A devecseri járás országgyűlési képviselője 1926-tól dr. Schandl Károly földművelésügyi minisztériumi államtitkár lett, aki hitelszövetkezeteket szervező munkájával sokat segített a vidéken. Nagy Béla jó viszonyba került a képviselővel, akinek hívévé tette a községet. A Nagy-portán gyűltek össze tárgyalni az urak. A képviselő dedikált fényképet ajándékozott hívének, s ezt a szoba díszhelyére függesztették ki. Ő maga ajánlkozott, hogy László bérmaeresztapja lesz, s ez alkalomból ezüst zsebórát ajándékozott a fiúnak, aki nem különösebben rokonszenvezett vele. Az órát is csak akkor becsülte volna igazán, amikor 1945-ben a padláson a búzahalomból kiemelték az orosz katonák. A képviselőnek és a bírónak volt köszönhető az is, hogy Népház épült a faluban. Egyik fele a hitelszövetkezet irodája lett, a másik az ifjúság szórakozóhelye. Szombatonként Nagy Béla a szövetkezet irodájában üldögélt, beszélgetett, politizált. Természetesen jó gazda volt, különben bírónak sem választották volna meg. Legbüszkébb a lovaira volt, kényeztette, kímélte azokat, munkájukat jobban becsülte, mint a családtagok fáradozását. Szerette a száguldást a lovakkal, a gyalogosokat szívesen fölvette kocsijára. 1936-ban a devecseri tenyészállatkiállításon kamarai aranyoklevéllel tüntették ki „Nagy Béla urat, kisbirtokost, felsőiskolai lakost az általa bemutatott »FÁCÁN« nevű 2 éves világospej, angol félvér kancacsikájáért (apja: Sárvár, anyja: Cella)”.

Pápától Pestig

Anyárádi nagymama tehát 1937 őszén, miután földjeit gyerekeire bízta, Pápára költözött. Családja eleinte ellenezte Vas Erzsébet elképzelését, de aztán sorra a városba küldték gyerekeiket. Olykor heten is a nagymamára voltak bízva. Az első tanévben csak Nagy Izabella és Mária élt Pápán, 1938-ban egy unokatestvér csatlakozott hozzájuk, aztán László is. Ő az iszkázi, egyébként háromszor elkezdett, de a sok hiányzás miatt csak 1938-ban elvégzett ötödik osztály után Pápán a Zimmermann utcai római katolikus polgári fiúiskola diákja lett. Az első és a második osztályt magánúton végezte el, mert azidőben a túlkorosokat nem vették fel rendes tanulónak. A vizsgákra iszkázi tanítója készítette fel. Egy vele együtt vizsgázó, majd iskolába járó fiú, a tanárrá lett Wagenhoffer Károly emlékezése szerint mindketten nagyon izgatottak voltak, de László magabiztos válaszokat adott. Énekből valami indulófélét adott elő, rajzból egy széktámlát és egy rókafarkú fűrészt kellett lemásolniuk és kifesteniük. Lászlót megdicsérték munkájáért. A harmadik és a negyedik osztályt már rendes tanulóként végezte el. Rajztudásával itt is kitűnt. Osztályfőnöke, Bihari Artur elhívta, hogy saját gyerekeit rajzra tanítsa. Ugyanő a fogalmazásórákon sokszor felolvastatta a fiú dolgozatait, mint a leg-

jobbak közé tartozót. László tanulmányi eredményei egyre jobbak lettek, a negyedik osztályt kitűnően végezte, vastag betűkkel szedték nevét az iskola évkönyvében.

A nagymama először a Vak Bottyán utca 7-ben lakott unokáival, szombathelyi rendházfőnök unokatestvérének házában. Amikor többen lettek, átköltöztek a Zöldfa utca (ma Virágos utca) 20-ba. Ez egy háromlakásos ház volt, először elől laktak, majd az új házigazda hátra költöztette őket. László az *Életemben* szüksézáuan említi csak a polgárista éveket: „Jó nagyanyánk Pápán hét unokáját gyámolította, közben dolgozni is eljárt. Míg iskolában voltunk, nem fűtött, rokkázott a hidegben. Forgója így hűlt meg egyszer szörnyen. Kínjában baltafokával ütötte tompora csontját. Káposztát nagy fazékkal szokott főzni, három napig is ettük. Szűz krumplileves, krumplikása, zsírtalan kaszakópogácsa, cicege sokszor járt asztalunkra. Érdekelt a képzőművészet, költészet is, de festő akartam lenni. Már akkor Heine verseit környékeztem, próbáltam fordítani.” Az 1947-es *Bemutatkozás* is szól a pápai évekről: „Mivel általában jó tanulók voltunk, az otthoniaknak csak az élelmet kellett beszállítani. Azonban ez is nagy nehézséggel járt, különösen télen. Ilyenkor még éhesebbek voltunk, mint máskor. Egy szobánk volt, s két ágyban öten háltunk. Természetes, hogy én mindig a két ágy között aludtam. Jobb felemen valamelyik unokahúgom, bal felemen nagyanyám mint fővigyázó. A nyári szünidőket otthon töltöttem, és dolgoztam, amennyit csak bírtam.”

Bella nővére is megírta emlékeit: „Nagymama elolvasta az összes kötelező olvasmányt, letehet-e volna velünk az iskolákat. Persze, sohasem tet-

szett, amit süttött, főzött: most a cicegét, ezt a krumplis lepényt annyira szeretjük, akkor meg nem akartuk megenni, pedig tejföllel is leöntötte. Krumplisnudlit készített gyakran, mákot rakott rá, keveseltük. Elment a templomba, Lackó törte a mákot, valamelyikünk a kapuban leste, akkor meg olyan sokat csináltunk, hogy nem tudtuk megenni. A délről megmaradt krumplifőzeléket elástuk a kertben, hogy ne azt kelljen vacsorázni. Vasárnaponként paradicsomos káposzta szokott lenni főtt hússal, hasasszalonnával, elosztotta, megettük volna a vasszőget is. Nagyon sok mákos-, dióskalácsot meg tudtunk volna enni, de mindig elosztva kaptuk. Lackónak a nyárádi lányok egy dolgozatért, rajzcsinálásért odaadták a részüket. Ő a konyhában feküdt az asztalágyon, nem az asztalon feküdt, át lehetett alakítani fekvőhelynek, meseautónak mondtuk. Sokat csintalankodtunk Vas Edittel. Azt mondta nekik a nagymama, misét szolgált, ha végeznek. Lackó meg azt válaszolta, első pénzéből piros bugyogót kap tőle. Sokszor megvicceltük szegényt, Mikuláskor krumplit tettünk a csizmájába, mikor a hajnali misén volt. Énekeltünk, táncoltunk. Nappal tanultuk a leckét, mert nem volt még villany, csak petróleumlámpa. Korán feküdtünk, sokalltuk az imádkozást, de anélkül nem hagyott bennünket elaludni. Télen font, horgolt, segített a pápai rokonoknak ingyen, csak azért, hogy ne unatkozzon. Nem tudtak úgy öltöztetni bennünket, mint a nyárádiakat, mi hárman tanultunk. Bocskai-ruhát kaptam tőle, fehér matróruhát, köpenyt." (Fábián Lászlóné Nagy Izabella)

Wagenhoffer Károly emlékezése szerint rajzra Temesi Alfrédné tanította őket, aki észrevette László tehetségét, segítette a fiút, feladatokat

adott neki. A két diák a szünetekben sokat beszélgetett. Ekkor a diákoknak a folyosón kettesével kellett sétálniuk. Mivel Lacinak ez neheze esett, ő általában a nevelői szoba melletti ablaknál álldogált. Néha tréfálkoztak. „Ő annak örült, ha elkaphatott valamelyikünket. A jobb keze kegyetlenül erős volt. Ha valakivel kezét szorította, annak térdre kellett ereszkednie előtte. Ilyenkor megkérdezte: »Megkegyelmezzek-e?« Mi sírósan könyörögtünk. »Laci, Laci, engedd el! Erős gyerek vagy!« (Huszár János, 1982.) Felidézte azt is, hogy az iskolai önképzőkörben rajzokkal szerepelt, nem tudtak arról, hogy verseket írna társuk.

1941 őszén nem a gimnáziumba, hanem a református kollégium kereskedelmi iskolájába iratkozott be. A gimnáziumban ugyanis négy év latin anyagából kellett volna különbözeti vizsgát tenni. Kitűnő tanulmányi eredménye ellenére erre nem vállalkozott. Nyaranta sokat kellett otthon segítenie, s alighanem akkor is pénzsűkékben volt a család. S arról is tudtunk, hogy a nyelvekkel eleinte nehezen barátkozott. Ebbe az iskolába a polgári mellett a bencés és a református gimnáziumból is jöttek diákok, összesen negyvenegynéháyan. Egy osztálytársa, Polgár István arra emlékezett, hogy ezidőben László az orvosok biztatására még nagyon reménykedett abban, hogy a lába rendbe fog jönni. Ha megharagudott valakire, kampós botjával fenyegette meg az illetőt. E diáktársának is hibás volt az egyik lába, ezért a testnevelési órákon fel voltak mentve. „Ilyenkor az osztályteremben maradtunk, könyvviteli vagy számtani feladatokat oldottunk meg. Együtt tartottunk a diákcsínytevésben is. Ha nem tudtuk otthon elkészíteni a házi felada-

tot, reggel korán bementünk az iskolába, s a jó tanulókról lemásoltuk. Ha valamelyik nem adta oda, akkor elcsentük. Ilyenkor büntetesképpen még az illető tízórajját is megettük nagy egyetértésben. Emiatt jó néhányszor feljelentettek bennünket osztályfőnökünknel, Zimányi Alajos tanár úrnál. (...) Másodikos korában már azt is felfedeztük, hogy rendkívüli módon vonzódik az irodalomhoz, költészethez és a történelem kérdéseihöz. A többi tantárgyakat nem nagyon szerette. Felelés közben fejét föltartva, szőke haját hátracsapva, gyakran elhallgatott, elgondolkozott. Jellegzetes mozdulata volt az is, hogy ujjaival fésülte, igazgatta dús haját. Ezt alkalmam volt megfigyelni, hiszen az előttem levő padban ült Lengyel Pista barátjával, akit mindnyájunk közül legjobban szeretett. Ez a fiú a felvidékről került hozzánk, vele gyakran beszélgetett irodalmi kérdésekről. Lengyel Pista kis füzeteket is hozott, melyek a felvidéki magyar írók műveit tartalmazták. Nagy Lacit mindez szenvedélyesen érdekelte. Miután előttem ültek, gyakran hallottam, hogy az olvasottakról vitatkoznak, beszélgetnek.

Úgy harmadikos korában észleltük, hogy verseket is ír. Csak nagyritkán mutatott meg ezekből egyet-egyet. Bár jó barátságban voltunk, sohasem hívott el magához, s engem sem látogatott meg egyetlen alkalommal sem." (*Huszár János, 1985.*)

Egy másik osztálytárs, Tamás László is vitáikra emlékezett; „Édesapám a Szociáldemokrata Párt elnöke volt Pápán, így a munkásmozgalom tanait tőle megismerhettem. Ezekről is őszintén beszéltem vele. Különösen aggodalommal tértem ki a találkozásaink során arra, hogy hazánk

mennyire elkötelezte magát a németeknek. Ebben Nagy László teljes egészében egyetértett velem. A beszélgetésekbe belakapcsolódott Lengyel Pista is, aki Nagy Lacinak bizalmas barátja és padszomszédja volt." (Huszár János, 1985.)

Nővére azt írta, hogy „Lackó a kereskedelmi-
ben nem tanult már olyan jól. A magyart szerette és a rajzot, amit A. Tóth Sándor tanított. Megvan egyik képe, az iskola Kossuth-díját kapta rá. De a Trócsányi teológiatanárral vitatkozott. Többet tudott, mint amilyen jegyei voltak. Valami okának kellett lenni, hogy a kitűnő polgárista bizonyítvány után csak hármas lett. A számtant és a könyvelést nem szerette, és egyik tanárát szívből utálta. Kivételeztek az úri gyerekekkel.” (Fábián Lászlóné Nagy Izabella)

A szakmai képzést adó középiskola szaktárgyait tehát különösebben nem szerette Nagy László, de aktívan részt vett a pápai Képző Társulat munkájában, amelyet Weszely László igazgató irányított. Kéthetente voltak az ülések, s ezeken mintegy százan vettek részt. Ő kizárólag rajzaival szerepelt. Kiváló rajztanára, a Franciaországot megjárt A. Tóth Sándor (1904–1980), aki 1932-től tanított Pápán. A népi írók mozgalmának híve, a tehetséges falusi fiatalok támogatója volt. Az érettségi idején ő javasolta Nagy Lászlónak, hogy művészi pályára lépjen. Író-portréi sorában megörökítette egykori tanítványát is. Egy néhány évvel későbbi s szintén költővé lett diákja részletesen felidézte tanári módszerét, s felvázolta helyzetét is: „Két-három év alatt nemcsak a Gimnázium szellemi és művészi légkörét formálta s tüzesítette át, hanem a Városét is. A városban is úgy járt, csokornyakkendősen és dagályt támasztó lépéseivel, mint a rajzteremben.

Ez se volt hétköznapi, hát még a festményei! Robbanékony kubista és expresszionista képeivel úgy lépett föl a harmincas évek vidéki kisvárosában, mintha bikavadító selyemlepedőjével egy torreádor jelenne meg, teszem azt a húsvéti nagymisén." (Csoóri Sándor) Nagy László diákságának időszakában, 1942-ben volt Pápán kiállítása, a tanítvány ezt nyilván megtekintette, de feltehetően előbb is találkozott már a tanár úr képeivel, hiszen Csoóri Sándor emlékezése szerint saját képeivel is szemléltette a művészet lényegét, különbözőségét a másolattól.

Nagy László szempontjából Pápa másik meghatározó tanáregyénisége Szathmáry Lajos, aki egy ideig magyartanára. Ő korábban Hódmezővásárhelyen tanított, s az első tanyasi gyerekek részére létrehozott internátus fő szervezője volt. Ez ügyben került kapcsolatba Németh Lászlóval, aki alakmását az *Égető Eszter* című regényben szerepeltette Szilágyi tanár úr néven. Éppen akkor költözött Pápára, amikor Nagy László középiskolás lett. Németh László ekkor ezt írta neki: „Engem elsősorban az nyugtat meg, hogy nem adtad föl az ügyet, csak a helyet.” (1941. szeptember 29., *Németh László élete levelekben.*)

Később a költő által kiemelt élmények közé tartozik, hogy írókkal is találkozhatott: „Veres Pétert a kollégiumban láttam először, a fiatalok tudathasadásáról beszélt nagyon soványan. Kíváncsi voltam Zilahy Lajosra is, mert ő szerkesztette a *Hidat*, ahol először olvastam József Attilát, a Bécsben írt szabadverseket. Elegánsan, zsebre tett kézzel a »kitűnőek iskolájáról« s lebombázott házáról beszélt a Jókai moziban. Két fogoly című regényéhez is hozzányúltam, olvasgattam, de Dosztojevszkij ereje elrántott onnan.” (*Életem*)

A Kollégium könyvtárából természetesen sok más szerző is Nagy László kezébe került.

Szó esett már a nyolcéves kora tájt költött réce-rigmusról, az „első versről”. S ha még évekig nem is vált versíróvá, maga a vers időnként foglalkoztatta gyerekként is. Tízéves, amikor egyik Romániából – a katonaság elől átszökött – unokabátyjától egy román slágert hallott, amely magyarul is ismert volt. Próbálta megfejteni a két szöveg közti kapcsolatot, de ez ekkor még nem sikerülhetett. Egy rádióinterjúban vallott az igazi kezdetről is: „Gyerekkoromban, anélkül, hogy tudtam volna, mi a vers, csináltam magam is verseket. Hát ezek ilyen mondókaszerűek voltak, a gyermekmondókákhoz hasonlatosak. Iskolában elég sok verset tanultunk, és én magam könnyen is tanultam a verseket, azonban versírással nem foglalkoztam komolyabban. Tizennégy éves lehettem, amikor Arany János *Családi kör* című verse nagyon megtetszett. Nem is tán a mondanivalójával, ami persze gyönyörű, hanem az, hogy milyen szépen rímel és milyen zenéje van a versnek, és tán hangulatával. És ha arról beszélünk, hogy mikor kezdtem, hát tulajdonképpen ez lett volna az az első vers, amikor én verset, igazából verset akartam írni.” „Meglehetősen könnyen ment, magam is csodálkoztam rajta, és valami gyönyörűséget adott.” (*Holtig a húségtől ...*)

A meghatározó élménnyé hamarosan József Attila vált: „S mert költő lettem, annak oka a drága József Attila, aki korán megigézett verseivel, árvaságával, halálával.” (*Interjú, 1965*) Először a már említett *Híd*-ban találkozott verseivel. „Apostolian gyönyörű munkát végzett az a pesti szobalány, aki elcsente gazdájától a folyóiratot s hazahozta a faluba. Azon a nyáron a cséplőlá-

nyok: kévetetelők és pelyvahordók, így sóhajtoztak este: »De én nem vagyok fáradt / Csak a tenger jött a küszöbömig«. Mert versben beszéltem velük." (*Csodával táplálkoztam*) Ezek után természetesen, hogy „Nem volt áhítotabb könyv a karácsonyi kirakatban, mint az a sötétzöld táblás, arany címbetűs József Attila. A Kollégiumból naponta odavonzott magához, s minél többször meglátogattam, annál inkább akartam. Pápán 1941 decembere nekem József Attila jegyében telt. Álmodtam vele, dolgoztam érte. (...) Karácsony közeledtével a sóvárgott könyvön is díszlett fenyőág, angyalhoz hasonló alakzat, karját kitárva az is hívogatott. Eladtam két lovamat, mint vízfestményt, s jártam a keramikushoz színezni a karácsonyi szobrocskákat. Sok Mária-szmöldököt, Jézuska-rózsaszínt, szamár-szürkét festettem, mire a könyv ára összejött s megvehettem. A Szappanosvíz című versnél nyitottam ki – elsápadva a csalódástól. Rímes verset láttam, holott már felkészültem rengeteg szabadversre. De olyan varázsuk lett a kötött formáknak is, hogy pillanat alatt megragadtak bennem. (...) Tűnődve sikertelen sorsán, csöndben, de keményen megítéltem a kort, vele az irodalmi közvéleményt. Megesküdtem, én soha nem leszek hűtlen a szerencsétlenhöz. Hamarosan beragasztottam a könyvbe két fényképet, a húszéves ifjút és a legutolsót, azt a megtört, napszámosarcút. S körülfestettem mind a kettőt hemzsegó aranykígyókkal." (*Csodával táplálkoztam*)

A pápai diák odahaza járván nemcsak a cséplő lányoknak, hanem az öccsének is verseket tanított: Toldi Miklóst mesélte reggelente a vele egy ágyban alvó fiúcskának, mondogatta Sinka István, József Attila, Heine műveit. Festményeit a

család is megbecsülte, felkerültek a szobák falára. Tudták róla azt is, hogy írogat, de verseit nem mutatta, gondolták azt is, talán naplót vezet. Nyáron, ha volt szabadideje, s télen is az istállóba vonult vissza olvasni – és írni. Édesapja a fia irodájának nevezte az istállót. Verseit maga gyártotta kis irkákba jegyezte fel, amelyek zsebbe tehetőek voltak. Vallomása szerint nagyon sokat írt, főleg 18-22 esztendőskorában, 1944-45-46-ban. Ezeknek az irkáknak aztán kalandos sorsa lett. 1957-ben arról írt Nagy László, hogy több füzet eltűnt a kollégiumi szállásokon, de néhány aztán később megkerült. Az *Életem* pedig azt beszéli el, hogy 1951-52 telén lakását kirabolták, bőröndjében lévő verseit is elvitték. A füzetek néhány darabja azóta az életművet bemutató kiállításokon volt látható, Kiss Ferenc pedig 1985-ben öt füzet ismerete alapján elemezte az 1945-46-ban keletkezett zsebkönyvet és évtizeddel későbbi átírásukat.

Természetesen nemcsak a Pápán megismert műköltészetet vitte haza Iszkázra Nagy László, megkezdve az ismeretek kamatoztatását saját verseiben is. Korai munkáiban az újonnan megtanultnál sokkal erőteljesebb és közvetlenebb annak a népköltészetnek, monda- és hiedelemvilágnak, szokásrendnek a jelenléte, amelyet szülőfalujában elsajátított. Az időben egy falu még meglehetősen zárt közösség volt, s benne kemény erkölcsi követelmények uralkodtak. Ki szabta meg ezeket? „Természetesen a családfő, de ezek a normák betartandók voltak a faluban is, hiszen az teljesség volt, a munka, etika, játék, szórakozás alkotott egységet. Valaki ha valaminben vétkezett, nyilvánosan vétkezett, mert kitűdött, mindenki tudott róla, és az illető elítélte-

tett. (...) Nálunk az erkölcs volt a legfontosabb, meg a munka. Ez apám, anyám részéről mutatkozott meg, ők voltak a legközelebb hozzám. Tőlük tanultam a tisztességesen elvégzett munkának a becsületét. Azóta, ha valami jól megcsinálódott, én tisztelem, akár a művészetben, akár a mesteremberek munkáira nézvést." (*A költő nem tévedhet*)

A normarendszer fontos eleme volt a hagyományos keresztény ünnepkör. A József Attila-kötet megvásárlásának idejére a karácsony már rég a legfontosabb ünnepnek számított, s e rangja mindvégig megmaradt a felnőtt tudatában is: „Gyermekkoromban a karácsony tele volt izgalommal, nem az ajándékozás miatt, mi ajándékot sohasem kaptunk. Hanem karácsonykor előjöttek a szép régi szokások, betlehemezés, pásztorzás, regölés. És hát erre készülünk karácsony idején és előtte. Nálunk az ünnepekhez kapcsolódó népszokások teljességgel megvoltak gyerekkoromban: Lucázás, regölés, István napján, Szilveszter este virgácsolás, újévkor a jókívánságok előadása, aztán a habzsolás, de az már nem annyira. Húsvétkor pedig tojásfestés, tojásvágás. Más ünnepek nálunk nem voltak. Csak most hoztuk divatba mi, gyerekek, hogy a szüleinket névnapjukon felköszönjük. És a búcsú is ünnep volt." (*Bertha Bulcsu*)

A regölés hagyományának eleveenségét tanúsítja az a hetvenes években készült kisfilm is, amelyen a költő rokonaival, barátaival elő is adja a regöséneket. Egy a költőnél idősebb iszkázi földműves, Szabó Ferenc elbeszélte, hogy a felnőttként hazajáró költő fel szokta keresni őket is. A hagyomány eleven hatásának legékesebb bizonyítéka pedig két vers. Az egyik az először az

1957-es gyűjteményes kötetben olvasható, az 1946-ra datált *Csodafiú-szarvas*, a másik az éppen egy évtizeddel későbbi hosszúvers, a *Rege a tűzről és jácintról*, amelynek második szerkezeti egysége 13 strófán keresztül regölve szólítja meg az édesapát, a kettejük közti szétszakíthatatlan kapcsolatot hangsúlyozva:

Makacs szivemet az élet
a tiedhez kösse,
mert a halál csak a csontot
egyezteti össze,
haj rege, rege, rege,
haj rege rajta!

E pogány gyökerű népszokás az évszázadok során szervesen beépült a magyar kereszténység hagyománykincsébe. A falu törvényei közé tartozott a keresztény – ez esetben a katolikus – hitben való nevelkedés is. Gyermek- és ifjúkorában Nagy László is gyakorolta vallását, aztán felserdülve mind több kétely fogalmazódott meg benne. Nyilván ezért vitatkozott Pápán hittantánárával. „Istennel függő, pörlekedő viszonyban voltam sokáig. Nagyon haragudtam, ha nem esett az eső, mikor kellett volna, vagy ha annyira esett már, hogy rohadott minden. Ezt az ő számlájára írtam. Anyám is segített ebben. Sok szenvedése, örök gyötrelme, siráncozása megviselt engem is. Anyám sírása. Különösen a női sírást nem bírom elviselni. Anyám sokszor kifakadt: Ha van isten, ezt nem engedheti meg! Viszont, ha valami jól sikerült, mondtuk, hogy van Isten.” (*A költő nem tévedhet*) A keresztény kultúra mindvégig szervesen, gyakran a pogánnyal mítoszival egybeépülve van jelen Nagy László

költészetében. A nagyszámú kínálgató példa közül – a már említett két regölös vers mellett – említhető a *Ki viszi át a Szerelmet*, a *Himnusz minden időben*, a *József Attila!*, a *Jönnék a harangok értem*.

A tanulás, a munka, a művészi hivatásra készülődés mellett Iszkázon a szórakozásra is jutott azért idő. Bella írta meg, hogy „szabadidőnkben, vasárnaponként jól elszórakoztunk. Szanyi Ernő, Kiss Laci, a tanító fia, Lackó és mi, a két lány, Pisti nem hiányozhatott. Nyáron, mikor már a széna bent volt, a férfiak a pajtában aludtak. Nappal mi is a szénára terítettük a pokrócot vagy a fűbe a kertben, énekeltünk, beszélgettünk. A szobában télen zálogoztunk, asztalt táncoltattunk. Az egyik kis asztalt használtuk szellemidézésre, mert nem volt benne vasszőg. Körülültük, úgy tettük rá a kezünket, hogy összeérjen. Éreztük egymás érverését. Lackó volt a parancsnok, az ágyra ült és mondta, hányat kopogjon. Táncolt az asztal...” (Fábián Lászlóné Nagy Izabella)

A növekvő fiú tudatosan edzette magát. Nagyön sokan említik, hogy milyen erős volt a keze. Már betegsége előtt a vakmerőségig bátor gyerek, szüleit is ijesztgető tettek elkövetője. Miután lába meghibásodott, tudta, hogy kezével kell pótolnia a hiányosságot. Csodabognár dédapjától, édesanyjától kezűgyességet örökölt, ezt apró gyerekkorától az állandó rajzolgatással, fúrással-faragással fejlesztette, s emellé társult az erő. Egy régi cséplőgép maradványaként egy vasrúd volt a Nagy-portán, ezt nyújtónak használták a gyerekek. László fél kézzel tizenkétszer is föl húzódkozott rajta. Máskor a padlásajtónak támasztotta, s úgy ment föl kézzel a rúdon. Nővére emlékszik rá, hogy zsebre tett kézzel, fél kézzel kapált, olyan erős volt a karja.

Az utolsó középiskolai esztendő, az 1944-45-ös tanévet a megszokottól eltérővé tette a világháború. Ősszel később kezdődött a tanítás, s hamar abba is maradt. Nagy Lászlót beteg lába mentette meg a katonai vagy a levante-szolgálatól. „Hatalmas tél jött, istállókban festettem képet, hóban menekvő katonáinkat. Anyám testvérbátyja is ilyen volt a fogatosoknál. Könnyezve beállított hozzánk egy pillanatra. Egész télen szóltak az ágyúk a Balatonnál. Németek hajtottak egy sereg csődört, azaz már herélteket, mert lábuk föl az ágyéig csupa vér volt. Hirtelen jött a tavasz, s vele a front is. Gyújtóbombáktól leégett az egyik sora a falunak. Mivel házunk távol állt, nem riadtam meg úgy, mint a falubeliek, akik a mezőre futottak. Lángoló istállókból menekítettem az állatokat. Tudtom nélkül apám is így tett, a másik végen. Kormosan, megperzselten találkoztunk össze. Harmadnap reggel egy szovjet tiszt maga mellé intett a dzsipre. Kérte, mutogassam neki a vidéket. Mentünk a Somló iránt. Angolul beszélgettünk. Láttam a hegy tövéből, hogy újra lángol a falunk. Mondtam, haza kell mennem, hazavitt. A halottakat szekrényben temettük el. Napokig daraboltuk s földeltük az állati hullát. Miután eldobáltam a hátramaradt gránátokat, mákot vetettünk anyámmal, s mondtam, béke van, elmegyek iskolába.” (*Életem*)

Iszkáz és környéke igencsak megszenvedte a háborút. Már 1944 márciusában légicsata zajlott a falu fölött, mert német tankok ásták be magukat a pápai országúton. A téli hónapokban egy bácskai menekült házaspár lakott Nagyéknál. Vitsek János gyógyszerész feleségének László megmutatta a verseit, s az asszony rendkívül tehetségesnek tartotta. Beszélgettek a szerb költészetről is.

Az ő távozásuk után a Veszprémben tanuló Mária szállásadói, a Mericzky család költözött hozzájuk három lánnyal. Március közepén Nagy Béla zabot és árpát vetett, de aztán futóárkokat kellett ásnia mindenkinek. A falut német híradósok lepték el, Nagyék pajtájában is állt egy autójuk. Nyilván ennek is tulajdonítható a március 24-ei bombázás, a falu égése. Sokan menekültek a Nagy-portára, miközben Nagy Béla és László az állatokat menekítette az égő istállókból. Ketten haltak meg a faluban. Használni kényszerültek a már korábban megásott bunkereket, s a család meg a rokonok idemenekített értékeit ásták el a földbe, rejtették el szénába, trágyába. Március 26-án hétfőn jöttek be a szovjet csapatok. Természetesen szinte minden kincset megtaláltak, feldúlták a házakat, istállókat. Véletlenül megegyeszer folygyújtották a falut. Nagy Bélát burzsujnak, grófnak vélték az udvarára bekötött sok állat miatt. „Estére a fél falu beszállásolta magát a pap pincéjébe, mi is a nagymama nélkül, őneki jó a Herminél, öreg lányánál a nyolcvannégy évesnek. Az L alakú pince mindkét oldalán rétegesen feküdtek, családjuk közel a lejárathoz, legalul a nők, öregnek öltözve, bekormozva fulladoztak. Katonakorú csak Laci volt közöttünk, a leventéket is elvitték nyugatra. Nyemeckit nem találták, de Laci lengyel tiszti zubbonya, egyetlen kabátja, melyet Fejes Ottó unokatestvérünk szerzett valahonnan, azonnal szemet szúrt, más se kellett volna, mint a határban dolgoztatott olasz hadifoglyok katonasapkája is ott legyen újabb bűnjelnek. Lacit fölállították, s letagadhatatlannak hittek egy bújkáló sebesült tisztet, fölkísérték a pincéből, utána jajgató anyámat, míg apánk szótlán harapdálta az öklét. Te, pop, davaj úr! Plébáno-

sunk azt gondolta, tudnak valamit németül, válszolt, föl vitték őt is; lehetett a közelben valami tolmács, mert azzal tért vissza, adja át mindenki az óráját hajnali ötig, mert ha nem, közénk vágnak egy kézigránátot. Apám és bátyám zsebórája padlásunk búzahalmában; senkinél sincsen óra. Nemcsak én hittem, hogy reggelre már nem élek, de megmenekültünk, talán a pap órája miatt, de inkább azért, ahogy a magyar-zsidó-szovjet tiszt elmondta, megbünteti a garázdálkodókat." (*Ágh István*)

Reggelre a Nagy-portán ütegállást rendeztek be, a gazda sem térhetett haza megetetni a jószágokat. A Nagyhét végén a sereg továbbvonult. Nagy Bélát hajtónak parancsolták az összeterelt háziállatok mellé, de a falu határából sikerült hazaszöknie. Kifosztott, feldúlt házába, üres istállóhoz. Később egy csődörcsikót találtak meg a mezőn, s a nyárádiaktól kaptak egy pár borjút, ez a két ökör lett igásállatuk 1948-ig, a versekben is megörökített Busa meg Sörös. A csikót László javaslatára s jórészt az ő munkájával a környék fedezőménjévé nevelték. A fedezésért hatvanhetven kiló búza vagy annak az ára járt, s a nélkülöző gazdaság számára igen fontos bevételi forrást jelentett. Ez a Zalavár nevű magyar félvér mén is díszoklevelet kapott 1946. október 20-án a devecseri mezőgazdasági kiállításon és állatbemutatón, még képe is megjelent gazdájával együtt országos lapban. István emlékezete szerint a lóimádó apának a szilaj Zalavár volt utolsó büszkesége.

A front elvonulásával László igyekezett befejezni tanulmányait. „Indultam Pápára, jármű nem akadt, gyalogoltam 25 kilométert. Kevesen voltunk az osztályban., s lehetett dohányozni.

A diákbizottságban, sürgetve az iskolareformot, javasoltuk az érettségi eltörlését. A koplalástól meg az érettségitől igen lefogyva ballagtam haza." (*Életem*) Bella elbeszélése szerint: „Az angol-kisasszonyok Veszprémből nyugatra menekültek, Mari, mint kereskedelmi akadémista a református kollégiumban végzett Lackóval együtt. Áprilisban Lackó elment Pápára és írt, hogy húgom is leérettségizhet. A Zöldfa utcai házban Herczék adtak neki egy kis szobát, amit szabóműhelynek használtak előtte. Beraktak két ágyat, egyikben Mari és Mészáros Vali feküdt, másikkban Lackó. Lovaink nem voltak, hogy kosztot vihetünk volna, csak a nyárádiak segíthettek. Mari sütötte a kenyeret tepsiben, Major néni, a szomszéd, a nagymama barátnője, tanította rá. Pogácsát is sütött, de nagyon kemény lett, kaszákő-pogácsának mondták, Mari zsírral megkenete, fényes legyen legalább. (...) A nagy fa alatt érettségiztek, a püspök is ott volt a bizottságban. Sokan hiányoztak, hadifoglyok lettek, még az iskolából is vittek el közülük. Utána Mari és Lackó gyalog mentek Nyárádra, ott aludtak anyám húgánál, Ilona nénihez mindig, mintha hazajártunk volna. Másnap újra gyalogoltak Felsőiskázig." (*Fábián Lászlóné Nagy Izabella*) Mivel a kollégium épületében ezidőben hadikórház működött, a tanítás az ókollégiumban kezdődött meg 1945. április 29-én, az érettségi vizsga pedig augusztus 8-án volt.

Az érettségire következő esztendő-t Nagy László otthon töltötte. Szívesen tanult volna tovább a fővárosban, de akkori helyzetükben erre gondolni sem lehetett. Dolgozott a gazdaságban, betörte, kezesítette a csikót. „Marasztalt a szerelem is, nemcsak az anyagi képtelenség. Ősszel

szépen összefért bennem az esti tej meg az esti bor. 46. január elsején láttam a »szellemeket«. Estefelé a faluba menet, amit gondoltam, eleven képpé vált a térben. Például; elegáns férfiak csíkos meg pepita ruhában sétáltak szembe velem. Miután öklöm tapasztalta csak a levegőt, megnyugodtam. Koccintva újra barátaimmal, villámlott, s dörgött az ég, majd zuhogott édes meleg eső. Akkor éjjel anyám és nővéreim többször nyitottak rám: nem téptek-e szét az ördögök. Szanyi Ernő barátommal elhatároztuk: csinálunk egy kerekesszerkezetet, avval megyünk Pestre a műúton. De az inflációban pálinkát főztünk inkább." (Életem)

Az érettségi utáni léthelyzet bizony sokféle tanácsstalansággal van tele. A készülődés ideje lenne ez, de a fiatalember maga sem tudja, hogy a különleges történelmi helyzetben mire lesz majd lehetősége. Ezt fejezi ki a *Húsz évet betöltve* című vers, amelynek csak javított szövegét ismerjük:

Most fekszem a fűben,
diákságnak vége,
ettem, ittam, élek
nem tudom mivégre. (...)

Hagyjál Uramisten
pihenni füvekben,
legyek fekvő gyertya,
még ne gyújts meg engem.

Közvetlen környezetét is bemutatta *Család* című versében, s mivel folyóiratban és első kötetében is megjelent, ismerjük az 1946-os szöveget is. Apjával, anyjával, nagyanyjával, leánytestvérei-

vel s önmagával kapcsolatban is gondokat, bajokat említ, egyedül kisöccse a pozitív példa:

Az öcsém ér legtöbbet,
fickándozó póre láng,
nincs előtte gát, palánk
s úgy beszél, mint egy öreg.

Én a begyes kangalamb
utolsónak maradtam,
nem mondhatom szavakban
mért vagyok én rossz galamb.

A korai versek egyik fő témája a szerelem. Két nőalak tűnik fel, az egyik vers végleges változata a címbe is egymás mellé állítja őket, hogy aztán végig ellentétességüket hangsúlyozza:

Márta szorgalmas
nap-tépő ordas,
Mária lehajló
homloka holdas.

Márta ha zsákol,
mázsákkal táncol,
Mária felizgul
nádsuhogástól.

Márta szelíden
simítja ingem,
Mária ökölrel
üti a szívem.

A Kiss Ferenc által bemutatott füzetben 1945 elejéről szerepel az ős-szöveg *Ne vessz kárba* címmel, s abban csak Márta szerepel, aki felismerhetően a falut ért bombatámadás egyik áldozatá-

nak a lánya. A nagy szerelem azonban Tomor Marika volt. Tőle oly nehéz 1946 augusztusában elszakadni, amint ezt egy évtizeddel később a *Kereszt az első szerelemre* felidézi:

Ahogy a piros bőrnyerget
Hó-lepte téli meggyesbe
Elástam azt a szerelmet
Nem hagytam néki jelet se
Eljönni én csak így tudtam
Csókolt a világ ölbe vett
S valaki ejtett könnyeket
Hempergő arany-zöldeket
(..)

Te első igaz szerelem
Létem burjánzik felletted
Értem kínosan meghaltál
E vers legyen a kereszted

László egyébként nem csak a versírásban volt szemérmes természetű. „Kényesen titkoltam szerelmeimet” – írta (*Életem*), s nővére is úgy emlékezett, hogy keveset tudtak a legény udvarlásairól.

1948 körül

Nagy László „egyetemei”

A fiatalember elhatározása, hogy felsőfokú tanulmányokat folytasson, és azok finanszírozása nyilvánvalóan akkor is gondot jelentett volna, ha nincs világháború, ha a gazdaság nem megy tönkre, ha nincs infláció. Ám a szándékot feltehetően rögtön az érettségi után a fővárosba utazás követhette volna. Így azonban meg kellett várni a politikai-gazdasági helyzet konszolidálódásának első jeleit. Az új forint bevezetésére 1946. augusztus elsején került sor, ez vetett véget az inflációnak.

Még a harmincas évek végén bontakozott ki a népi írók mozgalmának kezdeményezésére, az új értelmiségi nevelésére a népfőiskolák gondolata, s jöttek létre az első népi kollégiumok. A legelsőik közé tartozott a Győrffy István Kollégium, amely a tehetséges paraszt- és munkásfiatalok kedvezményes és ingyenes kollégiumi elhelyezését, haladó szellemű nevelését tartotta céljának. E kollégium diákjai aztán meghatározó szerepet játszottak 1945-ben a földosztás végrehajtásában. 1946. július 10-én, évzáró ünnepségükön, ahol a köztársasági elnök és több kormánytag is jelen volt, bejelentették a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom elindítását. Július 16-án megalakult a Népi Kollégiumok Országos Szövetsége, a NÉKOSZ. „Több hónapi

erőfeszítés eredményeként 1946 őszén már félszáz népi kollégium fogadta be a tanulni vágyó fiatalokat, egy esztendő múlva 100, az 1947–1948-as tanév végén pedig 160. Az 1948–1949-es esztendőben még újabb 50 kollégium szerveződött vagy indult el. A népi kollégista diákok száma 1945–1949-ben 15 000 fő volt.” (Kardos László)

A mozgalom sodrában megjelent felhívások bátorítására utazhatott 1946 augusztusában Nagy László Budapestre. Az utazás napján olyan felhőszakadás volt, hogy nem tudott eljutni a kilenc kilométerre lévő vasútállomásra. Egy éjszakai vonattal mégis időben megérkezett a felvételi vizsgára az Iparművészeti Főiskolára, ahová fel is vették grafikus szakra. Ott azonban, úgy látszik, senki nem érdeklődött afelől, van-e hol aludnia. Néhány forinttal zsebében bolyongott az ismeretlen városban. „A sors úgy akarta, hogy csavargás közben megpillantsak egy kézírásos táblácskát: Falu-Budapest Népikollégium – ezt olvastam egy romház kapuján, a Damjanich utcában. Belül négy-öt kopár vaságy, néhány fiatalember. A nyomorúságon sírni lehetett volna, de ők nevettek. Szemükből olyan bizalom áradt, s hitük, mindent jóra fordító akaratuk olyan mesei szép volt, hogy elhatároztam, velük tartok. Ide hívtam a barátomat is. Így lettem én alapító Dózsás, ős-Dózsás, ahogy mondani szoktuk.” (Kollégiumok) A filológus kinyomozta azt is, hogy a rátalálás nem volt egészen véletlen; a Nemzeti Parasztpárt ugyancsak Damjanich utcai irodájából irányították a fiatalembert a szemközti épületben lévő kollégiumba.

Hamarosan átköltöztek a Dózsa György út 82/B szám alá. „DÓZSA GYÖRGY NEPI KOL-

LÉGIUM – ezt festettem áhítattal a fehér táblára, ami hamarosan a bejárati kapun hirdette, hogy az épület a miénk. Tulajdonképpen úgy foglaltuk el, a kiutalás, érvényesítés később történt. A mostani Dózsa György út és a Gorkij fasor sarkán ma is áll a ház. Előkelő szanatórium volt, a háborúban megrongálódva rablók és gyilkosok tanyája lehetett. A rendőrség néha egy-egy marcona alakot hozott a helyszínre, eljátszották velük a bűntényt, mi pedig borzongtunk. Ezt a pokolian piszkos és romos épületet mi hoztuk helyre. Mire a hideg, az eső, a hó megérkezett, már ablakaink is voltak, persze nem üvegből – olajjal átíratott fehér papírból. Néhány hónapig sokat éhezünk, fáztunk. Körülbelül nyolcvanan lehetünk, egyetemisták, középiskolások, erdélyi és felvidéki fiúk, paraszt- és munkásivadékok, árvák és szegények, általában olyanok, akiknek szükségük volt otthonra, közösségre. A közös hit, lelkesültség, elszántság tartott össze bennünket.” (*Aranyalma*) Negyedszázaddal később arra is visszaemlékezett a költő, hogy egyik vasárnap a szakácsnőjük nem tudott semmit főzni tüzelőhiányában. Erre ő felmászott a kertben lévő hatalmas szilfára, s annak két vezérága közül a kiszáradtat lefűrészelte. Így aztán ebédelhettek a mindig éhes diákok kukoricakását. Volt olyan időszak is, amikor Karola néni, a szakács csak azzal a vöröshagymával szolgálhatott, amit a politikus Erdei Ferenc küldött számukra.

E kollégiumnak 1946 augusztusában már egyik vezetője volt egy másik Nagy László, bölcsészhallgató és újságíró. Így először a költő különböztette meg tőle magát a szülőfalujára utaló F. betűvel, az ötvenes évek elejétől pedig – a költő iránti tisztelet jelzéséül – a kritikus vette fel a

B. előnevet. A hatvanas években ő is híres irodalom- és filmkritikussá vált. (1927 és 1973 között élt.) Ezidőben B. Nagy László szerkesztette a Népi Ifjúsági Szövetség folyóiratát, a *Népi Ifjúságot*. Csak néhány éve tudjuk Tasi József kutatásai nyomán, hogy – ekkor még – Iszkázi Nagy László legelső verspublikációi itt jelentek meg. Előbb az 1946. decemberi számban az *Éjjél* című karácsonyi vers, majd márciusban a *Márciusi szél*, a következő hónapban a *Húsvét táján*. Látható, mindegyikük már címével, de tematikájával is „alkalmi” költemény, elképzelhető, hogy van közöttük olyan is, amelyik a szerkesztő megrendelésére készült. A középső vers indító strófája szerint a *Márciusi szél*

Sötétszürke egek alatt
repül közénk kantár nélkül,
aki bírja, kipirosul,
aki nem, az belekékül.

E motívumot az 1952-ben keletkezett *Esti képek* is felhasználta:

Most hogy sorsod megfordítsa
nyers idő jött, szelétől
kipirosul, aki bírja,
aki nem, az elkékül.
Emeld magasra a fejed,
szívd a tüdőre a szelet,
viseld, bírd ki, ha lehet.

Víg Rudolf népzene kutató emlékezete szerint Nagy László lefordított egy román kolindát, s ez lett a kollégium indulója: „A szeleknek élénk szárnyán / A föld felett bátran szállván / zenge-

dezünk néked, szép csillag". József Attila *Förgeteg* című versének előadásával szavalóversenyt is nyert. Az *Életem* azt emeli ki, hogy „Építkeztünk, gyűléseztünk, énekeltünk, de öntudattal énekeltük: »Holnapra megforgatjuk az egész világot.« A Győrffybe hetenként jártunk előadásra, kiváló emberek tartották. A kollégiumok majálisán a fáradt Erdei Ferencet gyerekkocsiban csicsijgattuk hajnal felé. Ezen a napon hagytam el a főiskolát. Csak később búcsúztam el Borsos Miklóstól, aki alakrajzra tanított.” (*Életem*)

Nagy László arról érdemben nem nyilatkozott, hogy miért ment át az Iparművészetiről a Képzőművészeti Főiskolára 1947 őszén. Így csak feltételezhető, hogy ekkor a grafikusság helyett jobban kezdte vonzani a festészet. Kmetty János növendéke lett, Barcsay Jenő is tanította. Kollégiumot is cserélt, pontosabban társaival ismét alapított egyet. „Épület kellett, kiszemeltük a Weiss Manfréd-házat az Andrássy úton, az estet bevárva átdobáltuk a szalmazsákokat a vaskerítésen, bemásztunk vagy húszan, a gondnok hiába tiltakozott, már ott aludtunk a hatalmas velencei csillárok alatt.” (*Aranyalma*) Ez a kollégium már a képzőművészeké volt, Nagy László azonban ehhez a főiskolához is hűtlen lett. „Félévkor 25 forint tandíjat kellett volna fizetnem. Inkább nem jártam a főiskolára. Inkább a kollégium műtermében rajzoltam a 16 éves fagyaltos Erzsike aktját. Kmetty papa üzent, menjek vissza, kifizette helyettem a tandíjat. Meghatódtam, és illendőségből hónapokig jártam a keze alá. Áprilisban kiültem a fénybe verset írni. Sokat olvastam, Komor András könyvtárát mi örököltük. Én kaptam a kollégium ösztöndíját, havi száz forintot. Tépelődtem sokáig, s döntöttem,

inkább verset írok elszántan, a festészethez majd visszatérek." (*Életem*)

A *Népi Ifjúság* megszűnt ugyan, de voltak más s komolyabb publikációs fórumok is. Nagy László ugyan nem kereste ezeket, de egy diáklány, Szemes Piroska elvitte rajzait és verset a *Valóság*-hoz, a NÉKOSZ folyóiratához. E folyóirat 1947. decemberi száma közölte *Bemutatkozás* című írását, egy rajzát és hét versét. A következő hónapokban további verseit közli a Lukácsy Sándor szerkesztette folyóirat, a ezek jelentik az igazi költői pályakezdést, amelyre azonnal felfigyelnek a korabeli irodalmi és politikai élet jelesei. „Veres Péter, mint honvédelmi miniszter, elküldte értem kocsiját. Egyik tisztjének, aki gróf volt nemrég, így szólt: Hozzanak sört a fiúnak! Elmondta, hogy tehetségesnek tart, s költő lehetek, ha nem leszek eklektikus. Meghatódva gondolok rá." (*Életem*) Máshol azt idézte fel a költő, hogy 1948 tavaszán a kollégium napsütötte erkélyén üldögélt, mikor Veres Péter a miniszteri kocsit érte küldte.

Az író-politikust már pápai diákként hallgatta, s nem sokkal a fővárosba érkezése után is. Ez utóbbiról egy negyed századdal későbbi vers, *Az Országház kapujában*, 1946 tesz tanúságot. Ennek ihletője Veres Péter halála. A felidézett emlék „pontos kép”, amint egy kézirat műfajmegjelölése megnevezi:

Péter és Julcsa a lépcsők legtetején,
háttal a kapunak harangszavú délbén,
seregek a fényben, százezer fő meg szeker,
aknaszilánkos gebékkel fohászkodva állunk:
mi vagyunk a Himnusz, s Péter ama tiszta ingben
megborzong a kőig, látva az ünnepi bárányt,

látva a kenyeret, bort s az áldozat sugallatától
megütve kifakad a lebitangolt Haza nevében
s mutat ujjal a kőtoronyok tumultusára:
AMIG EZ A HÁZ NEM A MIÉNK – nem a miénk,
visszhangzik bennem, aki könyöklök ott egy
lovacsán
s tudom: az idő a miénk, tudom a köveknek is
távlatá por, mert áthullhat minden rostán.
De soha az ő képük, soha a mi fiatal arcunk.

Valószínűleg az 1946. szeptember 7–8. között Budapesten megrendezett Országos Parasztnapokon hallotta a szónoklatot a diák. A megidézt emléknek önmagán messze túlmutató jelentősége van e versben, s így Nagy László egész életművében: kifejezi mindazt a bizakodást, személyes és nemzeti életreményt, amelyet számukra a fényes szellők kora jelentett, s amelynek pozitív eszményeihez mindvégig mint a legfontosabb életértékekhez ragaszkodott. Érett költészetében ennek lesz kifejezője a tavasz, a május, a majális motívuma. A történelmi értelmű tavasz képzete az idézett vers egészét is áthatja.

Az 1947-es *Bemutatkozás* életrajzi részében akad néhány pontatlanság, s látható, hogy az akkori évek szegénységét visszavetíti a háború előtti évekre is, ugyanakkor az 1945-tel kezdődő két esztendőt a viharos fejlődés időszakaként írja le: „Verseket már 1945-ben írtam. Ezek a versek általában nagyon pesszimisták. Néha, mikor előveszem őket, csak mosolygok rajtuk. Néha azonban megértem magamat, belegondolok az akkori világba, és csak azért nem vágom őket a tűzbe. A verseket nem játékból, hanem a kínlások nehézségeiben írtam. Felelősséggel. A felszabadulás után szinte napi táplálékom lett a versírás. Friss levegőt szívtam magamba, és

örültem, hogy kifújhatom.” Jóval később válhatt az olvasók számára is egyértelművé, hogy Iszkáz fronthelyzetétől korántsem a felszabadság érzetével búcsúzott el a fiatalember, ilyesmit csak a fővárosba kerülésétől kezdve érezhetett. A *Valóság* áprilisi számában többek között a *Tavaszi dal* és *Zuhatag* című versek olvashatók. Az előbbi aztán állandó antológia-darabbá vált évtizedekre. Bár a költő ezidőben a Nemzeti Parasztpárt híve volt, s a vers is kifejezte ezt a szellemiséget, az egy éven belül bekövetkező egypártrendszer a maga céljaira használta a szöveget:

Pártom te kardos
angyalom
öledben én sem
alhatom
tüzes csikódat
ellopom
kényesek kertjét
tipratom.

Az ekkori politikai kötődést az öcs könyve is megemlíti: „Iszkázon is agitált a Parasztpárt nevében, a Mondd mit érlelt és a Holt vidéket szavalta a kortesbeszéd előtt. A kisgazdapárti faluból sok embert megnyertek maguknak, apám is a Parasztpártra szavazott, s ezt Laci nagy sikernek tudhatta, békességnek a későbbi kulák és a későbbi majdnem kommunista költő között. Én »istentelen« lettem, őrzés közben még nyárfáinkra is kiszögeztem a sarlós plakátokat, hadd olvassák a vércsék meg az ég többi madarai. Azért mégis rosszul esett anyáknak a *Tavaszi dal*, mely akkor még nem »sötét csuhahurcolás«-sal, ha-

nem a papok pörsenésés undokságával jelent meg, bárha Veres Péter pártja volt a »kardos angyalom«. Mit szól ehhez dr. Foky Miklós esperes? Mereven elrakta magában. Csak Keresztes Feri bácsi sziszegte: Majd a Nagy Béla fiait is föl akasztják!" (Ágh István)

Az az áprilisi folyóiratszám többeket megismertetett az új költő nevével. Fodor András, a nemzedéktárs például elsősorban a *Zuhatagra* figyelt fel: „Nemcsak a meggyőződés lobbant belém, hogy tagoló, súlyos szavakkal megérkezett valaki, akire vártunk, de kíváncsiságom is nyomban föltámadt. Azonosítani szerettem volna a szerzőt személyiségével, hallani eleven hangját, mely a rokonérzések, a közösségi küldetés jogán ekkora biztonsággal szól helyettünk.” (Fodor András)

Bár a tanév végére döntő elhatározásra jut, év közben még folytatja képzőművészeti tanulmányait. 1948 tavaszán rendezték meg Miskolcon a népi kollégista képzőművészek kiállítását, ezen szerepelt a *Reggel* (tempera) és a *Lovak* (olajfestmény) című alkotása. A kollégiumban szociográfiai csoportot vezetett. A *Forum* című folyóirat főszerkesztőjével megbeszélték, hogy tanulmányt írnak a prostitúcióról, s rajzokat is adnak hozzá. A felsőbb szervek azonban betiltották a lelkesen kezdett munkát. Würtz Ádám visszaemlékezése szerint 1948 nyarán egy NÉKOSZ-táborban volt együtt Nagy Lászlóval. A leírtak alapján valószínű, hogy egy évvel később volt ez a tábor, amelyen a költő még Dési-kollégistaként vett részt, s már megjelentek versei. Így ezt megelőzően kerülhetett sor 1948 májusában a döntő elhatározásra. Molnár Józseffal együtt megbízták Nagy Lászlót, hogy képekben örökítse meg, amint a

diákok építik a Duna-Tisza-csatornát. „Május volt, kaszálták a szénát. Leültem verset írni az egyik boglya tövébe, és éreztem, hogy költő vagyok. Egész este írtam. Másnap a barátom azt mondja, menjünk festeni. Nekem nem ment a festés, s arra gondoltam, hogy az írás milyen jól sikerült előző este. Belevágtam a festőállványt és a festékeket az árokba. Talán még most is ott vannak. Bocsássanak meg, már nem haragszom rájuk.” (*Betha Bulcsu*)

Ezek után érthető, hogy 1948 szeptemberében megint újabb helyre, a tudományegyetem bölcsészkarára iratkozik be magyar-szociológia-filozófia szakra. Ősszel, sarjúgyűjtés közben mondja édesanyjának, hogy úgy döntött: költő lesz, a bölcsészkarra megy. „Ő azt gondolta, hogy a költőnek nem is kell tanulni, azok csak úgy teremnek, mint Petőfi Sándor ugyebár, és ezek a költők szerencsétlen emberek, járják a világot, csavarognak, szegények, és elesnek a csatában. Hát ilyen sorsot nem kívánt nekem, noha ő nem szerette a verseket. De nem voltak büszkék rám, egyáltalán, abban az időben. Csak később. Mikor már könyvem jelent meg, könyveim jelentek meg.” (*Szívemhez anyám közelít...*) Ugyanerre az édesanya így emlékezett vissza: „Még nem tudtuk, nem tudtuk, hogy ír, mindig dugdosta azt. Csak akkor mondta, mikor a csősz mezőn gyűjtöttünk, leült a petrencére, én is leültem, mert fáradt voltam: – Anya, én költő leszek. – Ó fiam, dehogy leszel te költő! – De már az is vagyok. Költő. Azután nem mutatott verseket, egyet se nekünk, pedig már akkor írt, azokat a verseket, amik ott vannak az első könyvében. Ezeket értem meg leginkább, mert azok egyszerűek.” (*Beszélgetés Vas Erzsébettel*)

Bölcsészként a József Attila Kollégiumba került, együtt a már korábban megismert Juhász Ferencel. „Itt már toborozták az ösztöndíjasokat a Szovjetunióba. Volt egy rubrika, mi akar lenni. Költő – ezt írtuk be. Feri szerint szép kis ráncos csizmában ülünk majd a Puskin-szobor tövében. Révai állítólag dühöngött a merész beírástól, hogy költők akarunk lenni. Pár évre rá ő adott Ferinek Kossuth-díjat. Simon Pista a hadifogságból hamarosan közénk került, nagy karimás kalapot viselt, szelíden fenyegetőzött, hogy lepipál minket is. Az egyetemen a Csokonai-előadáson elaludtam. Waldapfel professzor fölrázott: »Az én poézisom természeté«-ről beszélünk! Ijedelmemben mondani kezdtem: »Mások siralmas énekkel / Bőgettessék az oboát / És holmi gyásztrenódiát / Ríkassanak jajos versekkel.« Alhat tovább, kolléga, mondta. Meguntam a kollégiumot, oktalan fegyelemmé csontosult. Ferivel albérletet keresve egész nap áztunk az őszben, s hiába. (...) visszafogadtak a Dési Huberbe kegyeletből, de csak mint albérlőt. A padlásszobában laktam. A félévi vizsgák után átmentem orosz szakra. Jeszenyint szerettem volna fordítani. Csoportban tanultunk egy szép orosz asszony, Ludmilla vezetésével. El kellett érnem a többieket, akik szeptemberben kezdték. Márciusban már orosz verset írtam, persze rosszat.” (*Életem*)

Az 1948 őszi hónapokra Juhász Ferenc így emlékezett vissza: „A kollégium a Bajza utcában volt, nekem akkor a szabadságot, a megmenekültséget jelentette, annak ellenére, hogy körülbelül két és fél hónapig voltam csak kollégista, pontosabban csak látszat-kollégista, hiszen sem az egyetemi, sem a kollégiumi élet nem érdekelt tulajdonképpen, csak a költészet, az irodalmi

élet, nem is szólva arról, hogy ott lakott velem a sziklatömbszerűen-nyugalmas, drága Nagy László, az áldott jó Tóth Gyula, s a szőke, különösen szerény, finom Simon István ... (*Juhász Ferenc*) Juhász még ez év végén megházasodott, rövid ideig Nagy Lászlóval együtt lakott a padlásszobában, majd az ő közvetítésével szerzett albérletet.

Az 1947 decemberi bemutatkozás és annak 1948 áprilisi sikeres folytatása után Nagy Lászlónak egyre több a publikációs lehetősége. Hantai Simon festőművész (1922–), aki Juhász Ferencsel egy faluban, Bián született, tíz fiatal költő egy-egy versét alumíniumlemezekre véste és illusztrálta. Nagy László a *Sajnálom* című verse szerepelt volna a végül meg nem jelent antológiában, amelynek lemezei az irodalmi múzeumban találhatóak. 1948 szeptemberében jelent meg Sőtér István híressé vált *Négy nemzedék* című antológiája, amely az élő magyar líra reprezentatív körképét adta. A *Születő arcok* zárófejezetében a legpozitívabb értékelést F. Nagy László kapta: „a fiatal nemzedék talán legkészebb, leginkább atmoszférát teremtő, kifejezési eszközeiben a legváltozatosabb és legfelszabadultabb, áttörően konkrét költője, akinek jövője még rendkívüli eredményekkel kecsegtet.”

1948 karácsonyára jelent meg a *Röppenj szikra!*, a baloldali ifjúsági szervezeteket tömörítő Magyar Ifjúság Népi Szövetségének antológiája. Ebben nyolc versével szerepelt Nagy László, köztük a *Zuhatag* és a *Tavaszi dal* is olvasható volt, de a sematizmus első darabjai is, mint a csatornaépítkezésnél keletkezett *Rohambrigád* vagy *Vera*. Még egy antológiának van a pályakezdésben jelentősége. A *Népek dalai* 1949 nyarára jelent meg.

Eredetileg a NÉKOSZ daloskönyvének készült, de mire elkészült, a szervezetnek fel kellett oszlatnia önmagát. A kötetet Vig Rudolf állította össze, s Nagy László 18 műfordítással szerepelt benne, köztük egy Botev-verssel és a bolgár himnusszal. Még több fordítást készített, de a nemzetközi helyzet elmérgeződése miatt a szerb fordításokat ki kellett hagyni a kötetből. Ezzel nyilvánosság előtt elindult a műfordítói pálya is. E kötetnek döntő szerepe lehetett abban, hogy hamarosan bolgár ösztöndíjat kapott.

Nem sokkal ezelőtt, 1949 könyvnapjára (június 1.) megjelent Nagy László első önálló verseskönyve, a *Tűnj el fájdalom* a Hungária Könyvkiadó gondozásában. A kései önkritika szerint „hevenyészett összeállítás, mutatja ferde nézeteimet is a költészetről. A könyvnapon Károlyi Mihállyal, Lukács Györggyel, Déryvel, Vas Istvánnal megismerkedtem. Ugyanakkor Füst Milánnal is, aki bemutatkozásakor erősen megcsípte karomon a bőrt: »Majd megtudod, mi a költészet!« Megtudtam.” (*Életem*) Sőtér István és mások ma már túl lelkesnek mutakozó beköszöntői után az első kötet fogadtatása ellentmondásosnak nevezhető. Sok az elismerés, de a bíráló hang is. Általában nem esztétikai, hanem szinte kizárólag ideológiai szempontok vezetik a bírálókat. Hol fenntartás nélkül üdvözlik a paraszti származású ifjú népiességét, hol narodnyikizmussal vádolják, nem tartják még eléggé pártosnak. Ne feledjük: ezek az írások a fordulat évének befejezésekor jelentek meg, a Rákosi-féle bolsevik diktatúra korlátlan berendezkedésének hónapjaiban. A könyvnap megismerkedés másnapján Károlyi Mihály magas kitüntetésben részesült, egyúttal lemondott párizsi követi tisztéről és végleg el-

hagyta az országot. A május 15-ei országgyűlési választásokon a jogosultak 96,04%-a vett részt, s 96,27% a Népfront jelöltjeire szavazott. A június eleji napokban vették őrizetbe Rajk Lászlót és társait kémkedés vádjával. Megkezdődött a személyi kultusz terrorja. Nagy László és még annyi más fiatalember egyelőre ebből semmit sem vett észre, sőt az új társadalmi rendszer lelkes hívévé vált. 1948 tavaszától kezdve 1952 elejéig őt is rabul ejti a kor sematikus szemléleti és ábrázolási módja.

Az első kötet összesen 32 verset tartalmazott, nagyjából időrendben. A „régiek” datálva voltak, 1943-tól 1947-ig 11 vers, az „újak” közül csak kettő kapott évszámot. A kötet első, valamivel számosabb fele, 17 vers, a *Dunántúli béke* cíművel bezárólag az ígéretes pályakezdés jele, a további 15 írás viszont mind kizárólagosabban a sematizmus példája.

A *Népek dalai* antológiában műfordítóként már bemutatkozott költő újabb munkát kapott: lefordította Margarita Joszifovna Aliger szovjet-orosz költő *Zója* című poémáját, amely 1942-ben keletkezett. Hősnőjét 18 évesen végezték ki a németek, s a kommunista ifjak példaképe lett, az időben nálunk is. Az 1950-ben megjelent fordítást Nagy László később nem sorolta be munkái közé, nyilvánvalóan nemcsak az eredeti munka, hanem az átköltés esztétikai gyengéi miatt sem.

A remélt szovjet ösztöndíjból nem lett semmi, de alighanem helyette, s most már nem diákként, hanem íróként – kiküldték Nagy Lászlót Bulgáriába, hogy tanulja meg a nyelvet, fordítson bolgár irodalmat. Később bebizonyosodott, hogy a kor kulturális politikájának talán legjobb személyi döntése volt ez. A pályakezdő költő kisebb

vakációs megszakításokkal 1949 őszétől 1951 nyaráig közel két évet töltött Bulgáriában, s később is gyakran visszajárt. Háziasszonya s egyben nyelvtanára Zsána Nikolova Szófiában.

Nagy Lászlónak eleinte sok nehézsége volt, bár erről ekkori versei nem tanúskodnak. Egy ösztöndíjas társának a visszaemlékezése szerint a rendkívül hideg és rideg télben 1950 elején egy elkeseredett pillanatában Nagy László azonnal haza akart térni, s alig lehetett szándékától eltéríteni egy hosszabb utazás ötletével, ami a földrajzos Dudás Gyulának volt hirtelen terve. Melegebb tájakat kerestek, ámde mindenhol kemény telet találtak. Mégis, ezen az úton találkozott először a költő igazán a bolgár néppel Kosztenec falu kocsmájában, ahol hárman is ültek a második világháborús magyarországi harcok résztvevői közül. „Természetesen akkor még a verseit senki sem ismerte, nem is ismerhette. Koszteneci barátainknak elég volt tudni, hogy a vendég magyar költő és máris lelkesen emlegették Petőfit, sőt annak igazolásául, hogy valóban ismerik, *Az őriült* c. verséből is elszavalták az első néhány sort. Közben, mint kiderült, a kocsist csomagjainkkal együtt visszaküldték a faluba, azzal a megbízatással, hogy a legjobb szállást biztosítsák a számunkra. Minket éjjél körül egy nyolcszemélyes, hosszú, jól kormányozható szánkóval röpítettek le azután a falu közepéig, egészen a szálláshelyünkig, ahol az egész falu vendégszeretetét élvezhettük volna, akár a tél végéig.” (Dudás Gyula)

Plovdivon át Burgaszba utaztak, abban reménykedve, hogy ott a szokásosan enyhe, nap-sütéses időt találják. Ebben az évben azonban nem így volt, az ifjú költő társával együtt fagyos-

kodott, s szidta őt, hogy télből télbe hurcolja. Aztán a visszaúton Szófiában ismét jó társaságba kerültek, a vonat utasai sorra etették-itatták őket, beszélgettek velük Magyarországról. Mire megérkeztek, mindketten tudták, hogy a fagyos körutazás kitörölhetetlenül szép emlékükké válik. Az írói ösztöndíj egyébként háromszor-négyszer nagyobb volt az egyetemistáénál. Ezért Nagy László ekkortól maga fedezte társának költségeit is, s amennyire tudta, támogatta az ott tanuló többi magyar diákot is. Az iszkáziakat jó sorsáról tudósította: „Laci azt írta, ösztöndíjából hatvan-két szamarat vehetne. Irhabundában jött meg karácsonyra, apáknak bekecset hozott. Az ünnep előtti disznóölés napján, kolbásztöltés közben olyan szépeket mesélt Bulgáriáról, majdnem kértem, vigye magával.” (Ágh István)

Zsána Nikolova nyugdíjas bolgár nyelv és irodalom szakos tanárnő volt. Az elemi nyelvi ismeretek megszerzése után költészetükkel ismertette a magyar fiatalt: „először a népköltészethez vezetett, mondván, hogy Goethe csak a szerbeket fedezte fel. Bolgárul a népköltészetből tanultam, bolgárok mondják, hogy kicsit archaikusan beszélek. Fordítani kezdtem a balladákat, s rájöttem, kell ehhez a megfelelő nyelv is. Átolvastam a magyar népköltészetet. Esztendeig dolgoztam.” (Életem) Zsána szuggesztív erejű versmondó is volt, ezt idézi fel egy 1964-ben megjelent fontos mű, *A versmondó*, továbbá a két évvel korábbi prózai vallomás *Egy varázslat emlékére*: „Sokszor gondolok a hófehér Zsána Nikolovára. Emlékszem: asztalnál ül, ablaka tárva, kívül tavasz van, zöld fátylú jegenyék lengenek, sárga és fekete madarak a párjukkal csatáznak. De ő hátat fordít a tavasznak. Előtte könyvek, mind kinyit-

va, bolgár költői művek, s a népköltészet. (...) Fehér szél ront be az ablakon, így nevezik, mert a Fehér-tengerről támad. A fehér Zsána mögött magasan világít a Vitosa hava. Lentebb az erdő homályában fényrobbanások. Képzeletem szerint egy vadkan rőfög magából csillagokat, orrán picike lila szoknya reszket, egy feltúrt ibolya. Zsánától elbúcsúzom. Szeme mintha ezt mondaná: menj és ülj le asztalodhoz, háttal a tavasznak, a szenvedély tavaszáért. Vagyis: fordítsam le magyarrá a hangot, amit tőle hallottam. Előttem egy dal, milliók alkotása, de én azt hiszem, egyetlen nagy lélek találta ki valaha, olyan, mint Zsána Nikolova. Beborít a fekete hajsátor újra, hallom a hangot, leírom ilyenképpen:

Fehér szél támad, forró szél támad,
Hegyeket szaggat, partokat omlaszt.
Partokat omlaszt, havakat roskaszt,
Havakat roskaszt, vizeket áraszt,
Balzsamvirágot fölnevel hármat.
Legelső balzsam – régi arámra,
Második balzsam – eleven babámra,
Harmadik balzsam – eleven gyászra.
Aki kettőnket egymástól eltép,
Fekete dögvész tépje ki lelkét!”

E bolgár népdal a költő második műfordítás-kötetében jelent meg 1960-ban. Az első gyűjtemény, a *Szablyák és citerák* 1953-ban jelent meg. A költő vallomása szerint kiadását két évig halogatták azzal az érveléssel, hogy az ilyesmi támogatja a narodnyik szemléletet. Ezen azt értették akkor, hogy a kommunista irodalomhoz nem illik a feudalizmus és a kapitalizmus korának népiessége.

Ha az említett kiadványra várni kellett is, 1951-ben megjelent – most már csak Nagy László néven – a második verseskönyv, ama furcsán hangzó című *A tűzér és a rozs*. Ebben az elutazás előtti hónapokban és a bulgáriai időszakban keletkezett írások kaptak helyet, az utóbbiak a második, *Dimitrov földjén* című ciklusban. Itt is található egy rövid dal, amelynek Zsána a címszereplője, a „habhajú néni / szeret, mint édesanyám.” A kötetet Vas István szerkesztette, s a felesége, Szántó Piroska így emlékszik vissza rá: „Jaj de csúnya kis kötet lett *A tűzér és a rozs*. Mert ez lett a címe, hiába hadakozott ellene Pista, hogy nem fogják engedni az ilyen »értelmetlen szürrealista mételyt«, a dolgozó nép katonafia hogy a pokolba keríthető össze a rozssal, és melleleg és külön, neki, a szerkesztőnek sem tetszik. Mindegy, Laci keresztülverte: – Szép cím az. Jó cím. Nekem tetszik. De ő sem tehetett semmit a vastag, barnás papír, a puha tábla feketének szánt szürkéje meg az egész kivitel hitványsága ellen – a könyvek akkor ilyenek voltak. Hát a versek? Azokban feltündöklött egy-egy sor, egy kép, ragyogott egy gyöngyszem a majdani *Gyöngyszoknya*-ból. A tengerek és szemináriumok alatt úszó jéghegynek egy-egy pici csúcsa. – De legalább elhagytad azt a buta F-et a neved előtt – forgatja Pista a vékonyka kötetet –, költő leszel te Nagy László néven is, nyugodt lehetsz. – Most még nem vagyok költő, Pista bácsi? Pista bácsi, istenem. Az agg Vörösmarty, a harminckilenc éves Pista. »Hát igen, ezekből lehet még Petőfi vagy Arany« – gondolkozik el Pista –, csak azt nem tudom, hogy melyikük lesz melyik.” (Szántó Piroska)

Nem sokkal később sem a cím, sem a versek nem tetszettek már Nagy Lászlónak sem. Bizony

a kor sematizmusának egyik iskolapéldája ez a kötet. Darabjainak nagyobb részét törölte, kisebb részét fél évtized múltával jelentősen átírta a költő, s azóta a kötet 35 verséből csak 13 él a különböző kiadásokban, azok is erősen meghúzva-átírva.

Nagy László sematizmusát, költői „balesetét” számos életrajzi tény magyarázza. Láthatóan későn érő típus, mind a pályaválasztásban, mind a választott pályán önmaga megtalálásában. S bár szervezett és rendszeres iskolai oktatásban vett részt, így jutott el az érettségiig, majd próbált több egyetemet is, mint zárkózott típus, sokáig senkinek sem mutatta meg a verseit. Bár magától rátalált a lehető legjobb költő-mesterekre, ez sokáig kevésnek bizonyult. Szüksége lett volna mértékadó baráti körre, de ezt pont akkor kellett tartósan nélkülöznie, amikor erre e legnagyobb szüksége lett volna 1948 után. Ha megmutatta is esetleg a szerkesztőknek 1948-ban korábbi verseit, azok nyilván félresöpörték ezeket a „pesszimista” verseket. Túlságosan összesűrűsödtek a pályakezdés és az országos fordulat eseményei, s ezek viharában a tehetséges költő eltévedt. Ám aligha tévelygett volna sokáig, ha nem utazik hamarosan Bulgáriába. Hosszú elzárttságot jelent ez, jó ideig számára idegen nyelvi közegben, s a dolgok ottani hamisságára a jövevény természet-szerűen nem ébredhet rá, az itthoniakra pedig még kevésbé, hiszen haza csak vakációzni jár. S míg nemzedéktársai idehaza egymást is erősíthetik, az idősebbektől is tanulhatnak, ő ismét teljesen magára, azaz olvasmányaira van utalva. Csodálatos szerencse, hogy a fordításokhoz a népköltészet tanulmányozása mutatkozik szükségesnek, s ez visszavezetheti a tiszta forráshoz

abban az értelemben is, hogy a vers költészet és nem agitáció, s abban úgyszintén, hogy az agitációnak igaznak kell lennie, agitálni csak az igazság mellett szabad.

Bulgáriában Nagy László beleszeretett Marija Ucskovába. *A tüzér és a rozs* záróverse őt nevezi menyasszonyának, akinek oldalán majd legszébb énekét szeretné megírni. A tartós hazatérés szakíthatta meg ezt a kapcsolatot. S a hazatérés szembesítette végleg azzal, hogy idehaza gyökeresen más a világ, mint amit az újságokban lehet olvasni róla.

„1951 őszén lakást kaptam a Szabadság-hegyen. Leszakadt a hó, sokat fáztam, mivel először kályhám hiányzott, majd a tüzelő. Elutaztam a Mátrába, kiírtam az ajtóra: Nem vagyok itthon. Visszatérve látom, kiraboltak, ágyne-műim, ruháim, bőröndömben tartogatott verseim, jegyzeteim hiányoznak. Áadtam a lakást ingyen egy sokgyerekes földimnek, én pedig albérlő lettem. Már Bulgáriában keveset írtam, ez itthon hatott vissza, teljesen leszegényedtem. Hívtak a Szabad Nép külföldi rovatához. Beteg vagyok, vért köpök, mondtam. Nem köptem vért, de szörnyen éreztem magam. Fájt a gyomrom. Idegzetem megrendült, baljós gondolataim kerekedtek. Kezdetben naivan hittem, hogy bennem a hiba, s kiderült, hogy kint, a valóságban. Kezdetben mégis nem a felső vezetést hibáztattam, nem hihettem, hogy elárulva a forradalom, ami éltetett ifjúságomban. Jártam szülőhelyemre, vártak panasszal, észbontóan tragikomikus helyzetet láttam, meggyalázott embereket s néptől idegen erőket. Az 56-os nemzeti tragédia ekkor kezdődött. Az 52-es év mutatja már küszködésemet, s nemcsak magammal.” (*Életem*)

Az édesapa 1951-ben kulák lett. Földje ugyan valamivel kevesebb volt az előírt 25 holdas határnál, de ő volt a faluban a „legnagyobb” birtokú kisgazda. 10 holdat kiadtak jelképes összegért bérbe, s a falusi vezetők jóindulatából egy év múlva törölték a kulák minősítést. De addig többször megszegényítették őket, elvittek a padlásukról, kamrájukból minden terményt. Mint annyi embernek, nekik is a sajátjukat kellett lopni, hogy megmaradjanak. Az öcs ezt így írta meg: „Cinkos lettem a rejtegetésben, minden titokban. A kukoricát a mezőn hagytuk, befödve szárral. Csépléskor félreirattuk az életre kellő gabonát, csak kis bor kellett a mázsálónak, s tudta, mit csináljon, ha félrenézett az ellenőr, s ha elbiciklizett aktatáskásan, vitték a zsákolók a pajta rejtekhegyére. Az ólak fölötti tyúkházban hizlaltuk a disznót, faluvégi házunkban könnyebb volt eltitkolni anyám moslékosvödör-cipelését is a létrán. Azért mégis velünk az Isten.” (Ágh István) S bár „Apám hallgatott, fia ügyeihez, elveihez sohasem szólt, lemondott róla a gazdaságban, még jobban, mikor a rendszer lemondott a parasztról”, olykor azért mégis véleményt nyilvánított László fia előtt is. „Így szólt: »Barátom, rosszul gondolkodsz! (Nem mondta, hogy fiam vagy Laci.) Itt van ez a gumipitypang, ezt kell töméntelen mennyiségben termelni, azt hiszik, ebből autókerék lesz.« Mert mi akkor önellátók akartunk lenni. Hivatkozott arra, hogy a balatoni szőlőket kivágják, citrom- meg narancsfákat ültetnek helyettük. Teljes esztelenségnek tartotta. Mondtam, majd elmúlik. Vélekedése szöget ütött a fejembe. Mondta: ilyet nem szabad csinálni, elvesztitek erőtöket, nem lesz hívetek senki!” (A költő nem tévedhet)

Az 1952-es év versei valóban mutatják a küzdelmet: az eltévedtség felismerését, a helyes út keresését és a rátalálást. Keserves az élmény: a szülőföldjén nem érezheti otthon magát a hazatérő:

Azért futok, mert rettegnék tőlem,
mint vihart keltő garabonc-deáktól,
pedig a fejem érettük törtem
s vérüktől vérem el sohase pártol.

(Bolyongó)

Az ilyen szemléletű versek 1952-ben nem jelenhettek meg. Csak Nagy Imre kormányának 1953 júliusi megalakulása, az új kormányprogram tette lehetővé a kritikus szemléletű irodalmi alkotások közlését. Nagy László kijózanodását és magára találását legerőteljesebben az *Aszály* (1952) mutatja meg. 1952 emlékezetesen nehéz esztendő volt. Végletekig fokozódott a terror, s közben az ország az éhínség határáig jutott. A sajtó azonban csak győzelmi jelentéseket közölhetett, s bár alig termett valami, megszigorították a beszolgáltatás normáit és a végrehajtás ellenőrzését. A vers e környezetben bizonyul bátor szembenézésnek, a pártjelszavak és a valóság szembesítésének. A kimondás bátorságának büvöletében új magatartásforma válhat céljá:

Szép lesz a termés – szól a tudósító.
Ó, de szeretném buktatni a földre,
kemény földünket hazudozó szája
hadd csókolgatná!

Rossz lesz a termés, szép csak ez a küzdés,
nem a bőségért: a megmaradásért.
Szívét az ember dacosabban hordja
aszályos földön.

Aki az égő füvek szenvedését
érezni tudja, az lesz a hatalmas.
Ujjától majd a magasság megrendül,
zúdul a zápor.

A felsőoktatási intézmények, a bulgáriai tanulmányok, a műfordítás önképző iskolája, az iskai tapasztalatok és az apai vélemény mellett még egy fontos „egyeteme” van Nagy Lászlónak, s ez az az irodalmi baráti kör, amely még a fényes szellők idején kezdett formálódni, de igazán a Bulgáriából való hazatérése után szilárdult meg. E körben a mester Vas István, a tanítványok: Juhász Ferenc, Kormos István és Nagy László. „Összebújó, szoros együttlét ez, szabályos szimbiózis, Vas Pista költőnek érzi magát köztük, ők meg hallgatják Pistát, egy költőt, aki végre szóba áll velük, nem „pártvonalon”, s aki nem megszálló zsoldoshadnak tekinti őket, hanem fiataloknak, akiknek segíteni kell és érdemes. Hamar megszületik köztük a „BERS” szó, azt jelenti, hogy ez nem vers, csak bers – a többit nem kell magyarázni. Igen, hallgatnak Pistára, és nemcsak költészetben.” (*Szántó Piroska*) Elkezdnek angolul tanulni, ismerkednek a modern világlírával, Vas István nemzedéktársaival, baráti körével, játszanak, énekelnek, politizálnak is. Ez a műhely is inspirálta azt a költői forradalmat, amely 1953 után bontakozott ki Juhász Ferenc és Nagy László munkásságában.

A költői forradalom évei

A z igazságra döbbenés, a szemléleti váltás mellett az 1952-es évnek még egy fontos, egyszerre magánéleti és a költői műre is hatást gyakorló eseménye a költő házassága augusztus 20-án: „feleségül vettem Szécsi Margitot. Rózsás blúzban és ingben esküdtünk. A menyegző egy tányér fehér meggy volt és vörös bor. Albérletünkben szerényen éltünk, néha megloptam Csuri nagysága kenyérhajgyújteményét. Éjszaka írtam, mert nappal a zenésziú szüntelenül trombitált. Juhászék is főbíróékkal laktak, mi is. Csuri egyébként kedves volt, csak félt, hogy a nyakán maradjunk, gyerekbőgéssel válaszolunk a trombitára. Becsületszavamat adtam, hogy nem. Margit Pécsre ment kultúrotthon-vezetőnek. Én három hónapra Szófiába. Karácsonyra visszajöttem. Szerencsére lekéstem az első gépet, mert az lezuhant. Margit hiába várt a reptéren. Akkor már itt élt, mert Pécssett hideg pincében kellett laknia, hasasan. Szép kis karácsonyfát szerzett, boldogok voltunk. Tudtam, hogy fiam születik, s a tündérberteli hajdúvezérről Andrásnak neveztem el. Pestlőrincen a nagymama nevelte, anyja is vele volt az elváltásáig. Vasárnaponként látogattam őket, lóhúsleves várt a gyalupados műhelykonyhában. Ízlett, de csak addig, míg meg nem tudtam, hogy lóból való. Apósom szelíd és értel-

mes munkásember, kölcsönösen megkedveltük egymást. Megjelent népköltészeti fordításom, lélegzethez jutottunk, s megírtam a Gyöngyszoknyát." (*Életem*)

Szécsi Margit (családi neve Szélig) 1928. május 28-án született, Pütkösdkor. Pestszentlőrincen nevelkedett. 1945 és 1948 között tisztviselőként dolgozott különböző munkahelyeken, végül egyik pártfogójának javaslatára az SZDP oktatási osztályára került. Nagybátyja, Szélig Imre (1903–1968) e párt egyik vezető tisztségviselője, képviselő volt, aki szembefordult a munkáspártok egyesítésének tervével, lemondott, majd Londonba távozott, ahol emigrációs lapokat szerkesztett, a BBC munkatársaként dolgozott. Szécsi Margitnak 1948-ban jelentek meg első versei az *Új Idők*ben. Esti egyetemre kezdett járni, a *Csillag* munkatársa lett, majd 1951-ben Dunapentelén volt fizikai munkás. Már említett pécsi munkahelye után nem volt más állása, írásaiból élt. Első verseskötete, a *Március* 1955-ben, a második, az *Angyalok strandja* a következő évben jelent meg, s 1957-ben először kapott József Attila-díjat.

A Móricz-regény ihletésére Andrásnak nevezett fiú 1953-ban született. Édesanyja lejegyezte egyik játékukat. „Még Bundival is sokat játszottam, a fiammal. Kalózosat. Az ilyen játék volt: a vörös muszlinkendővel bekötöttem a fejét, kezébe adtam a régi mandolint, az lett a kalóz-fegyvere. Szép zöld, nem tudom már, kitől kapott esernyőmet kinyitottam, mert én voltam a vakmerő énekes bohóc. Ezért üvöltve, vidáman énekeltem. Erre aztán fogta a mandolinfegyverét, és nekiállt lőni, azaz a húrokba csapott. Erre összecsuktam az ernyőt, és »meghaltam«. Akkor ő föl-

le járt, akár egy vidám kalózkapitány. Eközben én, amikor nem nézett oda, föltámadtam, kinyitottam az ernyőt, és újra rákezdttem ordítózza dalolni. »Mi a csoda, te még élsz?« Azzal durr!, és már megint összecsuksultam. Ezt sokáig lehetett játszani.” (Szécsi Margit)

A szerelem, a gyerekáldás, az apaság a személyiséget egészében megmozgató, fontos érték-képző erő. Nagy László számára 1952–53-ban az ilyenfajta értékek fontosságát nagymértékben növelte az is, hogy el kellett idegenednie a kor egyeduralkodó politikájától, s hogy eközben – átmenetileg – még saját szülőföldjén s a szülői házban is otthontalannak érezte magát. A szerelem, a család megtartó erejét olyan versek fejezik ki, mint a *Fejemet lehajtom*, a *Nyári ének*, a *Májusi rózsa*, a *Fagyok jönnek*, a *Szeretők*, a *Rapszódia* vagy már a következő évben a *Jártam én koromban, hóban*:

Köröttem kúsza az élet,
kúsza a sorsom.
Vértezz hittel, hűséggel állig,
akkor én a halálos ágyig
belédfogódom.

A kis családot nehéz helyzetéből Zelk Zoltán segítségével mentette ki. Egyrészt a Dembinszky utcai albérletből 1953-ban elköltözhetnek az Akácfa utcába: az idősebb költőtárs édesanyjának társbérletét ajánlotta föl, Nagy Lászlót pedig magához vette szerkesztőnek a *Kisdobos* című laphoz. Ez évben jelent meg a *Szabályok és citerák*, s kapott Nagy László 1950 után másodszor is József Attila-díjat, majd ősszel lakást is a Derkai utcában: „késő ősszel költöztünk egy zuglói csupa

hiba új lakásba. Nekünk mégis nagyszerű volt, néha éjjel-nappal dolgoztam egyfolytában. Így írtam néhány nagyobb szabású versemet." (*Életem*)

Közben odahaza a szülők sorsa nem válik könnyebbé. Bár a birtok egyre apad, 1956-ra már csak hat hold, egyre kevesebb műveléséhez az erejük, a hatvanas évei derekán járó apa nem bírhatja már az aratást. A lányok férjhez mentek, István a tapolcai új gimnáziumban, majd 1956-tól a fővárosi bölcsészkaron tanul, a szülők öregednek, a ház és a gazdaság lassú pusztulásnak indul. Az életerő apadásának megrázó élménye az egyik legszebb hosszúvers, a *Rege a tűzről és jácintról* (1956) ihlető forrása. A tűz és a jácint az apa és az anya, s a versben szembesülnek a költő gyermek- és ifjúkori emlékei a jelen tapasztalataival. Szint mítoszi hőssé válnak a szülők, de a fiú, a regös is, aki a napot öleli. Az apa és az anya a legfőbb értékek átadói, a felnevelők, a mindhalálig példaképek. Az apától kéri:

Rágd a számba, hogy nálunk a törvény a hűség, a
jóság,
hogy aki a sátrát eladja, megveszi koporsóját.
Nekem most ő kell, aki voltál: vesét szorító bíró,
sohase fuvolás dajka, de mindig nyugtalanító,
aki a legszebb örömét könny nélkül eltemeti,
mert földrengést hoz a szíve, ha engedi rendíteni.

Hasonló igény járta át a többrészes verset záró
anya-himnuszt:

Tudom én: a te gondod végtelen, dicsőség néked,
anyám,
holnapok tejút-ágya te, dicsőség néked, anyám,

verduni katona-temető: csupa tőr a te szíved,
anyám,
viharaimban csoda-szivárvány, dicsőség néked,
anyám,
légy velem a bánat idején, hogy meg ne lágyuljak,
anyám,
igazság gyanánt szemétdombot sohase öleljek,
anyám.
Ha a halálban megelőzlek, ne sirass engem,
anyám,
de élni akarok, élni! – a te dicsőségedre, anyám!

A költő újabb kötetei, *A nap jegyese* 1954-ben és *A vasárnap gyönyöre* 1956-ban az igazi beérkezés könyvei, a második egyúttal annak a lírai forradalomnak is programos műve, amely Juhász Ferenc és Nagy László nevéhez fűződik ezekben az években.

A magyar lírát a század első két-három évtizedében a modernizmus és az avantgárd irányok olyan radikális szemléleti-poétikai forradalmi hatották át, amelyek mozgalmoszerűen is irányzatokká tömörültek. Ezek egy idő után – a dolgok természete szerint – önmagukban és egymásra hatva is klasszicizálódni kezdtek. Ezt a tendenciát erősítette fel a húszas évek közepétől, 1930 tájától az az újabb áramlatcsokor, amely erősen támaszkodott a múlt századi hagyományokra is. A rokon törekvéseket nevezték új népiességnek, új tárgyiasságnak, új realizmusnak, új klasszicizmusnak, e tendenciákat kitágítva az egész évszázadra, összefoglalóan huszadik századi realizmusnak, az 1930–1960 közötti évtizedekre értve szintetikus realizmusnak, újabban pedig klasszikus modernségnek. Nagy László emberi-költői öntudatra ébredése és kibontakozása egyaránt a századnak erre a középső, „szintetikus” korszakára esik.

Az irodalomnak nemcsak a forradalmian újat hozó, hanem a klasszicizáló jellegű korszakaira is jellemző, hogy egy idő után az uralkodó irányzati jelleg kifárad, megkopik. Századunkban felgyorsultak a váltások. Az újrealista tendenciáknak az ötvenes évek elejére szinte matematikailag is meg kellett volna fáradniuk. A kommunista diktatúra művelődéspolitikája azonban rendkívüli módon leszűkítette mindenfajta tudatforma természetes mozgásterét, s a művészeteket a politika szolgálóleányának tekintette. Ezt fejezte ki az önmagában szép, mégis félrevezető „Lobogónk Petőfi!” jelszó, amely egyrészt a nagy példakép következetes forradalmiságát, másrészt stílusdemokratizmusát emelte ki, csak éppen lehetetlenné tette a gyakorlat a demokratikusságot, s a művészetek szinte minden sajátosságáról elfeledkezett, elsősorban magáról a közegről: a huszadik századról. Így Nagy Lászlónak az a feltetelezhetően 1948-ra utaló vallomása, amely szerint „Csokonait végigolvastam többször. Juhásznak is ajánlottam. Esküszöm elhatároztuk: új költészetet teremtünk, nyelvileg is újat. De időm az kevés volt, sokfelé szakogattam” (*Életem*) – egy időre inkább csak jámbor szándék maradt.

Az igazi tehetségek azonban vagy eleve tudták, vagy nagyon hamar rádöbbenek arra, miként Nagy László is, hogy a realiztikus törekvések és a sematizmus nem szükségképpen függenek össze egymással, s hogy a huszadik század derekán nem lehet változatlanul követni a száz évvel korábbi gyakorlatot sem. Hiszen a lét többszólamúságának, polifóniájának szükség-szerűen meg kell jelennie a művekben is, s a kiélezett disszonancia világában nem szólhat iga-

zat a tiszta idill. Nagy László és Juhász Ferenc arra a felismerésre jutottak, hogy az ötvenes évek elején a létbeli feszültségek kifejezésére-ábrázolására nem alkalmasak a hagyományosabban újrealista formák, ezért el kell szakadni tőlük. Kézenfekvő megoldásnak mutatkozott, utólag legalábbis, a képhez, a szimbólumhoz, az összetettebb kifejezésmódokhoz való visszatérés, hiszen ezekben eleve benne foglaltatik a polifónia.

Az újfajta szemlélet és poétika első szintézise a *Gyöngyszoknya* (1953). A leíró, a példázatos, az allegorikus jelleg egyaránt fellelhető benne, de a mű igazából szimbolikus, méghozzá oly módon, hogy a mítosziba is áthajlik. A vers csodálatos leleménye, hogy nemcsak az emberi lét kétarcúságát mutatja meg, hanem a természetét is: nem pusztán a békés tájjal állítja szembe a viharost, hanem magát a vihart is összetetten láttatja: egyaránt jellemzi a szépség és a rúttság, a fenséges és a szörnyetegség. Gyönyörű, de pusztít, pusztít és mégis gyönyörű. Elbűvölő és félelmetes. Gyönyörűsége csak az ember számára érzékelhető, pusztító erejét azonban a természet egésze megsejtenedi, amiként a pusztítás leltára mutatja.

A viharos jégeső megszemélyesítése nyilván összefügg a rossz társadalmi erőkre való szimbolikus rájátszással, ugyanakkor megteremti a költő első igazi és valóban egyéni, mégis közösségi tapasztalatokra épülő mitikus alakját-szimbólumát. Azt mondhatjuk, hogy a „csupagyöngy céda” a jégeső szimbóluma, de azt már csak leszűkíthetően állíthatnánk, hogy a mű, a *Gyöngyszoknya* is az. Sokkal általánosabb és összetettebb jelentéstartományok összegződnek itt, s a verscím-mé emelt fogalom már olyan összetett jelkép,

amelyben a lét polifóniája: a teremtés és pusztulás, az élet és a halál elve mutatkozik meg, s így magába foglalja a versindítás ábrándozó és együgyű emberhitét is, a földrevertséget meg a keserves leltár utáni „feltámadást”:

S mégis: amiket a szív s ész gyönyörűen eregettek,
ábrándok, tervek sárba lesújtva nem lehetnek!
Áll az ember a tájban, vassá mered a lába,
fönséges fejét bánat, bitangság fölé vágja –
s látja: az újabb harcok zöld arénája megnyílt,
mellébe levegőt vesz, tartja – egeket zendít.

Azaz visszaveszi az eget a cédtól, s bár tudja, hogy e küzdelem eldöntetlen és eldönthetetlen, az örök újakezdés hajtja előre. S ezáltal nemcsak a vihar, hanem a versbeli hős is mitikussá magasodik, s a teremtésmítoszok hőseitől Faustig és tovább, a jelenig rájátszik minden az elszánt küzdelmet, az Ady-féle mégis-morál magatartását vállaló emberre.

Nagy László – bár költészetéből kibogozható az alkotó számos életrajzi adata, főként az 1956 előtti időszakból – alapvetően nem életrajzias költő. A *Gyöngyszoknya* versei azonban önportré is, s ez a magatartás, a dacosan helytálló emberé innen kezdve mindvégig alapmagatartása az embernek s a művésznek is.

Költészete alakításakor a művészi polifónia gazdag hazai hagyományaira támaszkodhatott Nagy László. Az a folklór volt a biztos alap, amely a legrégebbi múltig visszanyúlóan őriz magában rétegeket, s a látszólag össze nem illőt is egymásba olvasztja. A megélt iszkázi folklórra rétegződött rá a megismert bolgár, délszláv, spanyol, a megtanult folklórtudomány, s természete-

tesen a műköltészet. A számos fontos példakép között kiemelkedő hely illeti meg Ady Endrét és József Attilát. E két előd két fő lehetőséget tárt fel Nagy László előtt: az elsősorban indulati-képi és az elsősorban racionális-fogalmi szemléletmódokét, s az ennek megfelelő poétikákét. Nagy László számára 1952 után mindkét mód nélkülözhetetlennek mutatkozik, végül azonban, alkatának megfelelően, sokkal közelebb kerül Ady világához, s József Attila inkább mérceként, módszertani tanulságokat hordozóként marad meg. Szólni kell még egy művész, Bartók Béla példájáról is. Nagy László kapcsán gyakran olvashatunk bartóki jellegről, a bartókiságról. E többnyire metaforikusan használt fogalmakon az ősi és a modern, a népi és a magas kultúra, a magyarság és az európaiság egységét, az ezt kifejező humanista szemléletet értik, olykor a természeti és a társadalmi szint egybehangelésének igényét is. Ezen a legáltalánosabb szinten, a folklór eredetéig visszanyúló hajszálgökök és a „csak tiszta forrásból” értelmében beszélhetünk a költői életmű bartóki jellegéről.

A sematikus korszaknak igen csekély volt a visszhangja, a gyenge második kötet mindössze három kritikát kapott, amelyek a harcos költőt üdvözölték. A költői forradalom első jelentősebb alkotásai aztán – a pályakezdéshez hasonlóan – ellentétes hatást váltanak ki. Darvas József az Írószövetség elnökeként tartott közgyűlési beszámolójában 1954-ben Nagy Lászlóval kapcsolatban is elítélő véleményt fogalmazott meg: „Itt vannak mindjárt a különben egészen nagyszabású költőként kibontakozó Nagy László új versei a *Csillag* legutolsó számában. Különösen a *Gyöngyszoknya* címűre szeretnék emlékeztetni, amely

nagyerejű, képgazdag vízió egy jégverésről. A költői erő nagysága, s a mondanivaló kicsisége közötti aránytalanság különösen aláhúzza az eszmei szegénységet, az öncélúságot, a csüggedés hangulatát." (Darvas József) Az irodalmi vak-ság ezen kirívó példájának éles ellentéte ugyanakkor Déry Tibor üdvözlete *A nap jegyese* szerző-jéhez; „Ne mulasszuk el a figyelmeztetést: itt a szerénység megható csendjében alighanem egy nagy mű készül.” (Déry Tibor) Érthető, hogy a költő mindvégig szeretettel gondolt erre a méltatásra, az *Életem*-ben is megemlítette. Hasonlóképpen örülhetett Németh László 1957-ben publikált véleményének, amelynek kapcsán naplójában állapította meg: „A legjobb érzékkel ő nyúlt költészetemhez.” (Krónikatöredék) De tény az is, hogy Darvas bírálata ellenére, 1955-ben Nagy László harmadszor is megkapta a József Attila-díjat. Igaz, a Kossuth-díj kitüntetettjei közé még sokáig nem kerülhet be.

Kiss Ferencsel, Kormos Istvánnal
az erdélyi Körösfőn 1975-ben

A versben bujdosó

Nemcsak az ország polgáraként nehéz esztendő Nagy László számára 1956, hanem feleségének betegsége miatt is. „A tragédia előtti mozgalomban tán csak verseim vettek részt. Személyem vonakodott, mert glédába kerültem volna sokakkal, akik verseimért még nemrég rám fintorogtak és üldöztek is: a másodszori átnyergelőkkel, akik majd harmadszor is átnyergelnek. Tisztelet és becsület néhány kivételnék. (58-ban Szófiában falhoz vertem egy hazánkfiát, mert kezemet véresnek mondta és pisztolyt fogott rám.) A fegyverek idején s utána is lefoglalt feleségem betegsége, majd tüdővérzése. Kétfelől értek olyan csapások, hogy még jobban megőszültem. Margitot, mert rosszul kezelték, válságos állapotában kihoztam a kórházból, otthon meggyógyítottuk.” (*Életem*)

Ha ő nem is, István öccse belekeveredett az októberi utcai történésekbe. Ott volt 25-én a Parlament előtti békés tüntetésen, amikor gépfegyverrel kaszabolták őket. Körülötte több halott volt, ő megúsza sebesüléssel. „1956-ban magukhoz vettek a kórházból, sebesülten laktam velük; hárman Margit kisebb szobájában, mert csak erre futotta a tüzelő. Könyvek között dőzsöltem, mintha az egész világirodalmat elolvastam volna három hét alatt. Margit ablakán golyólyuk, a falban becsapódás nyoma, naponta dízsorútűz a

Kerepesi temető felől emlékeztetett október 25-ére, a Kossuth téri halálropogásra, a mennydörgésre, golyócsihogásra, ágyú-oroszlánbőmbőlésre. Mikuláskor hazautaztam, ahogy lehetett." (*Ágh István*, 1966.)

Zuglóban, a Derkai utcában Nagy Lászlóék szomszédja volt Czine Mihály irodalomtörténész, a költő egyik első értő méltatója. A golyózúgásos napokban a pincében éltek, s ott adott át nekik Nagy László egy egész kenyeret, mondván, nekik van. „Kenyerünk ugyan nekünk is volt elegendő, de a mozdulat mégis felejthetetlen maradt, s valamennyire talán még jelképes is: Nagy László kapta és továbbadta a kenyeret. S feledhetetlen az akkori kardélú arca is: maga ugyan reménytelenül keserű volt – »fejbe lőtt ménék szédületével« élte –, akkor birkózott a fekete katona látomásával, de nekünk bizodalmat sugallt. Ettől kezdve szaporodtak meg az otthoni találkozásaink. A *Kisdobos*, ahol dolgozott, megszűnt, megszűnt az *Új Hang* is; egyelőre nem volt olyan munkahely, ahova naponta bejárhattunk volna. Annál többet kocogtunk egymás ajtaján. Gondjaink rokonok voltak, a gyerekek egy óvodába, majd egy iskolába jártak, s egyre több lett a közös barátunk is. Bárki jött hozzánk, a falunkból, vidékről vagy más országokból érdemes ember, mindig kértem Nagy Lászlót, jöjjön át. Ha tudott, jött szívesen. Sokan megfordultak a házunkban, olykor már nem is értem vagy a családomért, hanem a jó reményért: hátha Nagy Lászlót is láthatják. Bevallom, magam is csábítottam nemegyszer úgy a vendéget: megpróbálom Nagy Lászlót is áthívni. Laci sejtette is a ravaszkodásom, de nem bánta, érdemes emberekkel szívesen találkozott. Parasztokkal, diákokkal éppen úgy, mint művé-

szekkel és közéleti emberekkel. Sohasem költőként, de mindig emberként. Egy árnyalattal sem fogadott el több kedvességet, mint amennyi neki dukál. Ő volt a leghalkabb. Ha kedve támadt, ő beszélt a legszívesebben. Le lehetett volna írni, változtatás nélkül közölni minden szavát. Mint igazi epikát. (...) Sokan voltunk, sokfelől jöttünk, nagy kérdésekben egyező, részletekben eltérő véleményekkel; a dal segítségével az élesedésre hajlamos vitás kérdések fölé emelkedhattunk. Sorba mondtuk mindenki kedves énekét. Jó torkúak mindig bőséggel voltak jelen az ünnepes napokon, de legmagasabbra mindig a Nagy László és Szécsi Margit énekeivel emelkedtünk. Mikor kedves bolgár és lengyel dalaikat fújták, egymásra vagy az ablakon betekintő égre nézve, mi már inkább csak némán mozgattuk a szánkat. (...) Míg szomszédok voltunk, nemcsak nálunk, Nagy Lászlóéknál is gyakorta voltak baráti összejövetelek, Margit-napok, László-napok, vagy mindentől független testvéri találkozások. A vendégek közül legtöbbször Juhász Ferencékkel találkoztam náluk – velük voltak a legjobb barátságban – s Pista öccsével, Zsolnay Paliékkal, a muzsikus Vigh Rudiékkal, meg a novellista Szabó Pistával. S egészen „civil” közös barátainkkal: mérnökökkel, tanárokkal, gyermekeink pedagógusaival. Ilyen alkalmakkor is Laci meg Margit volt a legtüneményesebb. A kánai menyegzőn sem érezhették jobban magukat a résztvevők, mint Nagy László asztalánál.” (Czine Mihály)

A zuglói lakás korszerűtlen is, szűk is volt, s messze esett, főleg rossz közlekedésével a város központjától. Az 1966-os Kossuth-díj teremtette meg a lehetőséget, hogy modernebb lakásba költözhessenek: 1967 februárjában Óbudára, az Ár-

pád fejedelem útja 66. számú új épületbe. „Boldogok voltak, a nyitott ablakon befújt a dunai szél. Laci az erkélyről láthatott a folyóból annyit, ami a képzeletet úsztatta a Fekete-tengerig. Margit szelíd, csöndes apja, élete remekművét teremtette meg a lakásban, mint műbútorasztalos. Senkivel össze nem téveszthető berendezést formált nemes fákból: ágyat, asztalt, sarki padot. Laci megfestette glóriás önmagukat. A rodopei pisztrángos patak frissességét lehelték a csergék ágyaikon, miként a legtisztább vízben kell kiáztatni a gyapjút.” (Ágh István, 1966.)

Nagy László így vallott 1971-ben lakásáról: „Fehér hajót láttam, újjászületésem jele volt az első reggelen, mikor a Dunára nyitottam szememet. Kikönyökölve a lélek éjjeléből, rágyújtottam, s néztem a Dunát. Nem halálos az ágy, ahol fekszel, mondta a Duna. A felhők is ágyamat említették, értem fakadtak szóra. Meggyógyulok, megváltozom, szigorúan dolgozhatok, jóra fordul minden. Azóta persze dörmögtem itt ínséges medve-magányban, szilánkra-tört csontomon ülve néztem a jégtáblás Dunát. És körmöm nyoma ott a falon, még átlátszik az új meszelésen.

Laktam már sok éktelen bűdös helyen. Ez az igen sokadik szeretne értük megvigasztalni. Bár vigasztalan képet is eleget fölvet ez a történelmi Duna. Itt belül bútoraim természetesen erősek, nem nyikorognak. Némelyiknek a fájához is közöm van. Feküdtem alattuk, másztam tetejükbe, amíg zöldellni tudtak. Ez a karszék otthoni görbén nőtt vadcseresznye, ez a könyvespolc hazai diófa. Erre a tölgyasztalra bátran könyöklök, ha nézem a Dunát.

A nyúl fia szüntelen ott él, ahol született. Bukfencre is ott lövik a fészke körül. Az ember fia bár

elmegy hét határon is túlra, a bölcsőhelyét aligha feledi. Ezért függeszti a szeme elé az otthoni rozsdás zablát – az aranykoszorú, a kitüntetések pedig kuksolnak a szekrény fenekén.” (*Lakom a Dunánál*)

1957 elején Nagy László otthagya – talán nem egészen önszántából – a Kisdobos szerkesztőségét. (A főszerkesztőt, Zelk Zoltánt január végén letartóztatták, majd háromévi börtönbüntetésre ítélték.) Átmenetileg segített az, hogy Kossuth-díjából neki is küldött pénzt Németh László, de kenyérkereső foglalkozása évekre a műfordítás lett. Az 1956 utáni években vált Nagy László irodalmunk egyik legkiválóbb műfordítójává. „Elhatároztam, hogy az egész balkáni népköltészetről képet adok. (Jóval később a délszláv elkészült még.) Újra angolul tanultam. Blake és Dylan Thomas verseit akartam fordítani.” (*Életem*) „Költő-sorsom kényszerűsége, hogy 1958-ban Rimbaud-hoz, majd Lorcához nyúltam, persze nem önként, csak megbízásból. S meggyőződtem magam is, hogy a fordítás nem idegen tőlem, örömet is ad. Ez a folyamat máig szakadatlan.

Tapasztalatom s gyakorlatom elég nagy, de egy-egy új föladat előtt nevetségesen szűzen és árván ácsorgok ma is. A mesterség, a versmechanizmusok ismerése nem elég a jó fordításhoz. Kell ahhoz még annyi más, hogy kétségbe ejthet. Erőfeszítéseim sikeresebbek, ha a más nyelvű verset testvéri kihívásnak tekintem, mely költői önérzetemet érinti, de igazából a magyar nyelvet készíti próbatételre. Könyvemben ha akad becsülendő munka, érte az anyanyelv dicsérettessék.” (*Versfordításaimról*)

A testvéri kihívásra a legigézőbb példa García Lorca költészete, s azon belül és a *Síratóének*,

amely Tolnai Gábor felkérésére 1961 májusában készült el. Nagy László nem tudott spanyolul, a nyersfordítás és a ritmusminta alapján azonban olyan művet hozott létre, amelyet okkal emlegettek úgy többen is, mint Tóth Árpád zseniális Shelley-fordításának méltó párját, tehát mint egyikét a legszebb magyar verseknek. Mert magyarrá lett e vers, ugyanakkor megmaradt spanyolnak is. A megrendelő irodalomtörténész később egy kubai értelmiségi társaságban a magyar nyelv nagyszerűségéről beszélt, de megmosolyogtak. Erre hirtelen ötlettől vezérelve elkezdte magyarul mondani a Nagy László-szöveg egyik részletét. Néhány sor után vitapartnere spanyolul folytatta, teljesen meggyőzve nyelvünk és költészetünk kiválóságáról. A hatvanas években Nagy László fordításai tették az egyik legnépszerűbb modern költővé nálunk García Lorcát.

A műfordítói életmű az i. e. IV–III. században élt kínai Csü Jüantól a nála is fiatalabb kortárs költőig, a vogul medvénekektől a magyarországi cigány népköltészetig terjed. Az egyetemesség iránti költői igény a műfordítói teljesítményben is megmutatkozik: minden rokon hangzásra nyitott, bárhonnán jöjjön az, s közben felfedező munkát is végez. Nagy László az igen rangos mezőnyben nemcsak egyike a legkiválóbb műfordítóinknak, hanem olyan alkotó, aki felfedezéseit a nemzeti irodalomszemlélet számára is tudatosítja, gazdagabbá és árnyaltabbá téve világirodalom-képünket.

A költői életmű mennyiségre is jelentős: végérvényesen több mint négyszáz önálló költemény. A műfordítói termés terjedelmében ennek mintegy háromszorosa, s pályájának vége felé a költő elégedetlen is volt ezzel az aránnyal: „De miért

is fordítottam ennyit? Emlékszem, a kezdet kezdetén kíváncsi voltam, hogy tollam alól az idegen vers hogyan szól magyarul. Később a fordítás volt kenyerem, de nem mondhatom, hogy teljes kényszerűségből. Még később, ez már a közelmúlt, iparkodtam, hogy egy-egy nyelvterület költészetét, amit már megízleltem, erőm szerint ciklussá növeljem. Ezért fordítottam mostanában lengyel, svéd, német, jugoszláv és román verseket. Még az ötvenes évek derekán terveztem, hogy képet adok az egész balkáni népköltészetéről. Ez félig valósult meg, két könyvben, egyik a bolgár, másik a délszláv népköltészet.

Nem gondolok arra, hogy ezt a munkát folytatom. Már abbahagynám szívesen a versfordítást is. Megköszönöm az örömet és tudást, melyet a világ költészetéből szereztem, virrasztva sokszor az éjszakában. Néha adtak ingert az írásra ezek a más nyelvű versek. Egyébként írnok csak akkor sikerült, ha hosszabb időn át szabadnak, pontosabban: munkátlannak érezhettem magamat. Ilyenkor kerekedtek költői terveim is." (*Korszerű költészet, hagyomány és közönség*)

1959-ben Szabolcsi Miklós – Czine Mihály javaslatára – az *Élet és Irodalom* című kulturális-irodalmi hetilap képszerkesztőjének hívta meg Nagy Lászlót. Haláláig ez a munkahelye, élete végén már főmunkatársként vett részt a lap szerkesztésében. Utolsó verseinek nagy része ezért is jelent meg e hetilapban. Képszerkesztőként komoly lehetőségekkel élhetett: a lap havonta 40-50 rajzot tudott közölni. Egy hetilapot nem lehet minden héten remekművekkel megtölteni rajzban sem, ám kétségtelen tény, hogy a lap ízlést formált a képi látásmódban is, havonta jelentkező bemutató rovata pedig végig magas színvona-

lú volt. A szerkesztő támogatta nemzedéktársait és a legfiatalabbakat is. Nem csak válogatott a behozott művekből, olykor ő maga rendelt rajzot. Würtz Ádám idézte fel módszerét: „Laci felhívott telefonon, bemondta a »rajz témáját«, valahogy így: »Egyedülálló (még szép) asszony mákos kalácsot süt karácsony estére, de hiába vár, egyedül marad.« Más:»Két hölgy (mai) a Belvárosban találkozik, az egyik kék szemű...« Könnyű volt vele dolgozni, teljesen otthon volt a képzőművészet világában is.” (Würtz Ádám)

Nemes György, aki 1963 és 1974 között volt a lap főszerkesztője, így írta le később munkakapcsolatukat: „Hiába voltam a főnök, aki mellett meglehetősen szabadsággal dolgoztak a munkatársak, ő többnyire a piciny korlátokon is túltette magát. Kis céduláin, melyeket a szerkesztőségi értekezleten juttatott el hozzám, ilyen kurta szövegek vannak. »Főnök! (vagy Gy. úr! vagy Gy.-kám!) Én most vonatra szállok, s elmegyek. Engedélyeddel, Nagy László.« Másik: »Fiamat vinném fölvételi vizsgára – engedd, hogy távozzak. Nagy László.« Másik: »Légy szíves, engedj el az értekezletről: a bolgárokat patronálom. N. László.« S Szigligetről, az alkotóházból is ilyen leveleket küldött: »Kedves Gy! Ma lejárt volna a szabadságom, de én önkényesen megtoldtam, mert eddig úgyszólván nem nyaraltam napégette sebeim miatt. Augusztus 31-én megyek vissza. Addig valahogy bírjátok ki nélkülem. Kérlek, ne mérgeződj távollétem miatt. A szerkesztőséget csókolom. Nagy László.« Lehetőleg nem kért hát semmit, szuverén módra maga döntött magáról. Nyilván mert tudta, hogy rá nem is vonatkoznak a korlátozó munkaviszonyszabályok. Miért is vonatkoztak volna? Hiszen

– bevallottam vagy sem – már akkor tudtuk, hogy a magyar irodalom szárnyas angyalát őriz-zük; micsoda kicsinyesség volna korlátozni sza-bad röpködését.” (Nemes György) Azért az is ki-derül ebből az emlékezésből, hogy főnök és mun-katárs között nem volt felhőtlen a viszony: a köl-tő például egyetlen verseskötetét sem dedikálta a főszerkesztőnek. Lázár Ervin, aki 1965-től közel öt évig együtt dolgozott a lapnál szobatársként is Nagy Lászlóval, említi, hogy „mindig élesen hangsúlyozta különállását, jelenléte a szerkesztő-ségben sugárzó erkölcsi etalon volt, amely bizo-nyára akkor is hatással volt mindenkire, ha az ér-demi dolgokba, képszerűszerkesztő lévén, közvetlen beleszólása nem lehetett.” (Lázár Ervin) Tudniva-ló, hogy az *Élet és Irodalom* a hivatalos irodalom-politika szellemében szerkesztődött, amellyel Nagy Lászlónak sok vitája lehetett és volt is.

A szerkesztőségi munka természetesen nem-csak a képzőművészekkel elevenítette fel és tette még szorosabbá a kapcsolatait, hanem az irodal-mi élet nemzedékeivel is. Az igazi művészek kö-zül haragosa talán nem is volt. Az idősebbek és nemzedéktársai egyre jobban ismerték s szeret-ték, az 1956 utáni években induló fiatalok közül pedig sokan mesterüknek, példaképüknek tekin-tették. Ritkán sorjázó prózai írásai közt kevés a költőről szóló. Így súlya van annak, hogy bemu-tatta a költőként későn jelentkező Kondor Bélát és Marsall Lászlót. A hatvanas évek végének pá-lyakezdői közül különös érdeklődéssel fordult a vele többé-kevésbé hasonló indíttatású és szán-dékú fiatalokhoz. Az ő ajánlásával jelent meg a Kilencek költőcsoportjának antológiája, az *Elér-hetetlen föld* 1969 karácsonyára, bemutatva Győri László, Kiss Benedek, Konczek József, Kovács

István, Mezey Katalin, Oláh János, Péntek Imre, Rózsa Endre és Utassy József indulásának jellemző vonásait. Ugyebben az évben a *Költők egymás közt* című antológiában Kiss Anna verscsokrát mutatta be. Három évtized távolából is pontosnak bizonyulnak minősítései, lényegében beteljesültek „jóslatai” a várható költői utakról.

Amikor nem volt állása, egy-egy hónapot is töltött szülőfalujában a költő. Később már csak évi néhány rövid hazalátogatásra futotta idejéből. Ezek közül az egyik rendszerint a szeptemberi búcsú időszaka volt. Szüleinek sorsa 1956 után sem vált gondtalanabbá. 1959 országszerte a téesszervezések időszaka. „Ez év márciusában anyám vidám levelet írt, így kezdte: »Iszkáz el-esett.« Vagyis: beállt a téeszbe. Megörültem, hogy simán történt. Az ötvenes évek elején egy Vas megyei rokonunk fogaival fizetett konokságért. Beszámolt anyám, hogy a férfiak danolászva mennek a mezőre, köztük apám is. Nem csodálkoztam: a közös munka nem új nekik, mindig összesegítették. Magnóval indultam haza, de akkorra elcsempült a szájuk. Három faluból három elnök a tagok háta mögött összevonta a téeszeket. Magam is fölháborodtam. (Eljártam ügyükben Pesten, de a házasságot nem lehetett fölbonítani.) Szép szóval mégis megnyertem őket: énekeltek a magnószalagra. Akkor vettem föl egy szép regölést is. De akire legjobban számítottam, apám nem énekelt. »Nem íneklek ennek a világnak!« Anyám, aki megnyugodott, a gyermekdalokat boldogan mondta.” (*Életem*) Ágh István, aki ebben az időben a nyarakat még otthon töltötte, s hetvenen túljutó édesapjának segített a munkaegységek megszerzésében, még komorabb emlékeket őriz 1959-ből, meg az apa utolsó évtizedé-

ből. S a drámát tanúsítják Nagy László költeményei is. Köztük egyik legfontosabb hosszúverse, *A Zöld Angyal* (1964). Ez a szülői háznak, maguknak a szülőknek, s velük az általuk képviselt életformának és nagyrészt az életértékeknek is az elpusztulását mutatja fel hatalmas, sirató jellegű látomásban. A társadalmi váltás és a vele egybefonódó nemzedékcseré erőteljesen foglalkoztatta a költőt. Egy másik hosszúverse, a *Búcsúzik a lovacska*, egy oratóriuma, az *Ég és föld*, a dalszerű versek közül pedig a *Rokonaink arca* tanúskodik erről. A fokozatosan felszámolt gazdaságban, a düledező házban az értékrendjének igazsága után életerejétől is megfosztott apa 1969. július 25-én halt meg. „– De nehéz volt az élet! – sóhajtott a utolsónak.” (Ágh István) Idősebb fia *A Sasorrú temetése* és a *Madárijesztő* című verseivel búcsúztatta, később pedig az *Apánk a másvilágról* című prózaverssel idézte meg emlékét.

Az édesanya megözsvegyülve az egyre nehezebben karbantartható s lassan szinte életveszélyessé váló házból előbb egy falubeli házba költözik be, majd Devecseren élő Bella lányához megy. Fiai ott is rendszeresen fölkeresik. Még a hatvanas évek közepén keletkezett a Nagy László életművén következetesen végighúzódo anya-, édes szülőanyám-motívum talán legteljesebb, látomásos remekműve, a *Ha döng a föld*, amely az anya-fiú kapcsolatot minden rossz feltett állóként, eszményiként képes megragadni, s átáramoltatni a létezés egyetemes törvényeibe:

De zene zendül, nagy zene,
túl alkonyom vérpadjain,
az örök halál falait
anyám sörénye átveri,

s tudom: ha újra döng a föld,
szívemhez anyám közelít,
s akár ha tengert hallanék:
a Mindenség nekem beszél.

A kései versek közül a *Műtét Anyánk szemén* kapcsolódik közvetlenül az édesanyához, a pályát ezügyben összegzően lezáró *Jönnék a harangok értem* pedig ismét megalkotja az iszkázi eredetmonda egyik látomásos változatát (1975). Az édesanyának sajnos el kellett temetnie nagyobbik fiát. Ha betegeskedve is, de hosszú életet élt: 1995 januárjában halt meg kilencvenedik életévében.

Szécsi Margitnak a tüdőbetegségből sikerült kigyógyulnia, s költőként is egyre inkább beérkezett. Az ő lírájának alakulásában nyilvánvalóan szerepet játszott a látomásos-szimbólikus-mítoszi jellegű költői forradalom, de ezen belül egészen sajátos, egyéni változatot alakított ki. Kettejük szakmai kapcsolatáról így nyilatkozott Nagy László: „műhelynek nem lehet nevezni, ugyan beszélgetünk irodalomról, főleg versekről. És meg is mutatjuk egymásnak az elkészült írást. Főleg egymásnak, de ennek különösebb jelentősége nincs. Mintha a barátjának mutatná az ember a versét. Azt hiszem ideálisnak nevezhető ilyen értelemben ez az együttélés. Nem vagyunk féltékenyek egymás sikereire.” (*Bertha Bulcsu*) Egymáshoz, egymásnak gyönyörű verseket írtak. Az 1956 utáni verseket tartalmazó *Vérugató tündér* már címével is utal a felesége betegségére, a szeretetre és az aggodalomra. A *Himnusz minden időben* a költő egyik legismertebb, emblémaértvényű versévé vált. Egy hosszúvers, *A forró szél imádata* pedig Margitnak címzett ajánlásával is egyértelművé teszi az életrajzi vonatkozást.

Szécsi Margit versei közül még a társ életében keletkeztek olyanok, mint *A szegény lány álma*, a *Körülötted bolyongok*, a *Félelmetes szerelem*, a *Vonzás*, *A kivirágzott kéz*, a *Levél N. L.-nak*. Szécsi Margit 1990. november 23-án hunyt el, a Farkasréti temetőben nyugszik férje mellett.

A költő-házaspár András fia az Iparművészeti Főiskolán végez, grafikus-könyvtervező. Neki és diáktársainak készült 1973-ban a *Képversek és betűképek* ciklus több darabja – tervezési feladatként. Nagy András szülei több kötetének tervezte a címlapját, s haláluk óta a hagyaték odaadó gondozója.

Nagy László az 1956 utáni években – a műfordítás gályapadjának időt és energiát rabló volta ellenére is folyamatosan írt saját verseket. 1957-ben módja nyílt még arra, hogy összegyűjtse az addigi termést. Így jelent meg a *Deres majális* az utószó 1957. november 10-ei dátummal. Ezen túl azonban korántsem volt öröndetes számára 1957 és az azt követő néhány év. Az eddig leírt gondokat tetézte, hogy a hivatalos irodalompolitika feltűnő ellenszenvvel tekintett rá. Bár állástalan volt, 1957 júniusában a *Népszabadság* vastagbetűs aláíratlan, tehát szerkesztőségi véleményt tükröző cikket közölt, amelyben a Magvető Könyvkiadó terveiben szereplő és ellenzékiné nevezett írók támogatását kifogásolták, felsorolva, hogy majdan megjelenő könyveikért mennyi honoráriumot fognak kapni. A ravasz cikk úgy is érthető, mintha már meg is kapták volna a pénzt, Nagy László ötvenezer forintot, s mintha e szerzőknek nem is lenne joguk a megjelenéshez. A társaság mindenesetre előke-lő: Németh László, Kodolányi János, Benjámin László és Karinthy Frigyes jogutódja mellett sze-

repel Nagy László. 1958 tavaszán az *Élet és Irodalom*ban (április 11.) Jovánovics Miklós közölt *Háttal előre?* címmel hosszabb cikket Nagy László költészetéről. Ebben a Rákosi-kor sematikus szocreál-szemléletének némileg modernizált változatát alkalmazva teljes egészében elhatárolja egymástól a szocializmust építő országot és Nagy László addigi költői termését: „Egész habitusával hátramutat anélkül, hogy visszafelé vágyakozna. Nem veszi észre: minden keserősége, sebzettsége abból ered, hogy világnézeti fejlődése megrekedt, szemléletmódja korszerűtlen. Nem leli fel magában a bátorságot, hogy a reális jövő felé tekintsen, de még ahhoz sem, hogy körülpillantson.” Korántsem magánvéleményről van szó: ezekben az években különösen ingerült elutasításban részesültek azok az írók, akik 1945 után kommunistának számítottak, de az 1953–1956 közötti években „hűtlenné váltak” a vakon osztályharcos ideológiához. S még a szellemi-kulturális életben 1960–1961 táján bekövetkező liberalizálódás, a konszolidáció első, nyers szakaszának lezárulása sem volt elegendő ahhoz, hogy egyes elutasított szerzők könyveit kiadják. Például Nagy Lászlónak és Juhász Ferencnek is csak 1965-ben jelenhetett meg újabb kötete, megtörve hosszú évek kényszerű csendjét, ugyanakkor megindítva költészetük viharos gyorsaságú népszerűvé válását. A *Himnusz minden időben* – s Juhász könyve, a *Harc a fehér báránnal* – a modern magyar líra alapkönyvei közé tartoznak. A következő évben már megjelenhetett Nagy László újabb gyűjteményes kötete, az *Arccal a tengernek* is, s ettől kezdve nincs akadály a könyvei kiadásának. Ugyanebben az évben megkapta a Kossuth-díjat is. Igaz, csak har-

madik fokozatút. A díj történetében ez volt az egyetlen eset, hogy ezt a fokozatot kiadták. Az előző évben Garai Gábor és Váci Mihály második fokozatot kapott. Ekkor és még sokáig működött tehát az a felfogás, hogy a párttag és így pártos költő értékesebb művész is.

1971-ben az *Ég és föld* című oratórium jelent meg külön bibliofil kiadványban. 1973-ban látott napvilágot a *Versben bujdosó*, az újabb reprezentatív kötet. 1975-ben az ötvenedik születésnap alkalmából adta ki a *Magvető a Versek és versfordítások* négykötetes gyűjteményét. Ennek további bővített kiadásai jelentek meg Nagy László halála után. Posztumusszá vált a még általa összeállított utolsó kötet, a *Jönnek a harangok értem*.

A hatvanas években rendkívül fontos volt az irodalmi estek, író-olvasó találkozók szerepe. „Volt idő, a hatvanas évek eleje, amikor verset beszavalni tőlem nem volt divat, sőt nem volt veszélytelen. Akadt, aki vállalta őket, s mondta fényes lélekkel és fejjel: Berek Kati volt.” (*Életem*) A művésznő visszaemlékezése szerint 1962-ben tartotta az Egyetemi Színpadon első önálló első estjét, s ezen Nagy László új fordításában adta elő García Lorca *Síratóénekét*. Ettől kezdve a költő verseivel is szerepelt. Sok emlékező egybehangzó vallomása szerint a *Menyegző* előadása ugyancsak az Egyetemi Színpadon irodalomtörténeti eseménnyé vált. Berek Kati önálló Nagy László-műsort állított össze, s ezzel járta az országot, gyakran a költő és Czine Mihály társaságában. Volt azidőben egy gonosz pletyka Nagy Lászlóról: „Berek Kati beszavalta az egyetemisták fülébe, így muszáj volt Kossuth-díjat adni neki...”

Az elismerés nem korlátozódik Magyarországra. 1968-ban megkapta a Strugai Nemzetkö-

zi Költőfesztivál (Macedónia) nagydíját *Versben bujdosó* című verséért. Ezt a díjat valóban a kortárs költészet kiemelkedő alkotóinak ítélik oda. 1976-ban Bulgáriában Nemzetközi Botev-díjat kapott, s ugyanakkor Szmoljan városa díszpolgárává választotta. Az 1970-es macedón nyelvű kötet után sorra készülnek verseiből önálló kötetek: német, litván, angol, bolgár, finn, lengyel, szlovák, orosz, svéd nyelven. Míg sokáig inkább csak a délszláv országokba utazott ösztöndíjjal vagy íródelegáció tagjaként, élete utolsó évtizedében másfelé is jár. 1968 végén Franciaországban tartózkodik Illyés Gyulával és Déry Tiborral. Volt Lengyelországban, s élete végén barátaival több alkalommal Erdélyben. Tervezett egy Spanyol utat is, de erre nem kerülhetett sor. Naplójának tanúsága szerint egyébként utolsó éveiben egyre nehezebben szánta el magát utazásra még az országon belül is – sokat betegeskedett.

Rendszeres kikapcsolódást, pihenést csupán a szigligeti tartózkodások jelentettek. A költő feleségével, olykor fiukkal gyakran töltött néhány hetet az írók alkotóházában. Pontos adataink nincsenek, de valószínű, hogy az évek előrehaladtával Nagy László gyakrabban és több időt töltött itt, mint Iszkázon. Az alkotóház kényelme és – akkor még – olcsósága vonzónak bizonyult, de nem azért, hogy felidézze a szülőföldet. Iszkáz és Szigliget távolsága légvonalban alig több harminc kilométernél. A naplóvezetés közel három esztendejében hat alkalommal összesen 15 hétig voltak Szigligeten, karácsonyi, nyári és egyszer tavaszi időszakban. Bár többször panaszkodott, hogy Szigligeten nem tud írni, az ellenkezőjére is van példa. Máskor fordít, fűr-farag. A költő-házaspár a városi létben is kereste a

természet közelségét. Ezért oly fontos számukra, hogy a Duna mellé költözhetnek, karnyújtásnyira a kishajóval elérhető Margitszigettől. Ehhez képest Szigliget szinte maga a természet, tapasztalati szinten is. Érdemes volna kigyűjteni a naplóból, hogy mennyi növény, bokor, fa neve szerepel a rövid feljegyzésekben. (Szécsi Margit mindig meghatározó könyvet vitt magával.) Mindent legtalálóbban Örkény István fogalmazta meg: „Ő, akár a tóról, akár egy magányos sétáról tért vissza, mindig hozott valami hírt, számomra újat, szenzációsat. Nem pletykát, újsághírt, futó eseményt; ő mindig a világmindenségből jött haza, s beszámolt az ott látottakról, fákról, madarakról, gyomokról, gyíkokról, virágokról – az öröktől fogva való és örökkévaló természetéről (...) Mosolygott, s élvezte csodálkozásomat, én meg az ő mindenben jártasságát, a költőben a prózai mindent tudást. (...) Közülünk talán csak Nagy László sajátja, hogy látomásai mögött mindig ott érződik a tapasztalat.” (Örkény István) A versek mellett az alkotóházban található egy mozdíthatatlan emlék is a költő kezétől. A 17-es számú szobában van egy kis bemélyedés a falban, eredetileg szobor helye lehetett. Oda festette meg Sárkányölő Szent György portréját, egyik kedves festői témáját 1972–1973 fordulóján. A témát talán a Szent György-hegy szomszédsága is befolyásolta.

A természetközeli életforma igénye magyarázza, hogy – a napló bejegyzései szerint – foglalkoztatta Nagy Lászlóékat egy hollókői parasztház megvásárlásának gondolata, s ugyanakkor az omladozó szülőház rendbetétele is, amit az édesanya is örömmel vett volna. Pénzüik azonban egyikre sem volt.

1957 után a *Deres majális* szuggesztív hatása elfedte és el is feledtette a pályakezdés göröngyös útját, tévedéseit. A költő itt több mint száz verset közölt 1944–1946-ból, s ezek nagy része addig teljesen ismeretlen volt. Csak a költő halála után lehetett bizonyosan megtudni, hogy e versek szinte mind 1956–1957 táján keletkezett átdolgozások, figyelembe véve az akkor már megvívott harcot az új költői szemléletért és poétikáért. A pályakezdés valóságos és részben nyomtatásban is megismerhető dokumentumai mellé a költő megteremtette tehát a pályakezdés stilizált változatát is, amely nagyobb összhangban áll az érett korszakkal.

Pályaszakaszt zár és újabbat nyit meg az 1956-os fordulópont és az addig megtett utat összegző *Deres majális*, de korántsem olyan éleset, mint az 1952-ben kezdődő. S míg e két időpont jelentősége nyilvánvaló a komolyabb pályaeértelmezésekben, már sokkal elmosódottabb az 1956 utáni bő két évtized egységének vagy szakaszokra tagolhatóságának megítélése, hiszen lényegében egységes ez a pályaszakasz. Ezalatt a költőnek három verseskötete jelent meg, s ezek is viszonylag távol egymástól. Mivel e kötetek több szempontból is megkülönböztethetők, eléggé természetesnek látszik, hogy a nagy perióduson belül a három kötetet három kisebb korszaknak lássuk. Erősíti ma már e nézetet az is, hogy Nagy László számára egy-egy kötet soha nem versek halmaza volt. Mint az utolsó könyv kapcsán a napló is bizonyítja: hosszú hónapokra igénybe vette a kötet szerkesztés feladata, jó néhány versét eközben írta, hiányzó helyeket kitöltve. Tehát nemcsak az egyes versekkel, hanem a kötetegésszel is közölni akart valamit.

1956-ban *A vasárnap gyönyöre* a nagy költészet ígérete volt. Ennek végleges beteljesítése a *Himnusz minden időben*. E kötet újdonságereje korszkos hatású. A *Versben bujdosó* már nem megglepetés, újabb bizonyításra sem volt már szükség, ez a könyv folytatás és ezen belül módosulás: a kifejezés legnemesebb értelmében artisztikus jelleű klasszicizálódás. A *Jönnek a harangok értem* poétikai szempontból a költő legváltozatosabb könyve, ugyanakkor szemléletileg a legviharsabb: rendre össze nem illő dolgok kerülnek egymás mellé. Itt nincs már hosszúvers, s ha megmarad is, átalakul a dalok jellege és csökken a száma. Vagyis az artisztikus klasszicizálódás szétoldódik, megszűnni látszik, ugyanakkor mégis folytatódik: leginkább talán barokkizálódásnak lehetne nevezni ezt a tendenciát, amely megmutatkozik a képkezelésben, annak a korábbiaknál nemegyszer homályosabb voltában, s az „öncélú” játékos-komor művességben.

Az érett költő művészetének állandóságát, az ezen belüli elmozdulásokat szemléletesen fejezik ki a reprezentatív ars poeticák. Közülük is a leg híresebb a *Ki viszi át a Szerelmet*. A vers 1954 táján kezdett formálódni, 1957-ben nyerte el végleges alakját. Több kijelentése szállóigévé vált, a síremlék kopjafájára is ennek szövegét véste a művész. A „Szerelem” itt minden pozitív emberi érték szimbóluma, a „ki teszi hát” kérdésekre adott válaszok összefoglalója. A hit is, amelynek katedrális állítódik, oltár a humánumnak, a hűségnek. Ez az emberi értékek iránti hűség a mű legfontosabb etikai állítása. A költőnek az a feladata, hogy minden körülmények között, ha lehetetlennek mutatkozik is, őrző és teremtő legyen. Az emberi szféra drámaisággal telített, de ami a va-

lóságban kint nem, az a tudatban feloldható. Így válik a lehetetlen lehetségessé. A mítoszi feladatok teljesíthetők lesznek, még a legnagyobb próba: a halál legyőzése is.

A Strugában aranykoszorúval kitüntetett *Versben bujdosó* (1968) az előbbihez képest sokkal erősebben önarcképszerű ars poetica. A vers hősenek a korábbi szerep-felfogással ellentétben arra kell rádöbbsennie, hogy nem a társadalmi hős, a Megváltó szerepköre az övé, hanem a bujdosóé, a haramiáé, aki a társadalomtól nem a kiemelkedés, a vezetői jelleg révén különül el, hanem azért, mert kitaszítódik, perifériára kerül a társadalmi küzdelmek, az értékrend felbomlása során. A vers világképében, a költői feladat értelmezésében ez a helyzet sem változtat azon az alapelven, hogy az értékeket át kell vinni a túlsó partra, hiszen a harmónia-létnek ugyanaz a jövőorientáltság a lényege, mint a hősenek:

versben bujdosó haramia vagy,
moha-csizma rajtad és hangya-telep
és izzasz a nyugtalanság mérgeitől
és ítélsz a hűség tövisei közt
és holtig a hűségtől nem menekülsz,
versben bujdosó haramia vagy,
kesztyűdet: ötujjú liliomodat
kidobod a szimatoló ebek elé,
vallatják, szivárog belőle a vér.

A költő utolsó verseskönyvének mottószerű nyitóverse, a végig nagybetűs írásképpű *Verseim verse* (1976) szintén ars poetica. Ez a legkeserűbb. Mítoszi téridőbe vezet, de benne van a huszadik századi apokalipszisek képe is, s ennek következménye lesz a teremtés „visszavonása”, a sok-

ezer éves költői-emberi szerep kudarcának állítása a személyes sors és az emberiség-sors szintjén is. E felfogásban a költő-szerep nem egy szerep a sok közül, hanem maga a szerep, az emberi lényeket megtestesítő és kifejező; a kudarcra döbbenés tehát a létezés elementáris tragikumát ismerteti fel.

Ezek az ars poeticák azonban nemcsak egymásutánjukban, hanem egyidejűleg is érvényesek. Mindegyik az érett költő végiggondolt megnyilatkozása, s ha a személyiség szempontjából van is bennük fontos elmozdulás, nem a remény és a reménytelenség elvének alapvető arányai változtak meg, hanem ezeknek a versekben való megmutatkozása módosult, vált komorabbá. Még illúziótlanabbá vált a költő, de mindvégig, utolsó könyvében is vállalta következetesen a küzdelmet, az emberi érdekű cselekvést. Olyan bizonyítékai vannak ennek, mint az *Elhullt boldok nyomán*, a *Balassi Bálint lázbeszéde*, a *zöld sátor elégiája*, a *Szólítlak, hattyú*.

Nagy László elég ritkán és szűkszavúan nyilatkozott saját költészetéről, egyes pályaszakaszairól pedig legfeljebb áttételes utalásokban. A kritikusokról rendkívül rossz véleménye volt, az irodalomtörténészeket többre becsülte, s ez azért furcsa kissé, mert első igazi méltatói közé olyanok tartoznak, akik mindkét területet igényesen művelték (Czine Mihály, Kiss Ferenc, Bori Imre). Pályakezdését önmaga is szigorúan ítélte meg, s nyilvánvalóan tisztában volt költői forradalmának jelentőségével. Hagyomány és újítás szintézisét kereste: „erőm szerint arra töreksem, ami még nem volt. Ez nem jelenti, hogy újítónak merem magam nevezni. Költészetemben hagyományos az, amit nem tudtam átlépni.

De vannak formák és ízek, melyek a múlt költészetéből úgy ivódtak belém, mintha a génjeim örökölték volna. Ezek nagyon sugallatosak, nem tudnék megszabadulni tőlük, nem is akarok, mert a versszerűséget, tömörséget ma is fontosnak tartom a versideálban." (*Korszerű költészet, hagyomány és közönség*)

Kritikai-irodalomtörténeti besorolását illetően Nagy László elhatárolta magát a népi minősítéstől: „Noha költészetem visel népi jegyeket is, nem tartom magam népi költőnek, sem stílus és téma szerint, sem a szó néptribuni értelmében. Egyébként ez a fogalom csak arra jó, hogy vele kategorizálni lehessen." (*Interjú, 1965.*) E kijelentésnek figyelembe kell venni korabeli aktuális jelentését is. Nagy László a további mondatokban a népi, a nemzeti fogalmának komolyan vételéért emel szót. S nyilván okkal érezte egyetemesebbnek a maga költészetét azokénál, akik egy osztály, egy réteg, tájegység bármily színvonalas képviselői. Nem Petőfitől különbözteti meg magát itt a nyilatkozó, hanem például a tűztáncosoktól. akik akkortájt hivatalos példaképnek számítottak elkötelezettségükkel, ellentétben a perifériára sodródott Nagy Lászlóval, aki az *Életem* pályakép-értelmezéseként mégis elmondhatta: „Megérhettem, hogy verseim érvényt szereztek maguknak, bár nem tettem értük semmit, nem szervezkedtem, nem alázkodtam, nem vesztegettem se mást, se magamat." S mint a gyűjteményes kiadáshoz írt vallomásban megfogalmazta: „Ha van pártatlan ítélet a költőről: az a verse. Mert megnyugtat e bizonyosság: hiszek a szóban. Kötelességem figyelni a szóra. Bánnom a szóval: odaadás és felelősség. Hiszem azt is, elvezet a pecsétek mögé, ahol éppen rám várnak a

titkok. Vezet ahhoz, ami még nem létezik a világban. Vezet a szakadékok mentén, szüntelen a halál ajkain." (*Megismerés, nyelv és vers*)

A költőt, a műfordítót, sőt még a rajzolókat is inkább számon tartották kortársai, mint a prózaírókat. Ennek nem a figyelmetlenség volt az oka: e területen Nagy László alig mutatkozott meg. Ezért is jelentett meglepetést posztumusz kötete, amelyben *Adok nektek aranyvesszőt* címmel prózai írásait gyűjtötte össze Kiss Ferenc. Nem a költői szándék ellenére, mert egy dosszié tanúsága szerint maga az alkotó is tervezett hasonló kötetet. A prózai írások nagyobb része alkalmi jellegű; valamilyen konkrét feladat tette szükségessé őket: a legelső bemutatkozás 1947-ben, kötetinek utószava, irodalmi estek, képzőművészeti kiállítások bevezetése-megnyitása, pályatársak és pályakezdekők bemutatása, a közönségigény kielégítése interjúkkal, hozzászólás valamilyen aktuális üggyhöz. Az alkalmi jelleg azonban inkább csak a kötelező ismeretközlés mértékéig van jelen ezekben a szövegekben, egyébként ugyanazt a költőt találhatjuk meg szemléleti és poétikai értelemben is, akivel a versekben megismerkedhettünk. Költői próza – szokták mondani, ám ez némiképp félrevezető fogalom. Nagy László stílárís értelemben kétféle pőzát írt. Az egyik a költő prózája. Ez szűkszavú, lényegre törő, minden fölöslegeset nélkülöző, ugyanakkor a személyiséget a legtárgyilagosabb közlésen át is felmutató. Egy-egy képe, mondata ugyanakkor tiszta költészet. Prőzájának másik típusa viszont abban az értelemben költői próza, hogy közvetlen átmene tet jelent a prőzaversekhez, s nemegyszer már ebben a formájában is annak tekinthető. A stílusrétegek gyakran keverednek egyetlen szövegben

is. Tárgyiasság és költőiség, ismeretközlés és jelképeség nem zavarja, hanem segíti egymást.

A prózakötetben önéletrajzi írások, interjúk, költői önértelmezések, a népköltészettel, a műfordítással, a képzőművészettel foglalkozó szövegek, vitacikkek, művészeket bemutató, köszöntő, búcsúztató munkák kaptak helyet. Fontosságuk már abban is megmutatkozik, hogy a költővel foglalkozó műveknek nemcsak jelen esetben, hanem mindig hozzájuk kell fordulniuk, ha egyértelműbbé tenni, dokumentálni szeretnének valamit.

Értelemszerűen ugyanez vonatkozik a műfajilag sokkal egységesebb naplóra is, amely a beszédes *Krónika-töredék* címmel jelent meg. Nagy László élete utolsó három esztendejében napi rendszerességgel készített feljegyzéseket, egyetlen kéziratoldalnyiit. Az első bejegyzés 1975. február 14-ről való, az utolsó 1978. január 29-ről. Összesen 1030 napról vannak feljegyzések, a harmadik évben kimaradt több lap. A terjedelmi önkorlátozásból következik, hogy a napló meglehetősen szűkszavú, tényközlő. Dominálnak a kijelentő, közlő mondatok. E munkát eredetileg azért kezdte el, hogy feljegyezze az álmait. Vannak ilyen lapok is, ám egyre ritkábban került sor az eredeti cél megvalósítására, részben az elfelelés, részben a „leírhatatlanság” miatt. Az egyre gazdagodó témakör végül is az írói műhely naplójává teszi e könyvet. Ebbe belefér a családi élet, a közérzet, a munkahely, az irodalmi élet, a társadalom állapota s természetesen a versírás is.

Ezekben az években a szófukar alkotó több közéleti vitában vesz részt, vállal kezdeményező szerepet. Kiállt a nemzeti sajátosságokat érvényesíteni kívánó fiatal építészek mellett (*Hol a*

tulipán?, Hol az építőművészet?). Érvelt Vigh Tamás pályadíjnyertes, de a székesfehérvári tanács elutasított emlékmű-terve, az Életfa mellett (*Életfa-vágás, Mecénás, de anti*). Bekapcsolódott a Béres-cseppek engedélyezése körüli bonyodalmakba, s igen radikálisan viselkedett. Ezzel feltehetően döntő szerepe volt abban, hogy meghurcolás, sarlatánság ürügyén való letartóztatás helyett kísérleti céllal engedélyezték a gyártást. 1976 végén riportot írt Béres érdekében. Ígéretet kapott, hogy az *Élet és Irodalom* karácsonyi számában megjelenik. Szigligeten tudja meg, hogy Pozsgay Imre, aki támogatójuk a politikai vezetésben, a megjelenés elhalasztását kéri-könyörgi. Ebben a léthelyzetben született meg a *Verseim verse*, amely már az eltervezés szintjén is „nagy pesszimista vers”-nek készült, s az is lett. Január végén tervezte, hogy kilép az Írószövetségből, tiltakozásul, hogy meg sem jelenhet a cikke. Szándékát Pozsgayval is közölte, de nem akart vele beszélgetni ez ügyben. A hívásra, hogy menjen a parlamentbe, így válaszol: „Nem megyek, nem az enyém.” A naplójában sokkal részletesebben megírta Aczéllal és Pozsgayval való ekkori tárgyalását egy levélben, az ekkor Szigligeten tartózkodó feleségének (1977. jan. 28.) Határozottságának van eredménye, néhány nap múlva valóban megjelenik egy újságközlemény a gyártásról.

A politikai-kulturális vezetéssel kapcsolata mindvégig feszült volt. Kósa Ferenc idézte fel, hogy a hetvenes évek közepén egy „főkorifeus” berendelte őt, Csoóri Sándort és Nagy Lászlót az Országházba, s ott azonnal rájuk támadt. Mikor elhallgatott, Nagy László így szólalt meg: „ – Befejezte?!... Akkor én is mondanék valamit... Elő-

ször is: maga velem így nem beszélhet, mert az én hajam fehérebb, mint a magáé. Másodszor: azért nem beszélhet így velünk, mert mi többet tettünk le ennek a népnek az asztalára, mint maga. Sokkal többet... Harmadszor, vegye tudomásul, hogy bár ez a ház nem a miénk – de nem is a magáé! – Hát akkor kié?! – kérdezte az illető megrökönyödve. – Egyelőre még, sajnos, egy idegen hatalomé – mondta Laci –, de legyen nyugodt, hamarosan azoké lesz, akiket megillet. És akkor majd maguk is megtanulnak másképpen beszélni velünk. Emberi hangon. Most még megteheti, hogy akár ki sem ereszt minket ebből az épületből, de eljön az idő, amikor majd annak is örülhet, ha egyáltalán szóba állunk magával. Egyszerűen azért, mert nekünk igazunk van, magának pedig nincs igaza – csak *hatalma*.” (Kósa Ferenc) A nagyember szóhoz sem jutott. A csöndben a művészek távoztak, közben azt latolgatva, kiengedi-e őket az őrség. A közlés lényegét illetően pedig: mintha csak megerősítést nyert volna az 1971-ben keletkezett *Az Országház kapujában*, 1946 című költemény híres állítása, az 1946-ból felidézett népvezéri szónoklattöredék, átjátszva a jelen időbe: „AMÍG EZ A HÁZ A MIÉNK – nem a miénk / visszhangzik bennem.”

Az 1948-ban félredobott festőszerszámokat a hatvanas években ismét kezdte kézbe venni a híressé vált költő. Néhány verseskötetéhez, köztük Szécsi Margitéhoz készített illusztrációkat. Sokan jegyezték fel, hogy a keze szinte mindig dolgozott: rajzolt értekezleteken, éttermekben, munka közben. Ez utóbbira a *Kísérlet a bánat ellen* (1980) kéziratlapjainak gyűjteménye szolgáltat nagyszámú példát. Bár sokat rajzolt, festett, ezirányú bemutatkozására csak halála után

kerülhetett sor 1979-ben: előbb az *Élet és Irodalom*-ban, majd a hatvani múzeumban az első önálló Nagy László-kiállításon. A következő évben jelent meg a *Szárny és piramis* című album, amely a képzőművészt mutatta be. Igen változatos az anyag: tollrajz, cinkrajz, rézkarc, akvarell, gouache, tollrajz, tusrajz, acrylic, ikon, ólomérem s verskézirat is található benne. A nagy költőnek egy másik művészeti ágban is esztétikai érvényű megnyilatkozásai ezek az alkotások, amelyek a költészet értelmezését is segítik. A bajvívó hősi szerep, az ember fensége és sebezhetősége, a világ drámaian polifon jellege, a poétikusság és a drasztikum ütközése, a fenség, a halálra ítéltség, a győzelem reménye és a vereség tudata, a tragikum, a komikum, a groteszk, a komorság és a játékoság egyaránt megtalálható e munkákban. A rajztudás mellett a kompozíciós készség, a színnek összhangos és kontrasztos kezelése is sajátja a művésznek, aki nemcsak a költészetben, hanem a képzőművészetben is tudósa a szakmának. Gyönyörűen fejezi ezt ki például az *Ady Endre*-ikon (1972).

Nagy László nemcsak rajzolt és festett, nemcsak játszott a rajzolással, hanem kézműves is volt: szeretett fúrni-faragni, ezermesterkedni, ekecsölni, ahogy mondani szerette, főként fával. A csodabognár dédapa képességei támadtak fel benne, bár ő csodának aligha tekintette a kézügyességet, sokkal inkább azt a varázserőt értékelte, amelyet a szervezet regenerálódása szempontjából a kézművesség jelentett. Maga a munkálkodás is sok örömet hozhatott, de eközben levezette idegrendszere feszültségeit is. Az óbudai panelház alagsorában kis műhelyt rendezett be magának, s ha ideje engedte, gyakorta ott tar-

tózkodott. Kedves időtöltése volt az anyagok beszerzése, a megfelelő szerszámok vásárlása, készítése. Gyűjtötte a megmunkálni való fadarabokat, bőröndöket, fémeket, s nemegyszer készített ajándéktárgyakat, amelyekkel nemcsak családtagjait, hanem írótársait is meglepte.

Az utolsó évek tipikus napirendjét Bertha Bulcsunak így beszélte el: „Van valami, de nem teljes és nem pontos. A világhoz hozzá vagyok kötve, mivel az *Élet és Irodalom* szerkesztőségében dolgozom. Általában éjjel írok, és ezért későbbben is kelek, kilenc-tíz órákor. Fölkelés után jógázok. A jogából főleg csak a légzést végzem, de különböző testedzéseket is csinállok, melyek nem a jóga szerintiek. Nagyon sok időt eltöltök ennél az asztalnál. Legalább egy órát kávézgatok itt a feleségemmel. Utána megyek be a szerkesztőségbe, és a városban ebédelek. Ha nincs más elintéznivalóm, itthon alszom egy órát, fél órát, aztán olvasgatok, vacsorázom, és utána kezdem meg az enyém munkát.”

A legutolsó évek naplójegyzeteiből megtudhatjuk azt is, hogy nincs tévéjük, s nem is lesz, mert az elvon a munkától. Sokszor hosszabb időre kikapcsolja magát a napi információkból, például három héten át nem olvas újságot, nem hallgat rádiót. Testsúlya 55-57 kilogramm, s gyakorta érzi úgy, hogy nagyon lefogyott. Lázat mérni nem szokott, a halála előtti napokban azonban 38,1-et is mér. Jellemző módon ekkor sem fordul orvoshoz, pedig nehezményezi, hogy felesége a maga bajaival ugyanígy jár el. Az egészségi állapot gyakori témája naplójának. Az ötvenedik évéhez közeledő, majd azt elhagyó férfi nyilvánvalóan sokféle nyavalyát hurcol magában. Állandóan rossz alvó, folytonosak radikális gyomor-

panaszai, fájdalmai, fáradtság kínozza, de csak az öngyógyításban bizakodik, illetve rezignáltan veszi tudomásul, hogy öregszik, kopik, meg fog halni. Időnként olyan rossz a közérzete, hogy a közeli halál képzeje jelenik meg a leírottakban is. Nem a halál utáni vágyakozás ez, ám feltűnően egybecseng azzal, amit a *Jönnék a harangok értem* című kötet szemlélete, hangneme mutat: a szervezet jelezte a halálközelséget, s ez elől a tudat, következésképpen a költemény sem térhetett ki.

1978. január 29-én, magát influenzából lábadozónak tudva, részt vett Szécsi Margit szerzői estjén a Kassák Klubban. Másnap, január 30-án reggel nyolc óra tájban felesége meghallotta, hogy László erősen hörög, nehezen lélegzik. Azonnal hívta a mentőket, akik gyorsan érkeztek, de néhány perc múlva már csak a halál beálltát tudták megállapítani. A boncolás szerint egy vérrög elzárta az igen elhasználódott szívben a vér útját. A költőt a Farkasréti temetőben búcsúztatták február 6-án. A hantolás befejeztével a gyászoló tömeg elénekelte a Himnuszot. A hivatalosság ezt akkor nacionalista tüntetésként értelmezte. A síron a hatvanadik születésnap alkalmából avatták fel Szevátiusz Tibor mahagónifából faragott emlékoszlopát-kopjafáját, belevésve a verssel:

Létem ha végleg lemerült
ki rettentí a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!

Életrajzi vázlat

1925 Július 14-én (az anyakönyvi bejegyzés szerint 17-én) Felsőiszkázon született Nagy László. Édesanyja a nyárádi születésű Vas Erzsébet (1905-1995), édesapja az évszázadok óta helyben élő család leszármazottjaként Nagy Béla (1884-1969), aki a falu mintagazdája, egy időben bírása. László testvérei: Izabella (1924), Mária (1927), István (1938).

1931 A helyi elemi iskola tanulója.

1935 Csontvelőgyulladás támadja meg a lábát, de a bajt későn ismerik fel. Többszöri műtét után lába véglegesen beteg marad, járógéppé használatára kényszerül.

1938 Többéves betegeskedés után elvégzi az 5. osztályt. Pápán polgári iskolai tanuló lesz. Az első két osztályt magánúton végzi, iszkázi tanítója készíti fel. A második két tanévben már rendes tanuló Pápán, ahol az anyai nagymama felügyelete mellett lánytestvéreivel és unokatestvéreivel tanul.

1941–1945 A pápai református kollégium kereskedelmi iskolájába jár, 1945 nyarán érettségizik. A rajz és az irodalom iránti érdeklődésével tűnik ki.

1945–1946 A háború hónapjai – és az érettségi – után otthon tölt egy tanévnyi időt.

1946–1949 Budapesten folytat népi kollégistaként felsőfokú tanulmányokat. Az Iparművészeti, majd a Képzőművészeti Főiskola hallgatója egy-egy tanéven át. 1948 őszétől a bölcsészkarra jár, előbb magyar–szociológia–filozófia, majd orosz szakra.

1946-ban egy ifjúsági lapban, 1947 decemberétől a *Valóságban* jelentek meg versei. Antológiaiakban szerepel. 1949 könyvnapjára megjelenik első kötete, a *Tűnj el fájas*.

1949–1951 Írói-műfordítói ösztöndíjjal Bulgáriában él. Megtanulja a nyelvet és fordítani kezdi a bolgár népköltészetet. 1950-ben József Attila-díjat kap. Második kötete *A tűzér és a rozs*.

1952 Feleségül veszi Szécsi Margit költőnőt.

1953 Megszületik fia, András. Ősszel Zuglóban lakást kap. A *Kisdobos* szerkesztőségének munkatársa 1956 végéig. Meg jelenik műfordításkötete, a *Szabályák és citerák*. Másodszor kap József Attila-díjat.

1954 Meg jelenik *A nap jegyese*, első érett verseskönyve.

1955 A harmadik József Attila-díj. Meg jelenik Szécsi Margit első verseskönyve, a *Március*.

1956 *A vasárnap gyönyöre* c. kötet megjelenése.

- 1957 Első gyűjteményes könyve a *Deres majális*. Szécsi Margit először kap József Attila-díjat.
- 1959 Az *Élet és Irodalom* képszerkesztője lesz. Élete utolsó éveiben főmunkatárs. Műfordításaiért a bolgár PEN Club díját kapja meg.
- 1965 *Himnusz minden időben* – megjelenhet új verseskönyve. Öccse – Ágh István néven – első verseskönyvével jelentkezik.
- 1966 *Arccal a tengernek* – gyűjteményes kötet. Kossuth-díj.
- 1967 Óbudára költöznek, a Duna közelébe. Combnyaktörést szenved. Bori Imre közzéteszi az első könyvet Juhász Ferenc és Nagy László költészetéről.
- 1968 A *Darázskirály* a válogatott műfordítások könyve. A strugai költői fesztiválon (Macedónia) ő kapja az aranykoszorút *Versben bujdosó* c. költeményéért. Franciaországban jár Illyés Gyulával és Déry Tiborral.
- 1969 Meghal édesapja.
- 1971 Bibliofil kiadványként megjelenik az *Ég és Föld*.
- 1973 Új verseinek gyűjteménye a *Versben bujdosó*. Radnóti-díjat kap.
- 1975 Naplót kezd vezetni. Ötvenedik születésnapján köszönti az irodalmi élet. Kormos István közreműködésével tévéinterjú ké-

szül vele. Négy kötetben megjelenik a *Verssek és versfordítások* első kiadása. Barátaival Erdélyben jár.

1976 Nemzetközi Botev-díjat kap Bulgáriában, s Szmoljan város díszpolgára lesz.

1977 Ady-díjat kap.

1978 Január 30-án reggel meghal. A Farkasréti temetőben február 6-án temetik el. A könyvhétre jelenik meg utolsó verseskönyve, a *Jönnék a harangok értem*.

*

1979 A Hatvany Lajos Múzeum megrendezi a képzőművész Nagy László első kiállítását. Megjelennek összegyűjtött prózai írásai.

1981 Szmoljanban emlékmúzeumot avatnak tiszteletére.

1983 Megjelenik Tüskés Tibor könyve, az első pályakép.

1984 Iszkázon a szülőházban felavatják az Emlékházat.

1985 Farkasréten fölavatják Szervátiusz Tibor síremlékét. A Debreceni Irodalmi Napok témája Nagy László életműve.

1990 Felavatják Vigh Tamás mellszobrát Óbudán az Árpád fejedelem útja 66. sz. előtt. Szécsi Margit halála.

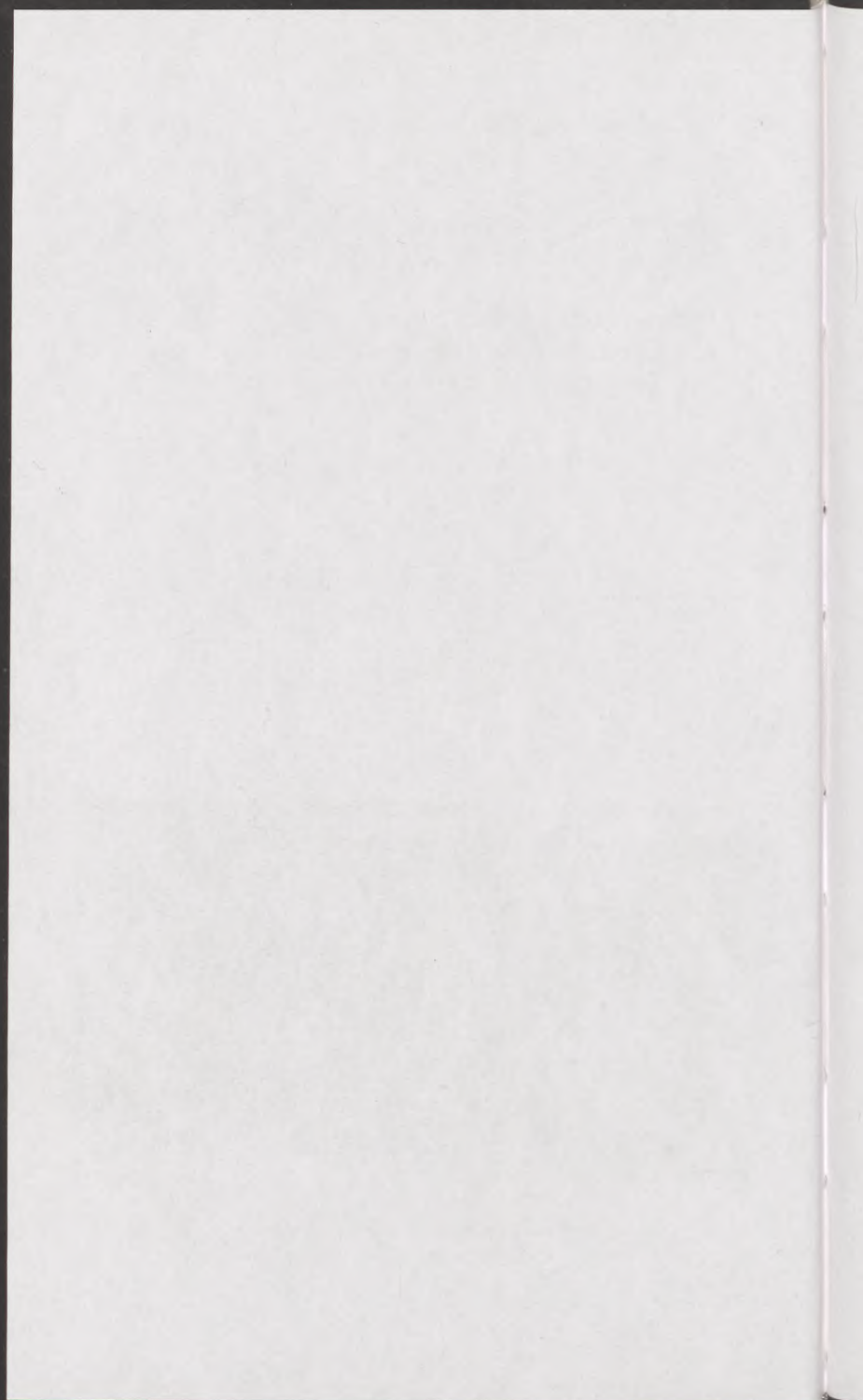
1992 Megjelenik Görömbei András monográfiája a költőről.

1994 A rosszul kivitelezett Emlékház újbóli felavatása. Megjelenik a napló.

1995 A Petőfi Irodalmi Múzeum a 70. születésnap alkalmából emlékkiállítást rendez, tudományos ülésszakot tart.

Az Új Írás munkatársai között 1975-ben

Bibliográfia

NAGY LÁSZLÓ MŰVEINEK ELSŐ KIADÁSAI

- TÚNJ EL FÁJÁS. Versek. Bp. 1949. Hungária, 46 l.
(F. Nagy László)
- A TŰZÉR ÉS A ROZS. Versek. Bp. 1951. Szépirodalmi, 59 l.
- A NAP JEGYESE. Versek. Bp. 1954. Szépirodalmi, 75 l.
- A VASÁRNAP GYÖNYÖRE. Versek. Bp. 1956. Magvető, 107 l.
- DERES MAJÁLIS. Versek. 1944–1956. Bp. 1957. Magvető, 367 l.
- HIMNUSZ MINDEN IDŐBEN. Versek. Bp. 1965. Szépirodalmi, 121 l.
- ARCCAL A TENGERTNEK. Versek. 1944–1965. (Ill. Kondor Béla). Bp. 1966. Szépirodalmi, 369 l.
- ÉG ÉS FÖLD. Oratórium. (Ill. Kondor Béla) Bp. 1971. Szépirodalmi, 29 l.
- VERSBEN BUJDOSÓ. Versek. Bp. 1973. Szépirodalmi, 142 l.
- VERSEK ÉS VERSFORDÍTÁSOK. 1–4. köt. Bp. 1975. Magvető. Ua. – 2. bőv. kiad. 1–3. köt. 1978. 1. köt. Versek. 1944–1977. 758 l., 2. köt. Versfordítások 1957–1977. 746 l., 3. köt. Bolgár, délszláv, albán, magyarországi cigány, nyenyec, vogul, csuvas népköltészet. 797 l.
- JÖNNEK A HARANGOK ÉRTEM. Versek. Bp. 1978. Magvető, 201 l.
- ADOK NEKTEK ARANYVESSZÓT. Összegyűjtött prózai írások. (Vál. és szerk. Kiss Ferenc. Képanyagot

- összeáll. Nagy András.) Bp. 1979. Magvető, 199 l. 20 t.
- KÍSÉRLET A BÁNAT ELLEN. Műhelnaplók, kéziratok. (Összeáll. Szécsi Margit. Bev. Csoóri Sándor.) Bp. 1980. Magvető, 215 l.
- SZÁRNY ÉS PIRAMIS. Versek, reprodukciók. Vál. és bev. Csoóri Sándor.) Bp. 1980. Magyar Helikon – Európa. 117 l.
- NAGY LÁSZLÓ ÖSSZEGYŰJTÖTT VERSEI. Bp. 1988. Magvető, 763 l.
- KRÓNIKA-TÖREDÉK. Nagy László naplója, 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. (Sajtó alá rend. Görömbei András.) Bp. 1994. Helikon, 539 l. 16 t.

ÖNÁLLÓ KÖTETEK NAGY LÁSZLÓRÓL

- Bori Imre: KÉT KÖLTŐ. Novi Sad, 1967. Forum, 286 l.
- Tüskés Tibor: NAGY LÁSZLÓ. Bp. 1983. Szépirodalmi, 205 l.
- ÉGI ÉS FÖLDI VIRÁGZÁS TÜKRE. Kortársak Nagy Lászlóról. (Vál., szerk. Balogh Ferencné. Bev. Czine Mihály.) Veszprém, 1984. Veszprém M. Tanács – Eötvös Károly Megyei Könyvtár, 183 l.
- Dobóné Berencsi Margit: NAGY LÁSZLÓ TIZENKÉT VERSÉNEK ELEMZÉSE. Bp. 1989. Tankönyvkiadó, 228 l.
- Görömbei András: NAGY LÁSZLÓ KÖLTÉSZETE. Bp. 1992. Magvető, 439 l.
- Kiss Ferenc: ÍRÁSOK NAGY LÁSZLÓRÓL. Bp. 1993. Püski, 144 l.
- Vasy Géza: NAGY LÁSZLÓ-TANULMÁNYOK. Veszprém. 1993. Mikszáth, 117 l. (A Magyar Irodalomtörténeti Társaság Kiskönyvtára 9.)
- NAGY LÁSZLÓ BIBLIOGRÁFIA. (Összeáll. Maróti István, Pesti Ernő, Reguli Ernő.) Bp. 1995. Petőfi Irodalmi Múzeum, 114 l.

Vasy Géza: NAGY LÁSZLÓ. Bp. 1995. Balassi, 251 l.
(Kortársaink.)

„INKARNÁCIÓ EZÜSTBEN”. TANULMÁNYOK NAGY
LÁSZLÓRÓL. (Szerk. Tasi József.) Petőfi Irodalmi
Múzeum, 341 l.

Jánosi Zoltán: NAGY LÁSZLÓ MITOLOGIKUS KÖLTŐI
VILÁGA. Az egyetemes és a magyar irodalom-
történet koordinátaiban. Miskolc, 1966. Felső-
magyarország, 495 l.

AZ IDÉZETEK LELŐHELYEI

Nagy László műveiből a szerző nevének megje-
lölése nélkül, csak a címet megadva idéztem.
A verseket a VERSEK ÉS VERSFORDÍTÁSOK második
kiadásából, a prózai szövegeket az ADOK NEKTEK
ARANYVESSZŐT c. kötetből. A LAKOM A DUNÁNÁL c.
vallomás az Új Írás 1971. 12. számában jelent
meg.

A szerző nevével megjelölt idézetek a következő
helyeken találhatók:

Ágh István: KIDÖNTÖTT FÁINK SUTTOGÁSA. Bp.
1990. Magvető, 254 l.

Ágh István, 1966: VIRÁGÁROK. Bp. 1996. Kortárs,
7–22. l.

Berha Bulcsu: ÍRÓK MŰHELYÉBEN. Bp. 1973. Szép-
irodalmi, 326–357. l.

BESZÉLGETÉS VAS ERZSÉBETTEL: Magyar Ifjúság,
1985. július 12. Készítette Éles Márta.

Csoóri Sándor: TENGER ÉS DIÓLEVÉL. Bp. 1994.
Püski, II. k. 1147. l.

Czine Mihály: NÉP ÉS IRODALOM. Bp. 1981. Szép-
irodalmi, I. k. 501–512. l.

Darvas József: ÚJ NÉPÉRT, ÚJ KULTÚRÁÉRT. Bp. 1956.
Szépirodalmi, 209 l.

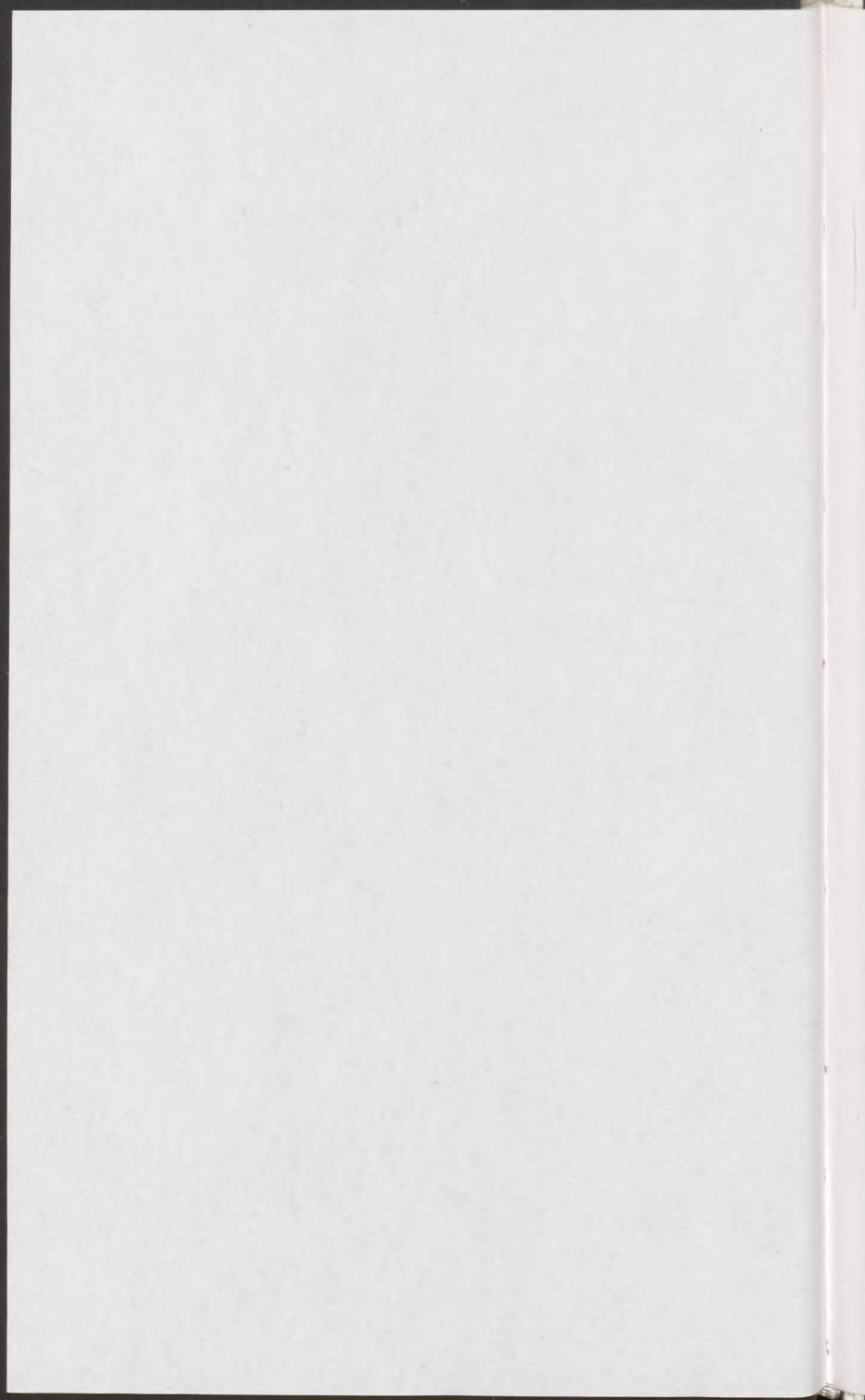
- Déry Tibor: BOTLADOZÁS. Bp. 1978. Szépirodalmi, I. k. 601–605. l.
- Dudás Gyula: BULGÁRIAI KALANDOZÁSOK NAGY LÁSZLÓVAL. Egyetemi Lapok. 1978. február 20.
- Fábián Lászlóné Nagy Izabella: CSALÁD, GYEREKKOR, IFJÚSÁG. Tiszatáj, 1985. 9. sz. 31–37.
- Fodor András: EMLÉK ÉS NAPLÓ NAGY LÁSZLÓRÓL. „INKARNÁCIÓ EZÜSTBEN”. TANULMÁNYOK NAGY LÁSZLÓRÓL. Bp. 1996. 293 l.
- Huszár János, 1982: „MINT EGY DIDERGŐ KIS NYILAS MISI ÁLLT A FOLYOSÓN”. Emlékezés Nagy Lászlóra, a pápai kisdiákra. Napló. 1982. március 6. (Veszprém)
- Huszár János, 1985: NAGY LÁSZLÓ BARÁTAI. Napló, 1985. április 13.
- Juhász Ferenc: A TENYÉSZET ORSZÁGA. Bp. 1956. Szépirodalmi, 12 l.
- Kardos László: BEVEZETŐ. A fényes szelek nemzedéke. Bp. 1980. 14 l.
- Kósa Ferenc: SZABADSÁG HELYETT: SZABADOSSÁG. „Inkarnáció ezüstben”. Tanulmányok Nagy Lászlóról. Bp. 1966. 307. l.
- Lázár Ervin: NAGY LÁSZLÓVAL AZ ÉLET ÉS IRODALOM SZERKESZTŐSÉGÉBEN. „Inkarnáció ezüstben”. Tanulmányok Nagy Lászlóról. Bp. 1966. 266. l.
- Nemes György: A SZERKESZTŐSÉGET CSÓKOLOM. NAGY LÁSZLÓ AZ ÉS-NÉL. Élet és Irodalom. 1985. november 22.
- NÉMETH LÁSZLÓ ÉLETE LEVELEKBEN. 1914–1948. Bp. 1993. Magvető és Szépirodalmi, 383 l.
- Örkény István: „MŰVELD A CSODÁT, NE MAGYARÁZD”. Élet és Irodalom. 1978. február 4.
- Szántó Piroska: AKT. Bp. 1994. Európa, 236–241.
- Szécsi Margit: MESÉK AZ ÉLETEMBŐL – A NYURGA MÓKI. Hitel. 1998 május. 48–65. l.
- Würtl Ádám: NAGY LÁSZLÓ EMLÉKEZETE. Kortárs. 1985. 12. 74–76.

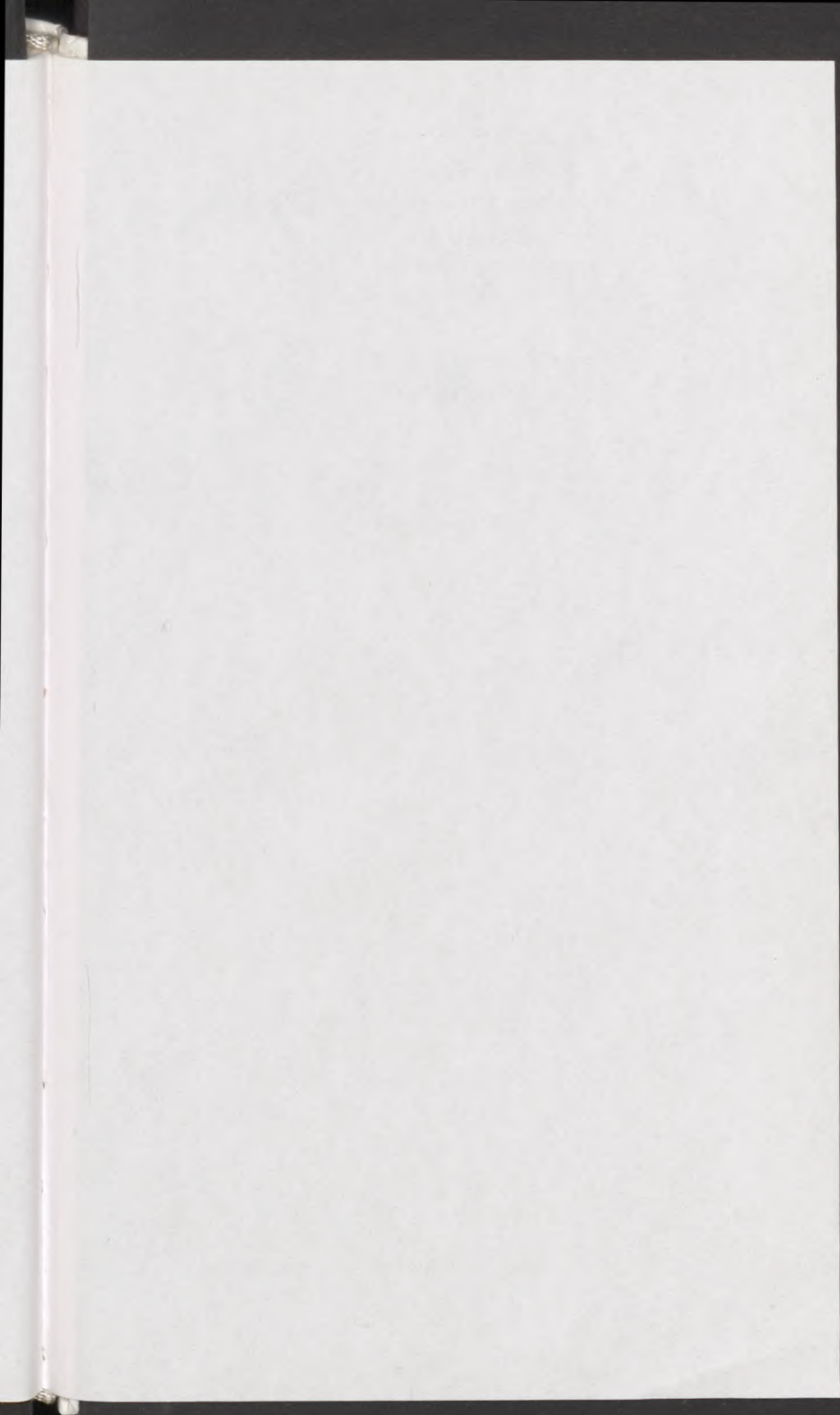

Tartalom

SZÜLŐFÖLD, CSALÁD, GYEREKKOR	5
PÁPÁTÓL PESTIG	25
NAGY LÁSZLÓ „EGYETEMEI”	45
A KÖLTŐI FORRADALOM ÉVEI	68
A VERSBEN BUJDOSÓ	78
ÉLETRAJZI VÁZLAT	107
BIBLIOGÁFIA	113

Kiadja az Elektra Kiadóház
A kiadásért felel a kiadó ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő Tóth Erika
Tipográfia és kötésterv Neyer Éva
Tördelés HollyPress Bt.

ISSN 1419-9785
ISBN963 9205 17 6

Nyomta Sylvester J. Kiadó és Nyomda Kft.,
Szombathely
Felelős vezető: Varró Attila ügyvezető igazgató

99/5405

Pályaszakaszt zár és újabbat nyit meg az 1956-os fordulópont és az addig megtett utat összegző *Deres majális*, de korántsem olyan éleset, mint az 1952-ben kezdődő. S míg e két időpont jelentősége nyilvánvaló a komolyabb pályaértelmezésekben, már sokkal elmosódottabb az 1956 utáni bő két évtized egységének vagy szakaszokra tagolhatóságának megítélése, hiszen lényegében egységes ez a pályaszakasz. Ezalatt a költőnek három verseskötete jelent meg, s ezek is viszonylag távol egymástól. Mivel e kötetek több szempontból is megkülönböztethetők, eléggé természetesnek látszik, hogy a nagy perióduson belül a három kötetet három kisebb korszaknak lássuk. Erősíti ma már e nézetet az is, hogy Nagy László számára egy-egy kötet soha nem versek halmaza volt. Mint az utolsó könyv kapcsán a napló is bizonyítja: hosszú hónapokra igénybe vette a kötet szerkesztés feladata, jó néhány versét eközben írta, hiányzó helyeket kitöltve. Tehát nemcsak az egyes versekkel, hanem a kötetegésszel is közölni akart valamit.

VASY GÉZA

Nagy László